

هېچا

وهرزنامه په کی فلهسه فی، فیکری و سیاسیه - ژماره (1) - پاییزی ۲۰۲۱

وهرزنامه ی هیما، گوڤاریکی فلهسه فی، فیکری و سیاسیه که به چاوی په خنه وه بو کومه لگه ی سهرده م نه پروانیت و گه شه نه ریڼی و ناساخه کانی نه خاته پروو.

واوهر تر «هېما» بو خوی کردوته نامانچ، له بهستینه ی په خنه و شیکاریی نه و دیارده و گه شه کومه لایه تیبانه دا بانگه شه ی به دیل و گوشه نیگایه کی دیکه بو شیوه ژیانیکي «باش» و دادپه روه رانه بکات؛ ژیانیک که شیوی «مرؤف» و مرؤفایه تیبی بیت.

له م بهستینه دا زانسته مرؤییه کان و شروقه ی نویترین پروانگه و رهوته فیکرییه کان نه کرینه بنه مای نافراندنی هزر و بیرى نوی.

ستاندارد و پیوهری بلاووبونهوهی بابته و دارشتهکان

له گوڤاری هیما-دا

- بابتهکان گریډراو و بهندن به تهوهری دیاریکراوی هر ژمارهیهکهوه .
- بابتهکان دهبن بابتهی فیکری، فلهسهفی، کومه‌لناسی، دهرووناسی و سیاسی بن. بابتهی بواری ئه‌دهبی و میژووی و ستاتیکا دهبن یا خاوهن په‌یامیکی به‌ییزی کومه‌لایه‌تی سیاسی بن، یاخو دهبن شروقه و لیکنانه‌وه‌یه‌ک بکن که په‌خنه‌ی کومه‌لایه‌تی کاکلی ته‌وه‌ره‌که بیت. هر بابته‌یک دهبن کومه‌لیک خالی بنه‌ره‌تی پیزمان و فنه‌ی دارشتن په‌چاو بکات و له سه‌ر بنه‌مای مه‌نتیق نووسرایت. هر نووسه‌ریک بو خوی له پیزمان و ئه‌ده‌بیات و سه‌بکی ده‌پرین به‌پرسه .
- دارشتهکان ته‌نیا به زمانی کوردی بلاوده‌بنه‌وه، هیچ بابته‌یک به بی سه‌رچاوه‌ی شه‌فافی راسته‌وخو یا ناراسته‌وخو ده‌رناچیت، بیرو بوچوونی شه‌خسی هر نووسه‌ریک دهبن شه‌فاف دیار بیت و ده‌ستنیشان کرابیت؛ دارشتنی دوگمی به‌بی سه‌رچاوه و دارشتنی ته‌بلیغاتی بی بنه‌ما جیگه‌یان له و گوڤاره‌دا نابیته‌وه .
- بیروکه‌ی ئایدیولوژی و رادیکال که دژی به‌هاگه‌لی هاوشیوی توله‌پانس و فره‌چه‌شنی و که‌رامته‌ی مروّف بن، له هیمادا جیگه‌یان نابیته‌وه ..
- ئه‌م گوڤاره له گوڤاره‌نیگای چه‌پ و سو‌سیالیزمه‌وه بو دنیا ئه‌پوانیت، به‌لام هر بابته‌یکیش که په‌خنه‌ی مه‌نتقی و زانستی له و جیهان‌بینیه‌ بگریت، ده‌رفته‌ی په‌خشبوونه‌وه‌ی پیده‌دریت .
- درژی بابته سئ تا هه‌شت لایه‌ره‌ی (A4) بیت .
- له ئاکامدا ئه‌وه سه‌ر نووسه‌رو ده‌سته‌ی نووسه‌رانی گوڤارن که دواین بریار له سه‌ر دارشتهکان و په‌خشبوون و بلاونه‌بوونه‌ویان ده‌دن .

هېما 1

سه رنوسه ر: د. هیوا علیه دوست

دیزاین: هه ژیر

هاوکارانی نه م ژماره:

برایم فه رشی، د. نه سعه د په شیدی، بیه زاد خوشحالی، تاهیر په حیم و
هاورپی زه نکه نه

لهم ژماره يه دا:

«هيځا» و چهند سه رنج! **برایم فه پشی**

— 3

بيروكهي مافي مروّف به هايه كي سياسي و ئيخلاقيي گهردونيبه
د. هيو اعه ليدوست

— 1 0

ئه خلاق له سياسه تدا **بيپه زاد خوشحالي**

— 2 5

جيگا و شويني بزافي روژه لاتي كوردستان له جيهاني سه رده مدا
د. ئه سعه دي رشيدى

— 3 2

ره خنه گر و كومه لگه **د. هيو اعه ليدوست**

— 4 9

كولتوري بيره وهري و به كولتور كردني بيره وهري
د. هاوري زهنگه نه

— 5 7

له محمه دي پرواوه بو محمه دي ميژوو
تاهير ره حيم

— 6 7

«هیما» و چند سهرنج!

برایم فهرشی

و فۆرپم، که وهک نیشانه و وشه و شت به کارده هیندری بۆ نیشاندانی مانا .
 «هیمما، نیشانه، سیمبۆل» یه که مین دۆزینه وهی مرۆف بۆ مه بهستی پیوه نیدگرتن، تیگه یاندن و تیگه یشتن، بهر له دوازده ههزار سال بوو، که دواتر سیسته می ئه لف و بی بۆ نووسین و خویندنی لیده رهات هه لێژاردنی ناوی «هیمما» بۆ گۆفاری فه لسه فی، فکری، سیاسی، هه رچه شنه بۆ چوونیککی له پشت بیت، له جیی خۆدایه .
 جگه له سرووشت و کائینات، سه رجه م جیهانی مادی و مانه ویی به ره می هزر و ده ستردی مرۆفه، که له ریگای نیشانه و سیمبۆل و «هیمما» کانه وه، ده ناسرین و پیتاسه ده کرین . زانست، فه لسه فه، سیاست، کۆمه لگا، هونه ر، ئابوری، بازرگانیی، فه ره نگ، ئیدئۆلۆژی، ئاین و هتد، ته ژیی له هیمما و سیمبۆل و ئیشاره و «ویننه ی مانا» دارن . نووسه ر و خویننه ر له ریگای ئه م سیمبۆلانه وه

که ره به تیگه یشتنی فه لسه فی -
سیاسی و به پشت به ستن به
زانست، ئاور له جۆلانه وهی
سیاسی، حزبی،
میدیایی سه د سالی رابووردوی
کورد بدریته وه،
که لیک پرسپاری بی ولام خۆ
ده رده خهن

[له پیوه ندییه کی دۆستانه دا، داوام لیکرا به ویستی خۆم، و تاریک بۆ گۆفاری «هیمما» بنووسم . ئه م وتاره ی به رده ستی خویننه ر، گشتی و کراوه یه و ده ریپی بۆ چوونی نووسه ره که یه تی و بۆ مه بهستی دانووستاندن و ئالوگۆپی بیروا نووسراوه، نه ک داسه پاندنی بیرو بۆ چوونی نووسه ر، که خۆی ئاگاداره، زانین و زانیاری و تیگه یشتنی ئه و، سنوورداره! با به ته که له م به شان ه پیکه اتوه: هیمما وهک وشه، هیمما وهک گۆفار، هیمما وهک زمانی فه لسه فه و سیاست، هیمما حزب و میدیا]

«هیمما» وهک وشه

له ئینترنیت گه رام به شوین وشه ی «هیمما» دا، وهک ناوی که نیشک، لاپه ره ی فه یسیوک، نووسینگه بۆ شو فیری، لاپه ری ئینستاگرام که وته بهرچاو . له ناو «ئانا هیتا» وشه دانیککی کوردی، به ئاماژه، نیشانه، سیمبۆل، په رمز مانا کراوه ته وه . له هه مبان ه بۆرینه دا «هیمما» وهک ئیشاره ت و عاشره ت و هیشتان جیگای بووته وه .
 له ناو فه ره نگی هه ورامی - سۆرائی «ئه هورا»، هه ر وهک هه مبان ه بۆرینه باسی لێوه کراوه . له ناو وشه دانی «ئه میرخان» کوردی- ئالمانی، ئالمانی - کوردی و چه ند فه ره نگی کرمانجی، وشه ی «هیمما» بهرچاو نه که وت . له ناو فه ره نگی کوردی- ئالمانی «فازل عومه ر» به مانای سیمبۆل، ئیشاره و «ویننه ی مانادار» هاتوه، که هه مان مانای ناو زمانه کانی ئوروپیی ده گه یینیت که سه رچاوه که ی بۆ زمانی یۆنانی ده گه ریته وه و ئاماژه یه به شکل

«هېما» دەكرى

وهك لاپه رپه يه كى نوڤى له

رؤژنامه گه رپى كوردى

دوور له گوډارى باوى» ئه ده بى-

سياسى هه سته بزوښن» سه ير بكرى

بو پهره پيدان به تيگه يشتنى

«مه نلقى - فهلسه فى» له

سياسه تدا

كه به ئه لف و بئ ناسراوه، بۆچوون و تيگه يشتنى خوښان له جيهان و ئينسان راده گه ښن. «هېما و سيمبول» وهك ديارده يه كه ژيانى مرؤډا، جگه له لايه نى «مانا» لايه نى كومه لايه تى، دهروونى، فهلسه فى، فهره ننگى، هونه رپى، ئه سته تيكى و زانستى ده گه ينيټ كه باسكردن لى له بازنه ي بابه ته كه ئىمه درده ده چى .

«هېما» وهك وشه يه كى كوردى، فؤرم و مانايه كى شيرينى هه يه و هه لگرى پيئاسه ي كوردى بوونيه تى و خوى له وشه هاوماناكاني نه ته وه كاني تر جيا ده كاته وه و شياوه، ببيته ناوى گوډارى كى فهلسه فى، زانستى، هزيبى، سياسى. زمانى كوردى له نيوان شهش هه زار زمان، كه تا ئيستا مون، يهك له په نجا زمانى گرنگى ئه مرؤى جيهانه، كه وهك ئاخيفه رانى به ناو ميژووى پى له چه وساندنه ودا تيپه رپوه و پشتى راست كردو ته وه .

ئهم زمانه كوڼه، سه رمايه ي شارستانيه تى

مرؤفه و ئاسه وارى له ناو زمانه كوڼ و نوڤيه كاندا ماوه ته وه، ده بوو له سه رده مى ئه سكه نده رى مه قدوونيه وه، كه شوښن پيى فهره ننگى، هونه رپى، فهلسه فى، زانستيان له ناو خه لكاني ميژوڤو تارميا (ناوچومان) و ليوارى زنجيره چياى زاگرؤسدا به جيماره، بكرابايه ته زمانى فهلسه فه و زانست. به لام نه كرا و ئهم زمانه چهند هه زار سال تيگه ل ئايين و خورافات و ئه فسانه كراوه و له جياتى خزمايه تى كردنى زمانى يونانى و پؤمى، بووته ژيچه پؤكه ي زمانه كاني عه ربه ي و پارسى و توركى. «هېما» وهك گوډارى كى فهلسه فى- زانستى ناتوانئ ئه و كه ليئه چهند هه زار ساله يه پر كاته وه، به لام ده توانئ گوډارى ك بيت بو فهلسه فه و زانست به زمانى كوردى.

«هېما» وهك گوډار

به رپرسانى گوډارى «هېما» پي له سه ر ئه وه داده گرن كه گوډاره كه پشتنه ستور ده بئ به رهوتى سياسى - فكري- سؤسياليسى و له وه ده چئ، پشت به فيرگه ي فرانكفورت و باسه كاني فهلسه فى سه ده ي بيست و ئيستاى ئه و رهوته ببستن، كه په ننگه ليروه و له وپي كوردستان له ناو كه سان په ننگدانه وه ي هه بئ. ئهم پيدا گرته له مه ر به سؤسياليسى كردنى گوډارى «هېما» و پاگرتنى چه ترى حزبي به سه ريه وه، مافى خوښانه، با پرسيار خولقينه ريش بيت.

«هېما» و ده يان گوډارى وهك هېما، بو تاوتوكردى سياسه ت له ناو كورددا پيويسته، بو ئه وه ي بازنه ي ته سكى «سياسه ت» و تيگه يشتنى ساكارى

ئەوئەى نەبنە گۆپراپەلى ئەم خەت و ئەو خەتى چەوتى سىياسى دام و دەزگا و حزب و پىڭخراو و كەسەكانيان .
 كارى نوئ و دژوار، كەسانى شارەزا، بەپرىنسىپ، وردىبن، دورىبن و پىشتنەستور بەخۆى گەرەكە، بۆ ئەوئەى بتوانن پىڭگاي نەبراو بىبنن و لە پىڭگادا بەردەوام بن . كۆكردنەوئەى بىروھرز، فەلسەفە و سىياسەت لە گۆفارىڭدا، ياخود نووسىنى بابەت بە پشت بەستن بە فەلسەفە و تىڭەيشتنى زانستى، جگە لەوئەى تىڭەيشتنى سىياسى قولتەر دەكاتەوئەى، بەرچاوپروونى بە پىڭگاي سىياسى و سىياسەتپىشەكان و خەلك دەبەخشى .

گەر بە تىڭەيشتنى فەلسەفە سىياسى و بە پشت بەستن بە زانست، ئاوپ لە جولانەوئەى سىياسى، حزبى، مېدىيائى سەد سالى پابوردوى كورد بدرىتەوئەى، گەلىك پرسىيارى بى ولام خۆ دەردەخەن . ئايا بىر وھرز و تىڭەيشتنى فەلسەفە زانستى دەورى لە جولانەوئەى سىياسى حزبى مېدىيائى كوردا، گىپراو؟ ئايا ھەست بە بەرپرسىيارەتى كۆمەلايەتى، فەرھەنگى، پالئەر نەبووھ بۆ چالاكى سىياسى، حزبى، مېدىيائى؟ ئايا يەك لە ھۆ گرنەگەكانى تىڭەيشكان و سەرئەكەوتنى خەباتى سىياسى، حزبى، مېدىيائى، بەتالېوونى تىڭەيشتنى فەلسەفە زانستى لە سىياسەت و نەبوونى تىڭەيشتنى فەلسەفە لە ناو نوخبە و بەرپرسانى سىياسى و حزبىدا نەبووھ؟ نەبوونى فەلسەفە و تىڭەيشتنى زانستى لە ناو ھەر كۆمەلگايەكدا، پىڭا بۆ تەشەنەئى ئابىن، خورافات، ئەفسانە و ھىواى بى بنەما لە سىياسەت، ئەدەبىيات،

سىياسى كورد لە «سىياسەت»، بخاتە ژىر پرسىيار و «كۆنە گۆمى» بازارى «سىياسەت» و «سىياسى» بىشلەقېنن . «ھىما» دەتوانن بېت بە گۆفارىڭ بۆ باسى سىياسى بۆ ئەوئەى «تىڭەيشتنى لە سىياسەت و سىياسى» بەرەو ئاستىكى بەرز و بەرەو ستانداردى پەسەندكراوى سەردەم بىات و لە گەل تىڭەيشتنى باو، تەسك، نزم، پۆپۆلىستى پىر لە چەوتى لە سىياسەت و سىياسى، بگەوئەى كىتەرەكئ و دىالۆگ . لە سەر بنەماى فەلسەفە، ھزىبى زانستى دەكرئ ئاوپ لە خەباتى سىياسى نىزامى (سپايى) سەد سالى پابوردوى كورد بدرىتەوئەى، كە لە بازنى ھەست و خۆزىا، فېداكارى و قارەمانسازى و دوگمى سىياسى ئىدئولۆگى دا سوپاوتەوئەى و تووشى تىڭەيشكان و كارەسات و تراژىدى ھاتوئەى . دەكرئ ئەم گوتنە بە گرنەگ و ھربىگىرئ كە بە درووستى ئاماژە بەوئەى دەدات كە «كورد لە بوارى سىياسى و لە سەر مېزى سىياسەت» دۆپاوبوئە! «ھىما» دەكرئ بكرىتە سەكزى دىالۆگ، دانوستاندن، پرسىياركردن و تاوتۆپكردنى پرسىيار . «ھىما» دەكرئ ھەك لاپەرەيەكى نوئ لە پۆژنامەگەربى كوردى دور لە گۆفارى باوى» ئەدەبى سىياسى ھەستبزوئىن» سەير بكرئ بۆ پەرەپىدان بە تىڭەيشتنى «مەنتقى - فەلسەفە» لە سىياسەتدا . بۆ ئەوئەى پەردە لە سەر سىماى تەسك و پۆپۆلىستى ناسەردەمىانەى «سىياسەت و سىياسى» لادىات، بۆ ئەوئەى تاك و خەلكى كورد دەرفەتى بىركردنەوئەى، تىڭەيشتنى و برىاردان لە سەر سىياسەت و سىياسى و چارەنوسى خۆيان پەيدا بگەن . بۆ

جیاوازیان پێبه‌خشرا. سۆفیس‌ت به‌و که‌سه‌ ده‌گوترا که له به‌ران‌ه‌ر وه‌رگرتنی پاره‌، وه‌ک مامۆستا ده‌رسی ده‌گوت‌ه‌وه‌، به‌ پێچه‌وانه‌ فه‌یله‌سووف خۆی وا نه‌ده‌بینی و پێیوانه‌بوو له زانست و زانیندا به‌ کۆتایی و که‌مال گه‌یشت‌ه‌وه‌. فه‌یله‌سووف به‌و تێگه‌یشتنه‌ گه‌یشتبوو که زانین و زانستی ئه‌و سنوورداره‌ و خۆشه‌ویستی بۆ زانست و زانین بێبهرانه‌وه‌یه‌ و فێربوونی زانست و زانین پرۆسه‌یه‌کی بێ کۆتاییه‌.

له‌ هه‌مان فه‌ره‌ه‌نگدا ئاوا باس له‌ سیاسه‌ت کراوه‌: «سیاسه‌ت مامه‌لاتی ده‌وله‌تی یان مامه‌لاتیکه‌ که‌ ده‌وله‌ت ده‌یکا و پشت به‌ زانستی سیاسی، دیسیپلین و هونه‌ری رابه‌ریکردن ده‌به‌ستێ که‌ خۆی له‌ پێک‌خستنی کۆمه‌لگا و له‌ پوه‌اله‌ت و کاری به‌کرده‌وه‌دا ده‌بینێته‌وه‌.» هه‌ر له‌و به‌ستێنه‌دا فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی دێته‌ گۆڕێ که‌ تئۆری سیاسی و ئیدئۆلۆگی ده‌گرت‌ه‌وه‌.

دووه‌زار و سی‌سه‌د ساڵ به‌ر له‌ ئه‌مرۆ ئه‌ره‌ستو له‌ کتێبی «پۆلیتیک» دا، نووسی «مرۆف زینده‌و‌ریکی سیاسی یه‌». واته‌ مرۆف گریډراوی کۆمه‌ل و کۆمه‌لگا و پێکه‌ینه‌ری هه‌رکیانه‌ و به‌ شێوه‌ی سرووشتی هه‌چ قانون و رێسا و پێش‌وێنێکی گشتی بۆ دیاری نه‌کراوه‌، که‌ چۆن بژی و چۆناوچۆن له‌ گه‌ل یه‌کتیدا هه‌لسۆکه‌وت بکه‌ن. به‌ر له‌وه‌ی قانونی گشتی و سیاسه‌ت و ئیداره‌ی کۆمه‌لگا جێگیر بێت، مرۆف به‌ پێی داب و ده‌ستور و رێنومایی ناوخۆیی و ئایینی و شتی له‌و چه‌شنه‌، له‌ بازنه‌ی ناسیاوی خۆیاندا، له‌ گه‌ل یه‌کتیدا ده‌ژیان، به‌لام ئه‌وه‌ی کۆمه‌له‌

فه‌ره‌ه‌نگ، هونه‌ر، میدیا خۆش ده‌کات. هه‌ر سیاسه‌ت، هه‌ر حزب و هه‌ر ده‌زگایه‌ک له‌ سه‌ر هه‌ر کام له‌و لایه‌نانه‌ ساخ بێته‌وه‌، چاوه‌پوانی سه‌رکه‌وتنی لێناکرێ. بۆ ئه‌وه‌ی ده‌رکه‌وێ، که‌ میژووی سیاسی، حزبی، میدیایی کورد له‌ سه‌د ساڵی رابووردو به‌ چ رێگایه‌کدا پێش‌وێت‌ه‌وه‌، ئانالیز و لێکدانه‌وه‌ی جۆلانه‌وه‌کانی کورد، دوور له‌ پشت به‌ستن به‌ هه‌ست و خولیا و هیوا و فه‌داکارییه‌کان، پێویسته‌. جیهانی سیاسه‌ت له‌ سه‌ر زانست، لێکدانه‌وه‌ و تێگه‌یشتنی فه‌لسه‌فی ساخ بووته‌وه‌ و ئه‌وه‌ رێگای سه‌رکه‌وتنی هه‌ر چه‌شنه‌ جۆلانه‌وه‌یه‌کی سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، فه‌ره‌ه‌نگی، هونه‌ری، نه‌ته‌وه‌یی، حزبی یه‌ و کوردیش ده‌گرت‌ه‌وه‌!

«هه‌یما» وه‌ک زمانی فه‌لسه‌فه‌ و سیاسه‌ت

له‌ وشه‌دانی (Wörterbuch der philosophischen Begriffe) له‌ فه‌لسه‌فه‌ به‌ زمانی ئالمانی-دا ئاوا باس له‌ فه‌لسه‌فه‌ کراوه‌: «فه‌لسه‌فه‌ خۆشه‌ویستییه‌ بۆ زانست، سۆفیا یه‌که‌م به‌ مانای زانیاری له‌ سه‌ر کاریکی کراو دێ و دووه‌م به‌ مانای تێگه‌یشتنی قوول له‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ و ئه‌و پرسانه‌ی پێوه‌ندیان به‌ ژیانه‌وه‌ هه‌یه‌.» به‌ر له‌ سوقرات مانایه‌کی ته‌سک له‌ زانست و زانا له‌ ئارادا بوو، «زانا»، به‌ مامۆستای «زانین» ده‌زانرا و به‌ لایه‌نگری له‌ سۆفیس‌تیکه‌وه‌ ناویانگیان ده‌رده‌کرد. له‌ سه‌رده‌می پلاتۆن سنووری نیوان سۆفیس‌ت و فه‌یله‌سووف روونتر کرایه‌وه‌ و به‌ ته‌واوه‌تی دوو مانای

حزب کۆی ئەو کەسانە یە بەزنامە یەکی سیاسی بۆ بەشداری لە ژێانی سیاسی ناو کۆمەلگا پەسەند دەکەن، دەزگایەکی سیاسی نیوان خەلک و حکومەت بۆ وەرگرتنی دەستەلاتی سیاسی

کەسی جیاواز و کۆمەلگا جیاوازهکان، چۆن پێکەوه بژین و چۆن له گەل یه کدا مودارا بکهن، پێویستیان به سیاسهت و سیاسهتکردن هه بوو.

له ڕێگای سیاسهت، ڕیسا و قانون و ڕێ و شوێن بۆ ژێانی کۆمه‌لگا و خه‌لک دیاری ده‌کردن و نه‌زم به کۆمه‌لگا ده‌به‌خشی و نه‌زم و دیسیپلین له کۆمه‌لگا و نیوان ئینسانه‌کان جیگیر ده‌کری. کۆمه‌لگا له چوارچێوه‌ی نه‌زم و قانون به‌پێوه‌ده‌بردری. گه‌روگرفت و مه‌سه‌له‌کانی ناو کۆمه‌لگا به‌ پێی سیاسهت له ڕێگای قانونه‌وه چاره‌سه‌ر ده‌کری. سیاسهت راسته‌وخۆ گه‌رداوی ده‌سته‌لاته‌ و هه‌ر گه‌روپ و کۆمه‌له‌ خه‌لک، بۆ وەرگرتن و به‌شدار بوون له ده‌سته‌لات، پوو له دامه‌زراندنی داموده‌زگا، ڕێکخراو و ڕێکخستنی خۆیان ده‌کەن. ده‌وله‌ت، حکومه‌ت وه‌ک ده‌زگای سیاسی گه‌رداوی پارله‌مان، داموده‌زگای سیاسی، ئابووری، دارایی، داد، له‌شساختی، فێربوون، سپایه‌ و

نه‌زم به‌خشین به‌و هه‌موو ده‌زگایانه‌، ئەرکی سیاسه‌ته‌ و له ڕێگای دیموکراسی راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ (حکومه‌تی خه‌لک بۆ خه‌لک و ده‌سته‌لاتی خه‌لک) مسۆگه‌ر ده‌بی. له ڕێگای سیاسهت و ڕێوشوێنی سیاسیه‌وه، پێک‌ه‌وه ژێانی مرۆف له گوند و شار و ولات و سه‌رجه‌م جیهان سه‌ر ده‌گرێ. ژێانی مرۆف له ناو کۆمه‌لگاکان گه‌رداوی سیاسه‌ته‌!

به‌ پێی تیگه‌یه‌شتنی ئەفلاتون «ژێانی مرۆف» به‌ستراوه‌ته‌وه به‌ سیاسه‌ته‌وه. ئەو پێیوابو «به‌شدارینه‌کردن له سیاسهت، خۆی چه‌شنیک له سیاسه‌ته‌». خۆ دوورخستنه‌وه له سیاسهت و به‌شدارینه‌کردن له چاره‌نوسی سیاسی، به‌ر له هه‌ر شت زیان به‌ کەس و لایه‌ن و گه‌روپی خۆدوورخه‌ره‌وه ده‌گه‌ینێت. کۆمه‌لگای زیندو، تیگه‌یه‌شتو، ئاشنا به‌ سیاسهت و ده‌وری سیاسهت له ژێاندا، سوود له مێتۆده‌کانی به‌شداربوون له سیاسهت وهرده‌گرێ. کورد پێویستی به کۆمه‌لگایه‌کی زیندووی سیاسی هه‌یه، کۆمه‌لگایه‌ک که به‌ پێی تیگه‌یه‌شتن له فه‌لسه‌فه، سیاسهت، ماف و ئەرکه‌کان، زیندوو بێت.

ڕێکخستن، یه‌ک له ڕێگاکانی به‌شداریه‌ له سیاسه‌ته‌. پارله‌مان که چه‌شنی په‌ره‌ساندوی شیوه‌کانی پێشتری به‌شداریکردن له چاره‌نوس و نه‌زبه‌خشین به کۆمه‌لگا و پاراستنی ماف له ناو کۆمه‌لگایه‌، شیوه‌یه‌کی باو له چه‌ند سه‌ده‌ی راپووردو بووه و یه‌ک له فۆرمه‌کانی دیموکراسی یه‌. ئەوه‌ی فۆرمی باوی پارله‌مانی و هه‌لبژاردن، که خۆی له کهمینه‌ و زۆرینه‌ و حزبه‌کاندا ده‌بینێته‌وه، چه‌نده

هاوبه‌ش یه‌ک ده‌گرن. مه‌به‌ستی هاوبه‌ش هه‌رده‌م پیرۆز نییه. حزب له سیسته‌می سیاسی و حکومه‌تی لی‌ره و له‌وئ ده‌کرئ بۆ مه‌به‌ستی پیشیل‌کردنی مافی مادبی و مانه‌ویی خه‌لک و داسه‌پاندنی دیکتاتۆری به‌کاربه‌یندرئ.

دانیل یۆنا گۆلدهاگن له کتیبی «Hitlers willige Vollstrecker: Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust» بۆ یه‌که‌مجار له میژوودا، باس له فاشیست بوونی یه‌ک نه‌ته‌وه و تاکه‌کانی ده‌کات، که بوون به بکوژی مرۆفی جیاواز له خۆیان. فاشیسته‌کان به‌ته‌ئێ کۆمه‌لیک مرۆفی ناو حزب و حکومه‌ت نه‌بوون، مرۆفی ئاسایی ناو کۆمه‌لگا بوون که وه‌ک ده‌ست و قاچ و چاو و گوپی حزب و حکومه‌ت و بکه‌ری کاره‌ساته‌کان ده‌وریان گێرا، ئه‌وان به‌کرێگیروا و هه‌لخه‌تیتراو نه‌بوون و به‌زۆره‌ملی و له‌ناچاری نه‌بیوون به‌بکوژ و کۆمه‌لکوژ و نوینه‌ری فاشیسم. ئه‌وان که‌سانیک بوون که باوه‌ریان به‌کار و کرده‌وه‌ی خۆیان هێنا‌بوو.

باوه‌ری هاوبه‌شی خه‌لک و حکومه‌ت و حزب که له سیاسه‌ت و به‌رنامه‌ی دژ به‌به‌رانبه‌ردا په‌نگه‌داته‌وه و له ناو‌بردن و توواندنه‌وه‌ی جیا بێر و باوه‌ر، جیا زمان و نه‌ته‌وه و خه‌لکی تری لێ‌ده‌که‌وتنه‌وه، خۆی له ئیدئۆلۆژی فاشیسمدا ده‌بینێته‌وه. حکومه‌تی ئیسلامی ئیزان به‌گریدانی باوه‌ری ئایین نه‌ته‌وه‌ی (پارس)، تیگه‌یشتنی «ئایین نه‌ته‌وه»ی خۆی کرد به «ئیدئۆلۆژی خه‌لک - حکومه‌ت». ئه‌م ئیدئۆلۆژی یه‌ به‌رپه‌نگای میدیا و داموده‌زگای حکومه‌تی و ناحکومه‌تی

پاش کۆتایی شه‌ری دووه‌م

له ولاتانی رۆژئاوا هه‌موو

ئه‌و لایه‌نانه له حزب و

حکومه‌ت و کلیسا جیا کرانه‌وه و

حزب بوو به مالی سیاسی،

نه‌ک مالی ئیدئۆلۆژی و

چه‌تری سه‌ر داموده‌زگای

مه‌ده‌نی

دابینه‌که‌ری مافی هه‌موو لایه‌نه‌کانی ناو کۆمه‌لگایه و سیاسه‌ت و حزب و ده‌سته‌لاتداران چه‌نده، پایبه‌ند به مافی مرۆف، نیاز و ویستی ئینسانه‌کانن و چه‌نده دیموکراسی جیبه‌جئ ده‌کرئ و فۆرمگه‌لی تری دیموکراسی چین و کورد ده‌بئ له کام فۆرمی سیاسیدا بۆ گه‌یشتن به ئامانجه‌کانی، خۆی ببینیته‌وه، پرسیار و پرسیارگه‌لیکه، که باسکردنیان له گۆفاری «هیمما»دا ده‌گونجئ. نه‌ک ئه‌م باسه، هه‌موو ئه‌و باسانه‌ی که له‌م کورته وتاره‌دا هات و ئه‌وانه‌ش که باس نه‌کران، باسی ناو گۆفاری «هیمما»یه.

«هیمما» و حزب و میدیا

حزب کۆی ئه‌و که‌سانه‌یه به‌رنامه‌یه‌کی سیاسی بۆ به‌شداری له ژبانی سیاسی ناو کۆمه‌لگا په‌سه‌ند ده‌که‌ن، ده‌زگایه‌کی سیاسی نیوان خه‌لک و حکومه‌ت بۆ وه‌رگرتنی ده‌سه‌لاتی سیاسی. حزب مالی سیاسی ئه‌و که‌سانه‌یه بۆ مه‌ستی

کرا به مه به سستی سیاسی- ئایینی خه لکی ئاسایی بۆ له ناوبردنی خه لکی جگه له خۆیان. مرۆفی ئاسایی سه ر به و «نه ته وه- ئایینه» به مه یلی خۆی پوو ی له قه لچۆ کردنی خه لکی تر کرد و وه ک ده ست و چاو و گو ی و نو ی نه ری حکوومه ت و کیان و ئایین و نه ته وه، له ناو و ده ره وه ی سنووری خۆی، له کووشتن و توانده نه وه ی خه لکی تر دا به شداری کرد.

زۆرینه ی ولاتانی رۆژئاوا، بیرمه ند، سیاسه ته دار و تنۆرسین، پاش کوتابی شه پی دووه می جیهانی، هاتنه سه ر ئه و تیگه یشتنه، که «میدیای گشتی» و حکومه ت و ده زگا کانی، ناب ی بین به که ره سه ی حزب و بلیندگۆی ئیدئۆلۆگی، ئایین، مه سه له ک و فه لسه فه ی تاییه ت. گرووی سیاسی، ئیدئۆلۆگی، ئایینی و حزبی مافی به کاره یئانی کتیب، رۆژنامه، گۆفار و بلا فۆکیان هه یه، که به کاره یئانی ده که و یته سه ر مه یل و ویستی خو ی نه ر. به لام به پیی قانون، حزب و حکومه ت پینگایان پینادری میدیای گشتی (رادیۆ و ته له فزیۆن) بخه نه ژیر چه تری خۆیان بۆ مه به سستی یه کسانسازیی کۆمه لگا.

ئهم تیگه یشتنه، جیهانی نییه و له زۆر شو ی نه حزب و حکومه ته کان سیاسه تی یه کسانسازیی به پروه ده بن. یه کسانسازیی فه ره نه گی، زمانی و تیگه یشتن له سه ر ئاستی جیهان به شیوه و فۆرمی نو ی له ئارادایه، که باسکردنی لیره دا نا گونجی. خۆبه ستنه وه ی تاک به ئیدئۆلۆگی، ئایین، مه رام و مه سه له کی حزب و ناحزب، هه لبژاردنیکی تاکه که سییه. مه رام و ئیدئۆلۆگی و ئایین ئه و کاته ی بۆ مه به سستی حزب و ده وه له ت

و بۆ یه کسانسازیی کۆمه لگا له پینا و به رژه وه ندی مادی و مانه ویی ئه م لایه ن و ئه و لایه ن، چین و تو یژی تاییه ت به کار به یئندری و ببیته هۆی به ره به سترکردنی ئازادی و دیمۆکراسی، له مافی تاک لاده در ی و به ره و پیشیلکردنی مافی به رانه بر و کۆمه لگا ده کیشری.

له دوا ی سه رکه وتنی شو ی شی ئۆکتۆبری ۱۹۱۷ ره وایی به ئیدئۆلۆگی له ناو حزبه کانی سۆسیالیست، سۆسیال دیموکرات و کۆمونیست به خشرا که پیشتر له ولاتانی سه رمایه داریی به ره ی ساندبوو. حزبه کانی به ره ی سۆسیالیست به ئه رکی خۆیان ده زانی ئیدئۆلۆگی و سیاسه تی خۆیان بکیشنه ناو ده زگا و ریکخراوی ناحزبی کۆمه لایه تی، پیشه یی، ژنان، لاوان، خو یندکاران، هونه رمه ندان، نو سه ران که به ده زگای مه ده نی، دیموکراتیک پیناسه ده کران، جگه له وه حزبه کان بوون به مه کۆی فه یله سوف، هونه رمه ند، نو سه رو بیرمه ند.

به ر له سیسته می سه رمایه داری و سۆسیالیسم، کلیسا ئایینی له گه ل هه موو به شه کانی ژبانی مرۆف به مه به سستی یه کسانسازیی گریډابوو، که له هه موو به شه کانی زانست، فه لسه فه، فه ره نه گ، هونه ر و ژبانی ئه مپۆدا ئاسه واری ماوه ته وه. پاییه ندبوون به ئازادی زانست، هونه ر، باوه ر، فه لسه فه و بیر وه زر، ناته بایه له گه ل گریډانیان به مه به سستی حزب و حکومه ت! پاییه ندبوون به دوورپاگرتنی ئایین، ئیدئۆلۆگی له حکومه ت، ناته بایه له گه ل یه کسانسازیی کۆمه لگا و هه لاواردنی که مینه کان. داسه پاندنی تیگه یشتنی سیاسی، فه لسه فه ی، ئایینی، ئیدئۆلۆگی

و نه ته وه یی لایه نیک به سهر سه رجه م
کۆمه لگادا، ویرانی فره لایه نی،
فره جوړی، فره پهنگی، فره باوه پری و فره
پیکهاته یی کۆمه لگای لیده که ویته وه .
پاش کۆتایی شه پری دووه م له ولاتانی
رۆژئاوا هه موو ئه و لایه نانه له حزب
و حکومهت و کلیسا جیا کرانه وه و
حزب بوو به مالی سیاسی، نهک مالی
ئیدئولوژیی و چه تری سهر داموده زنگای
مه ده نی .

گۆفاری تازه به تازه ی «هیمما» ش
له گریدراویددا تازه نابیته وه، له فره
چه شنی، فره تیگه یشتن و فره رهنگیدا،
تازه ده مینیته وه . گۆفاریکی فه لسه فی
- زانستی- سیاسی ده کرئ تاییهت
به پچکه یه کی فکریی له بازنه یه کی
دیاریکراودا بمینیته وه، ده توانئ له و
بازنه یه ده ریان بیت و وهک پلاتفۆرمیک
بو دانووستاندنی فره لایه ن، فره پچکه
خۆ ده رخت .

سپتامبری ۲۰۲۱

برایم فه رشی (۱۹۵۷)

- له بواری شانۆ، دراما،
شانۆپیداگۆگی، دارپژده ری سیسته می
فیربوون خویندوو یه تی . - نووسه ری ۲۵
کتیب و سه دان وتاری بواری شانۆ،
شانۆپیداگۆگی، شانۆنامه، میدیا و
بیر وهزر. شانۆگیز، ئاکتور، دوبلور،
ئه ندامی شانۆپیداگۆگه کانی ئالمان
(www.butinfo.de) - به رپرسی
شانۆی ناونه ته وه یی و فره کولتوری،
به رپرسی ده یان پرۆژه ی شانۆپیداگۆی
۱۹۹۰-۲۰۱۱ . - به رپرسی «شانۆی
لاوی بوکان ۱۹۷۳-۱۹۸۰، فیلم
و نمایش تاران ۱۹۸۰-۸۲، شانۆی
کۆچه ر کۆلن ۱۹۸۹-۲۰۰۰» -
ئه ندام رپیداکسیونی (Kurdistan
- heute 1993-1997)
(2002) - www.navend.de)
(2003- www.colognelife.de
- مالیپه ری رۆژه ه لات - بوکان
- ۱۹۹۸ (www.bokan.de)
به رپرسی Lernhaus ئه نستیتو
بو فیربوون-۲۰۱۱-... به لگه
فیلمی Die Schule zwischen
-Hoffnung und Aufbruch
-۲۰۱۷ (https://youtu.be/kcf-
g3hp4bs8)

بیرۆکه‌ی مافی مروف
به‌هایه‌کی سیاسی و ئیخلاقی گه‌ردوونیه

د. هیوا عه‌لیدوست

مرۆف به پێچهوانه‌ی هه‌موو بوونه‌وه‌ره‌کانی دیکه‌وه‌ خاوه‌ن ده‌رکێکی ئینتزاعی و ئه‌بستراکته و باش ده‌زانیته که ئه‌و دۆخه‌ ده‌روونی و جه‌سته‌یی، کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ی ئیستاو ئه‌مرۆی، کاریگه‌ری له‌ سه‌ر ته‌واوی ژیا‌نی دا‌ده‌نیت.

ئێخلاقێ زه‌وینییه‌ و په‌یامێکی ئاسامانی نییه‌؛ ئه‌م پاستیه‌ حاشاهه‌لنه‌گره‌ ده‌بیته‌ هۆی ئه‌وه‌، که ئایدیای ناویراو مه‌شروعیه‌تێکی گه‌ردوونی په‌یدا بکات و ته‌نانه‌ت له‌ لایه‌ن کۆمه‌لگه‌ سووننه‌تی و ئاینیه‌کانه‌وه‌ وه‌رگه‌ردریت. له‌ پال ئه‌وه‌شدا خۆ په‌یامی شه‌فاف و موته‌قی فه‌لسه‌فه‌ی مافی مرۆف ته‌نیا بایه‌خدانی زۆر و زیاتره‌ به‌ که‌رامه‌تی مرۆف. ئه‌ویش مرۆفی سه‌رده‌می مۆدێرنیزم که له‌ هه‌موو به‌ستینه‌کانی ژیا‌نیدا خوازیاری ئه‌وه‌یه‌ به‌ شیوه‌ی کۆپه‌رکێرانه‌ مامه‌له‌ی له‌ ته‌کدا نه‌کریت، چونکه‌ دونیای ئێخلاقێ ئه‌مرۆ دونیای هۆکاره‌، واته‌ دونیا‌یه‌ک که ده‌رفه‌ت به‌ مامه‌له‌ی بێبنه‌ما و ها‌که‌زایی نادات. ئه‌مرۆ هه‌موو شیوه‌ مامه‌له‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ی خوازیاری هۆکار و مه‌نتیه‌تی شه‌فاف و بێگه‌ردن. بنه‌ماو په‌رنه‌سییه‌ ئه‌خلاق، ماف و ده‌رفه‌تی ئه‌وه‌ به‌ هه‌چ که‌س نادات، سه‌ره‌پۆیانه‌ و به‌ بێهۆکاری عه‌قلانی مامه‌له‌ له‌ ته‌ک ئه‌ندامانی کۆمه‌لگه‌دا بکات. به‌ واتایه‌کی دیکه‌، ئه‌وه‌ پاراستنی که‌رامه‌تی مرۆفه‌ که ده‌خریته‌ چوارچێوه‌ی یاسای دا‌رپێژراو و کاریگه‌ری له‌ سه‌ر فه‌ره‌هنگی ئێخلاقێ کۆمه‌لگه‌یه‌ک دا‌ده‌نیت.

به‌ر له‌وه‌ی من ئه‌و دیالۆگه‌

بیرۆکه‌ی مافی مرۆف به‌ها‌یه‌کی گه‌وره‌ی مرۆیه‌ که هه‌چ سنوور و فه‌ره‌هنگێک نیسه‌ی ناکاته‌وه‌. بێگومان خودی ئه‌م تیزه‌ گه‌فتوگۆ و مشتومری زۆر هه‌لده‌گریت. پوانگه‌ هه‌ن که ئه‌م ئایدیا به‌ دا‌هینانیکی پۆژئاوایی و ئه‌وروپایی له‌ قه‌له‌م ده‌ده‌ن، به‌ دا‌هینانیکی که له‌ سه‌ر بنه‌مای تاکه‌ره‌سته‌ی و تاکخوازی (لیبێرالیزم)، یاخۆ مه‌نتیه‌تی و بایه‌خدان به‌ ئازادی بێسنووری تاک دامه‌زراوه‌ و له‌ ته‌ک فه‌لسه‌فه‌ی ژیا‌نی زۆرینه‌ی کۆمه‌لگه‌کانی جیهاندا یه‌ک نا‌گریته‌وه‌ و ته‌با نییه‌، هه‌رپۆیه‌ گواسته‌وه‌ی بۆ هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌ک ئاسان نییه‌. زۆر جار ده‌گوتیت که جه‌وه‌ری ئه‌م ئایدیا ناتوانیت هه‌چ هه‌ستیا‌ریه‌ک به‌رامبه‌ر به‌ فه‌ره‌هنگ و به‌ستینه‌ی میژوویی جیاواز له‌ لیبېرالیزم پێشان بدات؛ واهه‌تر خۆ بیرۆکه‌ی ناویراو بێجگه‌ له‌ جه‌مه‌ری تاکخوازی، ئاو‌ر له‌ پێکهاته‌ی کۆمه‌ل و ئه‌نجومه‌ن و ده‌سته‌واژه‌ی هاو‌په‌شتی ناداته‌وه‌. له‌ ته‌ک ئه‌وه‌شدا پوانگه‌ هه‌ن، که کاکلی بیرۆکه‌ی مافی مرۆف به‌ شیواو و به‌ گه‌ردوونی له‌ قه‌له‌م ده‌ده‌ن. گه‌شبه‌نه‌کان له‌و به‌ستینه‌دا ده‌لێن: لایه‌نی به‌هێزی فه‌لسه‌فه‌ی مافی مرۆف له‌وه‌دا‌یه‌، که خۆی دا‌هینانیکی

فەلسەفە و سیاسىيە بە وردى تاوتويى بگەم و بىرورپاى خۆم بخەمە روو، بە پىويستى دەزانم ئاماژە بە چەند لايەنى ھەستىارى بىرۆكەى مافى مرۆف بەم. مافى مرۆف لايەنىكى «ئىخلاقيى» ھەيە، ئەو لايەنە پىئاسەى خواست و پەيداويستىيە بنەرەتتەيەكانى مرۆف دەكات، واتە ئەو خواست و داواكارىيانە كە بۆ بە ئاكام گەيشتنىيان مامەلەى مرۆفانە دەكەنە پىوھرى ئەخلاق و نايى لە ھىچ سووچىكى ئەم گۆى زەويىيە بە دەستى كەم بگىردىن؛ بەلام دەبىن ئەوھش بگوتىرى كە تەنيا فەرھەنگىكى گەرەو كامل تواناى فەرزكردن و پىرۆزكردنى ئەو تۆرمە پىشنىارىيەى ھەيە. واتا فەرھەنگىك كە پاراستنى كەرامەتى مرۆفە بكا تە لووتكەى ئامانجە ئىخلاقيەكانى خۆى؛ ئەوھ خودى شوناس و پىئاسەكردنىكى ھومانىستىي مرۆفە كە تەنيا لە بەر مرۆفبوونى مرۆف [بەررترو كاملتەر لە ھەموو بوونەوھەرەكانى دىكە، سەرئۆپى پىۆسەى گەشەسەندن]، پەوايى بە خودى كەرامەت و پاراستنى كەرامەت دەدات. ئاستىكى دىكە لايەنە «ياسايىيەكەى» مافى مرۆفە، چونكە ئەو بىرۆكە بوو تە بنەماى زۆرىنەى ياسا گشتى و دەولەتتەيە سەردەمىيەكان، واووتر سەرەتايىتتىن مافەكان ديارى دەكات و دەبىتتە بناغەى زۆرىنەى گرئبەست و برىارنامە نىودەولەتتەيەكان. پاشان لايەنىكى «سىياسىشى» ھەيە كە جىگەى سەرنجە. لە دونىاى ئەمرۆدا ھىچ پىكھاتە و دياردەيەكى سىياسى ناتوانىت ئاور لە دەستەواژەى مافى مرۆف نەداتەوھ، ھەربۆيە تەنانەت دواكەوتوتتىن نىزامە سىياسىيەكانىش

بۆ وەرگرتنى مەشروعىيەتى خۆ، بەردەوام پال بە دەستەواژەى مافى مرۆفەوھ دەدەن و يەكتوپرو لە ناكاو ھەلپەرەستانە خۆيان بە شارەزاي ھەموو گەمە سىياسىيە ديمۆكراسىيەكان دەزانن. جىگەى سەرنجە، ئەو دەولەتە دواكەوتتو چەقبەستوانەى كە لە لايەن كۆمەلگەى نىونەتەوھەيەوھ بە پزىم و دەسەلاتى دژە مافى مرۆف و دژە ديمۆكراسى لە قەلەم دەدرىن و زۆرجارىش خودى خۆيان بىرۆكەى مافى مرۆف وھك دياردەيەكى پاوانخووزى پۆزئوايى لە قەلەم دەدەن، بۆ بەرەسمىيەتناسىنى برىارو داواكارىيە سىياسىيە نىودەولەتتەيەكانىان، ئاماژە بە ئايدىاي مافى مرۆف دەدەن و خۆيان بە داكۆيكارى ھومانىستى (مرۆفدۆستىي) سەردەم لە قەلەم دەدەن. ھەربۆيە لە سىياسەتى نىودەولەتتەيە گەرەرتتىن مشتومر لە سەر دەستەواژەى ناوبراو ھەيە، بە تايبەت ئەگەر لىرەو لەوئى و لە ھەرشوئىن مافى مرۆف پىشئىل بگىرئت، ئەوھ بە زووتتىن كات ئەو پرسە دىتتە ئاراوھ، كە چۆن بەر بەو تاوان و كەرامەت شكاندە بگىردىت. گرامەرو ئەدەبىياتى مافى مرۆف پزىمانىكە، كە بۆ تانەگرتن و نەرەزايى دەربىرپىن بە كار دىت. واووتر لايەنە «مىزۆويىيەكەى» ئەو ئايدىا بۆ ئاوپدانەوھەيەكى جىددى دەبىت. ئەگەرچى تا بە ئەمرۆش لە سەر ئەوھ كۆك نىن كە سەرەتاي داھىتئانى ئەو بىرۆكە بۆكەى و بۆ كوئ دەگەرئتتەوھ، ياخۆ لە بنەرەتەوھ پىئاسەى ئەو بىرۆكە چۆن و چى بووھ، بەلام ھىچ گومانىك لەوھدا نىيە كە بۆ دارشتنى فەلسەفەيەكى بە بنەما و قوولى مافى مرۆف زۆر لايەن و دياردەى ئەو ئايدىا جئى بايەخن، بە مەرجىك

بنه‌مای ئایدیای مافی مرۆف دابریژت؛ چونکه کۆمه‌لگه به مرقه‌وه کۆمه‌لگه‌یه و به هزره دهستی مرۆف بینا ئه‌کرێ و ته‌نیا بۆ پیکه‌پێنانی ژيانیکى مرۆفانه په‌واى په‌یدا ده‌کات.

ئه‌مه‌یه په‌یامى سیاسى، ئه‌خلاقى و فه‌لسه‌فیی چه‌رخى تازه و کۆمه‌لگه‌ى سه‌رده‌مى مۆدێرن. سه‌ره‌تا و کۆتایى ئه‌و په‌یامه ئه‌خلاقیه ئه‌وه ده‌گه‌یینه‌یت که هه‌چ پیکه‌اته، چين و توێژ و تاکیک مافی ئه‌وه‌ى نیه، کوێرانه و به‌بێ هۆکار، یاخۆ سه‌ره‌پۆیانه له سه‌ر بنه‌مای هه‌یز و جیگه‌و پیگه‌ى کۆمه‌لایه‌تیی مافه بنه‌په‌تیه‌کانى مرۆف و تاک پێ‌شیل بکات. دونیای ئیخلاقى ئه‌مرۆ دونیای هۆکاره، دونیای به‌قه‌ناعه‌ت گه‌یاندن و دونیای دیسکورس و مه‌نتیقه. دونیای مله‌پورى و ده‌سه‌لاتداریى ئاوتۆریته‌ى کلاسیک کۆن بووه و به سه‌ر چوه، هه‌چ نه‌بیت له پوانگه‌ى ئایدیای پێشینه‌ى و ئۆپماتیفیه‌وه. ئه‌وه‌ى که ئه‌و پێشینه‌یه هه‌شتا له که‌مترین شوینه‌کانى ئه‌م گه‌ردوونه مه‌یدانى و واقعی بووه، هه‌چ له باه‌خ و به‌ها، له مانا و بنه‌مای ئه‌و خواسته که م ناکاته‌وه.

ئێستا له هه‌نگاوى به‌که‌مدا ئاماژه به کۆمه‌لێک بیرمه‌ند ده‌دم که ئه‌مرۆ له بازنه‌ى ئه‌کادیمی و له په‌یوه‌ند له ته‌ک فه‌لسه‌فه‌ى مافی مرۆفدا خاوه‌ن گو‌فتوومانیکى جیگه‌ى سه‌رنج و جیگه‌وتوون. چونکه هه‌ر یه‌ک له‌و بیرمه‌ندانه له سووچیکى تایه‌ته‌وه بۆ بیریگه‌ى ناوبراو ده‌پوانیت و هه‌ر یه‌ک له‌وان به سه‌بکیکی سه‌ربه‌خۆ له هه‌ولدان، ئه‌و بیریگه‌ بکه‌نه ئامرازیکى باش و شیواى کۆمه‌لایه‌تیی و

هه‌موو ئه‌و لایه‌نانه له شوێن و به‌ستینی خۆیاندا به شیوه‌یه‌کی شیوا ئاماژه‌یان پیکریت. هه‌رپۆیه ناییت له‌و به‌ستینه‌دا کاریگه‌رى لایه‌نه «کۆمه‌لایه‌تیه‌که‌ى» مافی مرۆف پشت گۆی بخره‌ن. چونکه له هه‌ر شوێن و له هه‌ر کات و ده‌ره‌فه‌تیکدا که باس له مافی مرۆف کرابیت و هانا بۆ ئه‌و ئایدیا برابیت، ئه‌وه له ئاکامى چه‌وسانه و سه‌رکو‌تکردنى کۆر و کۆمه‌ل و چين و توێژیکى تایه‌ته‌ى کۆمه‌لگه‌دا پووێ داوه؛ به واتایه‌کی دیکه ئه‌وه به شه‌فافى به‌رچاو بووه که گه‌مه و بیریژى به که‌رامه‌تى کۆمه‌لێک مرۆف کراوه و ئه‌و کرده‌وه بێجێیه، توپه‌ی و وه‌زیی کۆمه‌لگه‌ى وروژاندووه. جا که‌رامه‌ت شکاندن مرۆف پرسیکى حه‌یاتیی مرۆف و مرۆفایه‌تیه‌، چونکه که‌رامه‌تشانگدن کرده‌وه‌ى کۆمه‌لێک پیکه‌اته‌ى سیاسى و کۆمه‌لایه‌تیه‌ که مافی ئه‌وه به‌خۆ ده‌ده‌ن بیریژى به مرۆف بکه‌ن، به گه‌شتی ریز بخره‌ن ژیر پرسیاره‌وه، ئه‌ویش ئه‌و پێزه‌ى که ده‌بێ هه‌موو مرۆفه‌کان به بۆنه‌ى مرۆفبوونیه‌وه به یه‌کترى په‌وا ببینن، پزینیک که هه‌موو مرۆفه‌کان قه‌رزدارى یه‌کترن. به واتایه‌کی دیکه مافی مرۆف که‌ره‌سه‌یه‌که که بۆ به‌رگرتن له هه‌موو شیوه بیریژى و که‌رامه‌ت شکاندنیک دا‌هه‌ینراوه. ئه‌گه‌ر لایه‌نه «شۆرشگێرپیه‌که‌ى» ئه‌و بیریگه‌ بخره‌نه روو، ئه‌وه ئه‌و ئایدیا که‌ره‌سه‌یه‌ک یاخۆ گرامه‌ریکه که بۆ به‌رهنگاربوونه‌وه‌ى سته‌م و بیریژى و کرده‌وه‌ى ناپه‌سه‌ندوبه‌نه‌ما به‌کار دێت. هه‌ر نه‌زم و قه‌واره‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تى که شایه‌نى وه‌رگرتن و پشتگیرى لیکردن بیت، ئه‌وه ده‌بێ خال به خالی گرامه‌رى ئیخلاقى خۆى له سه‌ر

پیکه وه ئیان. له ههنگاوی دووهما پوانگه و بۆچوونی خۆم سه بارهت به لایه نی ئه نترۆپۆلۆجی (مرۆفناسی و سروشتی مرۆف) ئه و ئایدیا به یان ده که م و هه و ل ده دم که به گرامه رو سه بکێک بدویم، تا ئه و ئه ده بیاته وزه و کارایی ئه وهی هه بیته، گه ردوونی بوونی ئایدیای مافی مرۆف سه لمینیت. له دووایین ههنگاودا هه ولای گرییه ندیکی فه لسه فهی مافی مرۆف و کومه لگه ی کوردستان ده دم، ئه گه رچی زۆر باش ده زانم که کومه لیک گرفت له سه ر پێگه ن و له ته ک کارێکی دژوارو دیارده یه کی نه ناسرودا پووبه پروم ده که نه وه. بۆ وینه بۆ کامه کومه لگه بپوانم، بۆ کامه پیکهاته ی کومه لایه تی و سیاسیی و بۆ کامه مۆرالی سیئولاری کومه لگه ی کوردی و بۆ چ نیزامیکی دیموکراسی و بۆ چ فه ره هه نگیکی سیاسی ئه و کومه لگه بپوانم. سه ره پای هه موو ئه و ئاسته نگانه، چه ند پێشنیار داده پێژم، به هیوای ئه وهی که قابیلی قه بوول بن، یا وه ک بزۆینه ر ببنه هه وین و وروژینه ری فیکر و بیروکه ی تازه. پێش هه موو شت ئاماژه به و پوانگه فه لسه فه یانه ده دم که ئه مرۆ چه شنی سه رچاوه و سووژه کاریگه رن.

(1). پوانگه ی یه که م پوانگه یه کی ئیخلاقیه، ئه م پوانگه بایه خ به خولیا و خواسته کانی مرۆف ده دات. بۆ وینه بیرمه ندی ئه مریکی «جه یمس گریفین» کاکلی بیروکه ی مافی مرۆف به ده سه تاوه ی سه ره خۆیی و ئازادییه وه گری ده دات، به تایبهت ئه گه ر باس له هه لسووران و کرده وهی سه ره خۆ و ئازادی مرۆف بکه ین، ئه وه له ئاکامدا خواست و خولیا بۆ ئازادی و سه ره خۆیین

که ده ببه بنه مای مافی مرۆف. له به ستینی هه مان پوانگه دا بیرمه ندانی وه ک «جه یمس نیکل» و «جۆن تاسیولاس» به رینتر بیر ده که نه وه و بیروکه ی مافی مرۆف به فه لسه فه یه کی قوول و به بنه ماوه بۆ ژیانیکی باش و شیواو گری ده دن؛ ژیانیک که دوور بیته له ئازار و نالین و نه هه مه تی. ئه وه مافی مرۆفه، که تهوانای سازدان و خولقاندنی ده رفهت و چوارچۆیه که بۆ پیاوه کردنی ژیانیکی له م چه شنه. چونکه مرۆف بوونه وه ریکه که هه م خولیا و هه م مافی ئه وهی هه یه ژیانیکی باش و شیواو بۆ خۆی دا بین بکات. بیگومان پوانگه ی ژیانیکی باش خۆی زۆر ئالۆزه و گفتوگۆ هه لده گریته؛ چونکه هه ر فه ره هه نگ و هه ر نه ته وه یه ک، میژوویه کی تایبهت و پوانگه و پێشبینیه کی سه ره خۆی بۆ ژیانیکی باش هه یه. ئه گه رچی لیته دا ده سه تاوه ی باش تا پاده یه کی نیسی ده بیندریت و ناتوانیت گه ردوونی بیته. په خه نکان له م پوانگه تا پاده یه ک ساکارن و ده رۆنه نیو ورده کارییه وه، بۆ وینه زۆر جار ده گوتریته، ئاخه ر خۆ هه رکه س له ئیمه ده توانیت خولیا و خواستی ئه وهی هه بیته، که خۆشه ویست بیته و وابه سه ته ی ئه وینی که سانی ده وروبه ری بیته، ته نانهت پێشبینی ژیانیکی باش به و خۆشویسته نه وه گری ده دات! به لام ئایا ده کریته ئه م جوړه که سانه له سه ر بنه مای مافی مرۆف داوای ئه وه بکه ن که ده بی خۆشبوویستریته؟ ئاخه ر خۆ خولیاکان زۆرن و زۆریش جیاوازن، چۆن ده توانین له سه ر ئه و بنه ما، فۆرم (قه واره) و جه وهه ر و مانا به مافی مرۆف بیه خشین؟ چۆن ده توانین ئه و

بژی. پاشان خۆ زۆر شه فاف و پوونه که دروستبوونی خودی ئەو پوانگه و ئەو پيشبينييه بۆ ژيانىكى باش، داهيانان و بهرهمىكى كۆمه لايه تيبه. مهگر ئەوه ريزمان نيه، كه دهبيتته هۆى داهيانانى ئايديا و دارشتنى پيشبينيى و خيال، بهلج، ئەوه ريزمانه كه له هه موو ئامرازه كۆمه لايه تيبه كاني ديكه زياتر بهرهمى كۆمه لايه تيبه، ئەو ئامرازه ي كه پيشبيني و پيناسه ي ژيانىكى باشى پيدەكریت. له ئاكادما هەر شتيك نه خريته چوارچيوه ي وشه وه، هه بوون و واقعي بوونى ئەسته مه، ئەوه خودى ريزمانيشه كه پيکه وه مان گريده دات و دهبيتته بنه ماي داهيانانى هزر و تيزوانيمان بۆ شيوه ژيانىكى باش و شياوى مروّف.

(۲). پوانگه يه كى ديكه باس له لايه نى سياسى و به ياسا كردنى مافى مروّف ده كات. به پينى ئەم پوانگه پيوسته مانا و گرينگى بيروكه ي مافى مروّف به ياسا و سياسه تى نيوته وه ييه وه گريّ بدریت. له لايه كه وه بيرمەندى ئەمريكى «جۆن پۆلس» فهلسه فه و بهرنامه ي مافى نه ته وه كان ده كاته بنه ماي بيروكه ي مافى مروّف و له لايه كى ديكه وه بيرمەندانى وهك «يۆسيف راز و چارلس بايز» هه مان بيروكه به سياسه ت و ياسا ي مه يدانى په يوه ندييه نيوته وه يه كانه وه گريّ ده دن. «پۆلس» له به ستينه ي ئەو باسه دا ئامازه به سهروه ريبى نه ته وه كان ده دات، واته باس له پيناسه يه كى شياوى نه ته وه كان ده كات، پيناسه يه كى كه بيروكه ي مافى مروّف بكاته كاكلى خۆى، تا له سه ر بنه ماي ئەو پيناسه بۆ پرسى شه پ و ده ستتويوه ردانى سياسه تى

خواسته ته واو شه خسيه ئەوه نده فه رز بکه ينه وه؟ به مه رچيک باش ده زانين كه خۆشويستن هيج سات له پرووى مافه وه ناسه ندریت، خۆشه ويستى و ئەوين ويناى ئازادى ده كهن، ئەو يش ئازاديبه ك كه هه ر ئەوه نده ي به ياسا كرا، له ناو ده چيْت؛ واوه تر خۆشه ويستى ته نيا له حاشيبه ي نزم و ياسادا سه رچاوه ده گريْت.

به سه ر ئەو په خنه شدا نابج هه رگيز له يادى بکه ين كه فهلسه فه ي ژيانى باش يه ك دونيا پۆته نسيال و ده رفه ت به ده سته وه ده دات و كارى گه ريه كى به رچاوى هه يه؛ زۆر بيرمەند له سه ر ئەوه كۆكن كه ژيانى باش دايم به ئايدى ي دادپهروه ريبه وه گريّدراوه و له ته ك ئەو فهلسه فه دا ته بايه. ژيانى باش ته نها ئەوكات به باش له قه له م ده دريْت، كه ده رفه تى خۆپيگه ياندن و خۆبوون بۆ هه موو تاكيك ته رخان بكات، واوه تر دادپهروه رانه هه مان شيوه ژيان به ده ورووبه ر و ئەوانى ديكه پوا ببينيْت، له ئاكادما فهلسه فه ي ژيانى باش بهر به زۆر خه سل ته ناشياو و نا په سه ند ده گريْت. ژيانىكى باش ئەو ژيانه نيه، كه هه موو ماف و ده رفه ته كان ته نيا به من، يا به هه ندخ تويژ، لايه ن و كۆمه ل ببه خشيْت و به كه سانى ديكه نه، ئەم شيوه ژيانه دادپهروه رانه نيه، كه وايه باشيش نيه. سه بك و ناوه روۆكى ژيانى باش ته نيا به پوانگه و هاوده نگى كۆمه لايه تى ده بيتته پيناسه ي ژيانى باش. هه ركه س ته نيا خۆى بۆ خۆى و بۆ باز نه يه كى بچووكى داخراو پيناسه و پيشبيني ژيانىكى باش ده كات، ئەوه با بپوات و له ده ره وه ي كۆمه لگه، له خه لوه تا ئەو شيوه ژيانه پياده بكات و

ئايدىاي ئو بەھا مروىيە تەنیا
كاتىك بە تەواوۋىي
پىادە دەكرىت و دەبىتە
واقعیەتتىك، كە فەلسەفە كەى
بچىتە ناو خوۋىن و دەمارى
مرؤفە كانەو،
كە بىتتە سروشتى
دووۋەمى مرؤفە كان

خودى ھەمان بىرۆكە تىشك دەخاتە سەر پىكھاتە سىياسى و كۆمەلایە تىيەكانى ھەر نەتەوہىەكى ئاشتىخواز و دىموكراسىخواز. ھەربۆيە پىزگرتن لە مافى مرؤف تەنیا بۆ ئو نەتەوانە و لە نىوان ئو نەتەوانەدا بەھايەكى سەرھەككىيە كە لە سەر بنەماى دىموكراسى پىكھاتون و كۆمەلگەيەكى لىبېرالن. ديارە «رؤلس» باوهرى بە سەبک و نىزامى جىاوازى سىياسى و كۆمەلایەتى نەتەوہكان ھەيە، بە مەرجىك ھەرىك لەو نەتەوانە كۆمەلگە عونسورى دىموكراسى پەچاۋ بكن. ھەر ئو كۆمەلە عونسورەن كە دەبنە ھۆى فرەچەشنى و دۆخىكى ئاشتەوانى سىياسەتى نىونەتەوہىي. بەلام لەم بەستىنەدا دىتە بەرچاۋ كە «رؤلس» باس لە تەنیا يەك بنەماى گشتگىر ناكات، واتە كۆمەلگە لىبېرال و مەنتقىيەكان دەتوانن لە سەر يەك بنەما و واتاى مافى مرؤف پەيوەندىيەكانى خۇيان دامەزىنن و ئو كۆمەلگەنەى كە لەو شىۋە فەرھەنگە دوورن، دەبن خۇيان لە سەر واتا و فەلسەفەيەكى دىكەى مافى مرؤف رىك بكنون.

زۆر بە كورتى و بە واتايەكى دىكە: «رؤلس» فەلسەفەى مافى مرؤف بە پىرسى سەرۋەرىي نەتەوہكانەوہ گرى دەدات؛ لەو بەستىنەدا ئو بىرۆكە دەبىتە ھۆى پىۋەر و خواستى پىشنىازى بۆ بىراردان لە سەر دەستپىكى شەپ و دەستپۋەردانى سىياسەتى دەولەتتىكى تايبەت. لە ئاكامدا دەبى سلكردن لە پىشلىكردنى مافى مرؤف بىتتە ھۆكارىكى سەرھەكى بۆ ئاشتىخوازىي نەتەوہكان. ئەگەرچى لە ئاستى سىياسەتى نىونەتەوہبىدا كۆكبون لە

دەرھەكى بىوانىن. لىرەدا زۆر شەفاف دىتە بەرچاۋ كە «رؤلس» بە ھەستىارىيەوہ بۆ كاتەگورىي نەتەوہ دەروانىت و ھىچ ئامارە بە دەولەت نادات. ئوہ مافى مرؤفە كە دوايىن بىرار لە سەر پىرسى شەپو بەزاندنى سنوورى دەولەتتىك (بۆ پاراستنى مافى مرؤفى ئو نەتەوہ) دەدات. پاش شەپى جىھانىي دووہم ئو بىرە بە تەواوۋىي جىكەوتوۋە، كە ھىچ دولەت و دەسەلاتتىك مافى ئوہى پىنادرىت، بەرى لە بەھا مروىيەكان مامەلە لە تەك نەتەوہى خۇيدا بكات. ھاوكات لە تەك ئوہەشدا پىۋىستە خودى مافى مرؤف بەر بە شەپ و مەشرووعىيەتدان بە شەپى نىونەتەوہىي بگرىت. لەم خالەدا سەرۋەرىي خودى دەولەتى بەرپەسەمىيەتناسراۋ دەكرىتە ئاماناج و پاراستنى سنوورەكانى گەورەترىن بايەخى پىدەدرىت. بىگومان «جۆن رؤلس» بىرۆكەى مافى مرؤف بە پىرسى ئاشتىي نىونەتەوہبىيەوہ گرى دەدات و ھاوكات لە تەك ئاشتىدا بە

پيٽوڊرو پيشنيار بؤ نالوگور و سهبكي شياو و تايهتي مامه لهي مهنتيقي؛ ئه وه سياسي ته نيونه ته وه ييه كه ده بي ملکه چي واتا «تورماتيقي هه كي» مافي مرؤف بيت، نهك به پيچه وانه وه.

(۳) كۆمه ليك بيرمه ندي ديكه هه ن كه بؤ سه لمانندي زه روره تي بيروكه كي مافي مرؤف له ناستي جيهاندا، ناماده ن له سه ر چه ند مافي بنه په تتي كوك بن. مافي پاراستني گيان و مافي نازادي شه خسي ده توانن زور يارمه تيدر بن و له لايه ن زورينه ي كه لتوره كاني دونيا وه دربگيردرين. ئه م وه رگرتن و كوك بوونه ده توانيت بهر به كۆمه ليك كاره ساتي كۆمه لايه تي و سياسي بگريت. سه رچاوه ي ئه م بيروكه بؤ بيرمه ندي چه بي كه ندي «ميشال نيگناسيه ف» ده گه رپته وه، به لام بيرمه ندي ئه ميريكي «يوشوا كۆن» ديژيت، ئه گه ر ئيمه له به ستيني سه لمانندي زه روره تي بيروكه كي مافي مرؤفا هه ر له سه ره تاوه به كه مترين و ساكارترين مافه كان پازي بين، ئه وه دياره به و بيروكه وه مامه له ده كه ين و هيشتا به گوپره ي پتويست له جه وه ري ئه و خواسته تينه گه يشتووين. كاتيک ئيمه ته نيا له سه ر كه مترين و بنه په تترين مافه كان كوك بووين، ئه وه مه ترسي ئه وه ش زور گه وره يه، كه وزه و خواستي قول و بنه په تتي مافه كان نيسي بكه ينه وه. دياره له لايه كه وه «نيگناسيه ف» و هاوپراكاني به پتويستي ده زانن كه له ناستي نيونه ته وه بييدا ئاوپ له به هاگه لي وه كوو فره چه شني و توله پانس بدرپته وه، به لام «يوشوا كۆن» و بيرمه ندي جه مسه ري

سه ر هه مو لايه نه كاني بيروكه كي مافي مرؤف زور ئه سته مه، به لام رپكه وتن و كوكبون له سه ر هه ندي لايه ن و هه ندي له مافه كان، ده توانيت نه ته وه كان له يه ك نزك بكا ته وه و ناست و رپزه ي ناشتي بهر ز بكا ته وه. برپي بيرمه ندي ديكه به دوا ئه م پروانگه دا رويشتن و تا راده يه ك راديكالترين كرد. بؤ ويته هه روه ك پيشتر ئاماژه م پيدا، «چارلس بايز» بيروكه كي مافي مرؤف به نه زمي ئيخلاقى هه ر كۆمه لگه يه كه وه گريئ ده دات، ناوبراو به پيچه وانه ي «رؤلسه وه» مافي مرؤف به سياسي ته و په يوه ندي نيونه ته وه ييه وه گريئ نادات، به لكه خودي ياسا دارپزراوه نيونه ته وه ييه كان، واته ئه و ياسانه ي كه په يوه ندي نيونه ته وه ييه كان هيلكيشي ده كن، هه لپيچي مافي مرؤف ده كات. به سه ر ئه و جياوازيه شدا «چارلس بايز» هاوشيوه ي «رؤلس» به شياوي ده زانيت، كه مافي مرؤف و پرسى ده ستپوره داني سياسي و نيزامي له يه ك جودا نه كرينه وه. «يؤسف پاز» به هه مان هيلدا ده روات و بيروكه كي مافي مرؤف به پرسى سياسي ته نيونه ته وه ييه وه گريئ ئه دات. به لام به پيچه وانه ي «رؤلس و بايز وه» «يؤسيف پاز» ره خنه يه كي بنه په تي و به بنه ما له و به رنامه ده گريت، «پاز» ئيژي: ئه و شيوه بيركرده وه فه لسه فه يه كي قول و به بنه ما نيه، چونكه سياسي ته نيونه ته وه يي به رده وام له نالوگوردايه و بيروكه كي مافي مرؤف ناكريئ خوي به دؤخ و نالوگوره كانه وه به ند بكا ت و گرييدات، مافي مرؤف به ها يه كه كه بنه مايه كي پته و و فه لسه فه يه كي قولى له پشت وه يه. به واتايه كي ديكه، ئه وه بيروكه كي مافي مرؤفه كه ده بيته

به رانبر، بېرۆكې مافې مرؤف ده كه نه پالنه و پېوهر بؤ ئايدايې مافې شارؤمه ندببون، جا شارؤمه ندببون به همومو مافه كؤمه لايه تيبه كانيه وه. خودې ئه م مافه كؤمه لېك مافې ديكه به دوا خودا راده كېشېت. به پېي ئه و روانگه ده بې هر شارؤمه ندېك خاوه نې ئه و مافه بېت، چه شنى شارؤمه ندېكى خاوه ن مافه سه ركيه كان مامه لى ته كدا بكرېت، واته ئه وه مافې ماف هه بوونه كه له و پرسدا ده ستنيشان ده كرىت. ئه و مافه سياسيه به شه فافې به يانى ده كات، كه هه ر شارؤمه ندېكى نيو كؤمه لگه، مافې ئه وه ي هه يه، خواست و پا و بېروبوچوونى به گوڤه ي پېويست جىگاي رېز بېت و پشتگوي نه خرىت. لېره دا مافې شارؤمه ندببون ده توانېت كؤمه لېك مافې بنه رپه تىبى سياسى و كؤمه لايه تى دابىن بكات. بېگومان «يوشوا كؤن» به م بهرنامه وه هيواي گه وده ي ئه وه يه، كه بتوانېت زؤر ئابىن و بېرۆكې ئه خلاقىي و فله سه فه ي جودا و جياواز له فله سه فه ي پؤرئاو او لېيرالېزم به ره و ئايدا و به ره و پېرؤگرامه كې خودى رابكېشېت. «يوشوا كؤن» ئه م هه وله به هه وليكى مه نتىقى گه ردوونى له قه له م ده دات و له و روانگه دايه بتوانېت له زؤرينه ي خاله كانى ئه م گه ردوونه هاوده نگ و پشتگير بؤ خودى بدؤرېته وه. گه وره ترين ره خنه له م روانگه ئه وه يه، كه ئاماده نيه ته واو راشكاوانه خوازيارى نيزامى ديموكراىتېك بېت، هه رپويه ئاماده يه به نه زم و نيزامگه لېگ پا زى بېت، كه له سه ر ئه و بنه ما دامه زرابېتن، مافې شارؤمه ندببون به ره سميه ت بناسن و هه ندېك ياسا و رېساي لېيرال ره چا و بكن.

ئېستا له هه نگاوى دووه دا پا و روانگه ي شه خسىي خود سهاره ت به فله سه فه ي مافې مرؤف به يان ده كم. بېرۆكې مافې مرؤف پېش هه موو شت له سه ر مانا و واتاي كه رامه تى مرؤف دامه زراوه. به بى ئايدايى كه رامه تى مرؤف سه لماندنى هه ياتىبوونى مافې مرؤف زؤر ئه سته مه. به لام كه رامه تى مرؤف برېتبه له چى؟ مرؤف ته نيا بوونه وه رېكه كه رابردو و ئېستا و داهاتووى خودى به يه كه وه گرى ده دات. مرؤف ته نيا بوونه وه رېكه كه له ئاكامى گه شه يه كى هه لى كؤمه لايه تى و سياسيدا تووشى ئازارى رېحىي، ده روونى و جه سته يى ده بېت، جا هه موو ئه و ئازارانه كارېگه رى نه رىنى و درېخايه ن له سه ر ناخ و جه سته و ئه مرؤ و داهاتووى داده نىن. مرؤف بوونه وه رېكه كه خاوه ن ئيراده، فه خر و قورسى كه سايه تىي كؤمه لايه تيه. هه ربويه بېرمه ندى ئالمانى «ئېرنست بلوخ» زؤر به باشى ئه و لايه نه كؤمه لايه تيه ي كه رامه تى مرؤف پېناسه ده كات. «بلوخ» ده لىت: مرؤفى خاوه ن فه خر و كه رامه ت به رده وام سه به رز و پاستوپه وان به رېگادا ده رپوات. مېژوو سه لماندويه تى كه ئه و ته ي «بلوخ» زؤر به باشى وىناى فه خر و خاوه نخو بوون ده كات، وىناى قه دو قيا فه يه كى فه خراوى و وىناى جه سته و روخسارى كه سىك، كه دوور له شه رمه زارى بېت، كه سىك كه له كؤمه لگه دا شه رم و شو ره يى به مرؤف بوونيه وه نه كات. زؤر به لگه ي مېژووى پېشانى ده دن، ئه و كه سانه ي كه دژى خواستى خوديان به به رده و كويله رابگيراون و خزمه تى چىنى سه رمايه دار و چه وسىنه ريان كر دووه، به رده وام شان

دهستاودهس دهكریت و هاوشیوهی كالایهکی بیترخ مامهلهی تهكدا دهكریت. بهلام كهرامت و نرخ ههرگیز ناتوانن بهیهكهوه تهبا بن، ههریویه كهرامت پیناسهی ئه و دیاردهمان بۆ دهكات، كه ژیانى هیچ مرۆفیک له ژیانى مرۆفیکى دیکه گرینگتر و به بایهختر نییه، چ منداڵ، لاو و پیر، چ ژن و چ پیاو، چ دهوله مهندو چ ههژار، ژیانى ههموولایهك بهیهك پاده و پێژه بهبایهخه. بۆ وینه لهم سهردهمی كۆپۆنادا، له ههندی ولاتی دیموکراسی كه بایهخ به مافی مرۆف دهدریت، ترسی سهرهکی ئهوه بوو، كه ئهگهر هاتوو یهكتوو پیر له تهك پێژهیهکی له پاده بهدر له توشببوان بهرهوپوو بوینهوه و زۆرینهیان له نهخۆشخانهكان كهوتن و بهیهك پاده واداری چاره و یارمهتیدان بوون، بهلام دهواودهزمان و ئامرازه پزیشکییهكان کافی نهبوون، چون بتوانین بریار بدهین و له سهر چ بنهما و چ پێوهریك دهست له ژیانیک بهریدهین و ژیانیکى دیکه پزگار بکهین. ئهم دیارده زۆر گرینگه، ههر نهتهوهیهك و ههر کلتوریك بتوانیت بهم شیوه له تهك كهرامهتی مرۆفدا مامهله بکات، ئهوه زۆر به ئاسانی دهتوانیت له تهك بیروکهی مافی مرۆفدا دۆستایهتی ههبنیت و تهناهنهت ئهوه بیروکه بهرینتر و بهرفراوانتر بکات.

ههتا ئێرهو لهو لیکدانه وهمدا کهم تا زۆر دیته بهرچاو، که من چون بۆ پرسى مافی مرۆف دهپوانم و لهبرجی باوهرم بهوه ههیه، که داهینهری بیروکهی مافی مرۆف تهنیا نهتهوه پێشکه وتوهکانی ئهوروپا نهبوون. من له لام رهونه، که زۆرینهی فرههنگه بالا و پێشکه وتوهکانی

کز و لارهمل دیار بوون، یا به واتایهکی دیکه، بهردهوام به سهری شوپروه به ریگادا رۆیشتون. شهرمیک و تورپیههک له رۆخساریاندا بینراوه، به فخر و به سهریهزییهوه به ریگادا نه رۆیشتون، به شیوهیهک له شیوهکان کهسایهتی و کهرامهتییان شکاوه. چونکه به باشی ههستیان به دۆخ و به له دهستدانی قورسایى کۆمه لایهتییان کردوه.

ئاخر مرۆف به پێچهوانه ههمو بوونهوه رهکانی دیکهوه خاوهن دهركیکى ئینتزاعی و ئههستراکته و باش دهزانیت که ئهوه دۆخه دهروونی و جهستهی، کۆمه لایهتی و سیاسیهی ئیستاو ئهمرۆی، کاریگهری له سهر تهواوی ژیانى دادهنیت. ههریویه له بهندیخانهی زۆر ولاتی دوواکهوتوو و تاریکبیردا، به شیوهیهک مامهله له تهك بهندکراوهکاندا دهکن، که کهرامهتییان دهشکینن، فهخری مرۆفبوونیان لیده سینهوه، سووکایهتییان پیدهکن و له زۆر بهها و خهسلهتی مرۆفبوون دایاندهمالن. بۆ ئهوی ئهوه کهسانه به تهواوی واتاوه سهرشوپ و شهرمهزار بکړین، ههتا کهسایهتی خویان له لا سووک ببیت، ههتا باوهریان به ههبوونی کهرامهتی خویان نه مینیت. پاشان ئهوه تهنیا کهرامهته که مرۆف لهو کارهساته دهپاریزیت، چهشنی کالاو شتومهک سهیری بکړیت. کاتیک ترس و سام له کهرامت شکا، ئهوه هیچ سنووریک له نیوان مرۆف و کالاو نامینیت، چون مامهله له تهك کالاو دهكریت، چون نرخ و بیترخی بۆ شتومهک دیاری دهكریت، به ههمان شیوهش مرۆف به بن ترس و سام و سلکردن له مرۆفبوونی،

هه موو رېڅخراوه سياسيه کانیش

په روه رده و

هه لڅولوی هه مان کومه لگه ن

که له میژووی تازه و

کونیدا له و فلسفه

مروځدوستییه دور بووه

هیچ پیکهاته یه کی کومه لایه تی نه زانیت .
جه وهه ری ئەم پروانگه خوئی شیوه یه که
له ئەنترپوځلوجیه، ئەو هه ست به
نازارکردن و ئەو فه خر و سه ربه رزییه ی
که فوځم و قه واره به که رامه تی مروځ
ده دات، یاخو له جه رگه ی ده سته واژه ی
که رامه ته وه سه رچاوه ده گری، له
هه موو کومه لگه یه کدا به دی ده کریت، له
هه موو کومه لگه یه کدا مانا ده به خشیت
و له هه موو کومه لگه یه کدا بنه رته تیرین
هه نگاوه بو دابینکردن و ده رفه تان
به ژیانیکی باش. له کومه لگه یه کی
مروځدوستدا خه وشدارکردنی که رامه تی
مروځ بقه یه، بویه بقه یه، چونکه ژیان
باش هه روه ک «جه میس گرځین»
ده لیت، خولیا و ئاره زووی هه ر مروځیکه؛
به لام ژیان یه باش ته نیا ئەو کاته به باش
له قه لاه ده دریت که که رامه ت پاریزراو
بیته. مافی مروځ و هه موو لایه نه کانی،
یاخو هه ر سئ جیله که ی له ئاستیکی
دیکه دا هه ولئ پاراستی که رامه تی مروځ
ده دن. له پروانگه ی منه وه زور پیوسته
که خودی که رامه تی مروځ بگریته
بنه مای هاویشتی و په یوه ندی پته و
و پیکه وه ژیان یه نه ته وه کان. به لام به
مه رچیک که پاراستنی که رامه تی مروځ به
هیچ سنووریک، هیچ فه ره ننگ و ئایینیک
به رته سک و قه تیس نه کریته وه. به
داخه وه چ «جۆن پوځس»، چ «چارلس
بایز و چ یوسف راز» ئاماژه به وه ناده ن،
که ولاته زله یزه کان ته نیا له چوارچیوه ی
سنووری ولاتی خویندا بایه خ به که رامه ت
و مافی مروځ ده دن و ئەو به ها
سیاسی، کومه لایه تی و ئەنترپوځلوجیه
به رز و فه رز ده که نه وه. له ئاکامدا زور
جار بینه ری ئەو کاره ساته بووین که

میژووی به شه رییه ت راسته وخو یا
نا راسته وخو ئاوریان له و پرسه داوه ته وه .
په ننگه گرامه رو پارادایمه کان جیاواز
بووین، به لام بو وینه فه لسه فه ی خودی
«ستوا» که سه رچاوه که ی بو یونان
و ئیرانی کون ده گه ریته وه و هه تا پوم
ده روات، ئاماژه ی به «کۆسموځولیتی»
(جیهانوته نی) داوه و پشبینیه کی بو
به گه ردوونیبوونی هه ندئ به های مروځی
بووه. هه ربویه له ئاکامدا دیزم که تیزی
سه ره کی من ئەوه به بیان ده کات: مروځ،
جا زاده ی هه ر فه ره نگیک بیته، روو له
هه ر قیبله یه کی ئاینی بکات، سوچه بو
هه ر خودایه ک ببات، ده بی ئەو راستیه
وه ریگریته که خودی مروځ بوونه وه ریکی
هه ستیارو خاوه ن شه ووره و هه ر له
سه روشته وه دژی سه رشوځی و مامه له ی
بیته ما و کویرانه یه. پیشته ر ئاماژه م به
وته که ی بیرمه ندی ئالمانی «ئیرنست
بلوخ» دا، که ده لیت: مروځ زور به
سه رشوځی په سته و خوازیاری ئەوه یه به
شکو و قامه ته وه ده ربکه وئ و ببینرئ،
قیته و قنچ و سه ربه رز به ریگادا بروات
و خوئی به شه رمه زاری هیچ که س و

هه رچا

وه رزنامه یه کی فه لسه فه ی، فیکری و سیاسیه

ژماره (۱) * سالی په گه م * پاییزی ۲۰۲۱

گه وره هیزه كان مافی مرۆفیان كردۆته به هانه و بهو په پری كه مته رخه مپیه وه كۆمه لێك شه پو به رژه وه نیدی خۆیان به ئاكام گه یاندوو. به پێچه وان شه وه، زۆر پژی می وهك كۆماری ئیسلامی ئێران به چركه و به خوولهك مافی مرۆف پيشیل دهكا، كه رامه تی تاك و كۆمه ل ده شكینێ، به لام كۆمه لگه ی نۆنه ته وه بی گه وره هیزه كانی جیهان هیچ هه لۆیستێکی جیددی سیاسی پيشان نادهن، چونكه لێره شدا ته نیا به رژه وه نیدی ئابووری، سیاسی و ستراتیجی خۆیان له نزه ر ده گرن. له ئاكامدا ده توانین بیژین، كه كه رامه ت و مافی مرۆف یهك دونه ا ده رفه ت و پۆتانسیبه ل بۆ ژيانێکی باش و بۆ فه لسه فه یه کی مرۆفدۆستانه به ده سه ته وه ده دات و ئایدیا یه کی به رز و به هایه کی گه ردوونیه. ئه گه رچی هیشتا خودی مرۆفایه تی و زۆرینه ی فه ره نه گه كان به و ئاسته نه گه یشتون، كه پشتگیری به بئ ئه مالولا له و به هایه بکه ن. ئایدیا ی ئه و به ها مرۆیه ته نیا کاتیک به ته وایی پیاده ده کرت و ده بیته واقعیه تیک، كه فه لسه فه کی بچیته ناو خوین و ده ماری مرۆفه کانه وه، كه ببیته سروشتی دووه می مرۆفه کان. له و به ستینه دا پیویسته هه موو پیکهاته كۆمه لایه تی و سیاسیه کان له بواری په روه رده دا گه وره ترین ده ور و رۆل یان هه بیته. مافی مرۆف ته نیا به كۆمه لێك به های سیاسی و ئیخلاقیه دیکه وه مافی مرۆفه. مافی مرۆف په روه رده ی جیلکی تازه ی، واته جیلی داها تووی ده ویت. پیناسه کردن و سه لماندنی زه روورته تی ئه و ئایدیا یه که م هه نگا وه، مافی مرۆف به بیروکه ی دیموکراسیه وه،

به ئایدیا ی دادپه روه رییه وه و به فیکری کراوه و توله رانسخوازییه وه گریدراوه، چونکه مافی مرۆف ئاینیکی زه وینیه و له بنه رته وه دژایه تی له تهك سنووردانانی نا په وای نیوان مرۆفه کان ده کات. به واتایه کی دیکه، نه ئاین، نه په گه ز و نه پینگه ی كۆمه لایه تی ده توانیت مرۆفیک گه وره تر، مه زنتر، قورستر و فه رز بکاته وه، مافی مرۆف یه کسان ی ده نویتیت. یه کسانیش هه م له ئایدیا ی دیموکراسی و هه م له کاته گۆری دادپه روه ریدا گه وره ترین ده وریان هه یه. له ئاکامدا ده بیینین كه ته نانه ت و لاته دیموکراسیه کان ی ئه وروپا كه ئه زمونیکی گه وره و فه ره نه گیکه جیکه و تووی دیموکراسی یان هه یه، هیشتا له به رامبه ر گه ردوونییو نی مافی مرۆفدا به ی هه لۆیستن؛ یا هیچ نه بیته هه لۆیسته که یان زۆر لا وه کی و زیاتر شو عار ئاسا بانگه شه یه کی بریقه داری به تاله. له پوانگه ی منه وه ئه م که لینه گه وره پيش هه موو شت که لینیکی ئیخلاقیه، هه روهك له فه لسه فه ی ئیخلاقدا ئامازه ی پیده دریت، چ مرۆف، واته تاك، یا چ كۆمه لگه، هه ردو وکیان ده بی بۆ کاملبوون و گه یشتن به لووتکه ی ئیخلاقیان، چه ند ئاست و پله ی گه شه تته پ بکه ن. تاکی سه ره به خۆ و ئازاد ده بی پیش هه موو شت و له پله ی یه که مدا خۆی و که سایه تیی خۆی و ناخی خۆی بناسیت، دواتر ده ره وه ی خۆی، پاشان ئه وانی دیکه و له دواین ئاستدا گه ردوونیش بناسیت، یان هیچ نه بیته، زانیاری و شوناسی قوول و به رینه ی له سه ر گه ردوون هه بیته، ئه وه ییش به شیوه یه ک که تاییه ته مندی هه موو فه ره نه گه کان تا

و هتد.)، زۆر به شهفافی ده‌بیینیت، که ئەو پیکهاتانه تهنیا بۆ پوانخوازی و بەرزەوه‌ندیی گەورەهێزەکانی جیهان دامەزراون، بەرنامەی سەرەکییان تهنیا وابەستەکردنی نەتەوه‌کانی جیهانی سیتیە؛ خودی ئەم خەسلەتە تەواو دوورە لە پاراستنی کەرامەتی مەرۆف. پەنگە شیاو بیئت ئەم تیزەو ئەم پرسیارە بۆ کات و سات و بۆ بەستینیکی گونجاوتر هەلبگرم. ئیستا لە دوایین هەنگاومدا ئاوڕیک لە پرسای مافی مەرۆف و کۆمەڵگەی کوردستان دەدەمەوه.

پیش ئەوهی لە دوایین هەنگاومدا بپۆمه نێو وردەکارییەکانەوه، دەبێ ديسان ئاماژە بە هەندێ لایەنی دیکەی بیرویکی مافی مەرۆف بەدەم، هەندێ لایەن که دەتوانن بۆ کۆمەڵگەی کوردستان کاریگەر بن. بیگومان واتا فەلسەفەیکەی دەستەواژەی مافی مەرۆف زۆر گرینگتر و هەستیارترە هەتا لایەنە مەیدانییەیکەی، دواتر دیمەوه سەر ئەم خالە. تا ئیستا زیاتر باسم لە کاریگەری شیاو و لایەنە ئەرینییەیکەی مافی مەرۆف کرد، با بزاین ئەو دیووهی پەردە چۆنە، واتە با بزاین دۆخەیکە چۆن دەگۆریت، که ئاماژە بە پیشتێکردنی مافی مەرۆف بەدەین. چونکه بێنەمای ئیخلاق لە کۆمەڵگەی کوردیدا، لە زۆر بەستین و ئاستی پەیوه‌ندییدا هیشتا هەر بە ئایین و فەرهنگیکی سوونەتییه‌وه بەندە. کۆمەڵگەی کوردی خاوهن هیچ ئەزمونیکی دیموکراسی نییه. بەلام ئەمڕۆ لە دویای مۆدێرنیدا هیچ سەبکیک لە حوکمرانی ناتوانیت بەریه‌ره‌کانی لە تەک سیستەمی دیموکراسیدا بکات. میژووی بەشەرییەت پڕە لە ئەزمون و تاقیکردنەوهی سەبکی جیاوازی

پادەیه‌یک نیسبی بکریته‌وه و لەو باوه‌رە دووری بکری که زۆر دیاردەو پیکهاتە خوداپێندراو بن، چونکه ئاست و گەشەیی هەموو فەرهنه‌نگەکان بەرهممی رهنج و تیکۆشانی مەرۆف و مەرۆفایه‌تین. هەر وه‌ک له‌ دەررووناسیدا دەگوتیت که هیچ میشکیک بێ کاریگەری دەر وه‌وهی خۆی هیچ سات له‌ تهنیایی و له‌ خەلوهدا کاملاً نابیت، فەرهنه‌نگەکانیش به‌ درێژایی میژوو بەرده‌وام له‌ ژێر کاریگەریی یه‌کتێردا بوون و تەواوکاری یه‌کتێریان کردووه. هەربۆیه‌ زۆر جار باس له‌ دەررووناسیی کۆمەڵگەیک، یاخۆ باس له‌ زه‌یین و زه‌هنیەت، باس له‌ ئاستی گەشەیی فەرهنه‌نگی و به‌ ئاگایی کۆمەڵگەیک دەکریت. هەربۆیه‌ لەو بەستینەدا زۆر ژانری زانستی مریی خۆیان به‌ دارمان و ئاستی گەشەیی فەرهنه‌نگ و ئیخلاقێ نەتەوه‌کانەوه سەرگەرم دەکن.

له‌ پوانگەیی منوهه‌ که‌لین و بۆشاییه‌کی ئەخلاقێ له‌ کۆمەڵگە به‌ ناو پیشکه‌وتوووه‌کانی جیهاندا به‌دی ئەکرێ، چونکه هەموو ئەو به‌ ناو دیموکراسیخواز و داکیکارانه‌ی مافی مەرۆف، هەم دیاردەیی دیموکراسی وه‌ هەم فەلسەفەیی مافی مەرۆف تهنیا بۆ چوارچۆیه‌ی نەتەوه و کۆمەڵگەیی خۆیان به‌ رەسمییەت دەناسن. هەموویان زۆر به‌ باشی دەزانن که له‌ سەر وێر و له‌ سەر سەرمايه و سامانه‌ سروشتیه‌کانی ولاتانی «جیهانی سن» دەژین و چیژ له‌ خۆشگۆزەرانیا ن دەبن. هەرکەس به‌ وردی سەرنج بداتە سەبک و فەلسەفەیی پیکهاتە و ئینستیتوتە جیهانییەکان (بانکی جیهانی، ریکخوازی بازرگانیی جیهانی، سندوقی دراوی نێوده‌وله‌تی

ئەم دياردە كۆن نىيە. پىك ئا لىزەدا لايەنە قورس و قوللە فەلسەفەيەكەى مافى مرؤف دىتتە بەرچاۋ. ئايدىي مرؤقبوون و پروانگەى مرؤقدوستى بە ھەموو كۆمەلگەيەك بە ئاسانى ھەزم ناكرىت. ھەرەك پىشتر ئاماژەم پىدا، ئەو ئاستى گەشەى فەرھەنگ (فەرھەنگى سىياسىش) و كەلتورە، ئەو ئاستى پوناكبرى و خوئندەوارى و بە ئاگايى ھەر نەتەوئەيەكە، كە سەبكى مرؤقبىنىنى ديارى دەكات و مامەللە كۆمەلگەى تىيەكان پىكەخات و ئۆرميان بۆ دادەرىژىت. بە واتايەكى دىكە، ئەو نەزمى بەرەسمىيەتناسىن و تەھەمولكردىنى يەكتەرە، كە ئۆرمى پىكەوە ئىان دادەھىنىت، كە پۇخ و گىانى وابەستەبوون بە يەكتەر و گىانى ھاوئىشتى دروست دەكات. خودى ئەم داواكارىانە تەنيا لە جەرگەى فەرھەنگىكى ناسك و ھەستىار و بەرزدا بە ئاكام دەگەن. بۆ وئەنە خودى زمان و گرامەرى ئاخافتن، پىزمان و لە يەكگەىشتن بىنەمايەكى بە ھىزى شەراكت و يەكگرتنە. تەنەنەت لىزەشدا كۆمەلگەى كوردى گرفتى ھەيە، ئەم ناوچە ئەو ناوچە بە پىسمىيەت ناناسى، ئەم زاراوہ خۆى بە كاملتەر و باشتر دەبىنى تا ئەو زاراوہ؛ ئىستاش لە سەر ستانداردىكى گشتى يەك نەكەوتووين. ئەم وردەكارىە باس زۆر ھەلدەگرتت، من تەنيا مەبەستم ئەو بو ئاماژە بە ئاستى گەشەى فەرھەنگى كوردى بەدەم، كە بە داخەوہ ھىشتا ئەركى زۆرى پەرورەدى لە پىشە، بە تائىبەت كە خوازىرى ئەو بىت، ھاوشىۋەى كۆمەلگە پىشكەوتوۋەكان گەشە بكات. لىزەدا جارىكى دىكە ئاماژە بەو

ھوكمرانى، بەلام ھىچ كام لەو سەبكانە نەيانتوانوۋە بە ھاوشىۋەى سىستەمى دىموكراسى مەشروعيەت پەيدا بگەن و زۆرىنەى سىستەمە فىكرىيەكان لە ژىر يەك چەترى دەولەتدارىدا كۆ بگەنەوہ. ئەم فرەچەشنى و تەبايىيەى سىستەمە فىكرىيەكان لە پال يەكدا، كاردانەوہى گەرەى بووہ و ھەيە. زۆر لايەن و سىياسەت توانىويانە لە بەستىنى ئەو فرەچەشنىدا بايەخ پەيدا بگەن، فىكر و ھزرى شارۋمەندى سەردەم كراوہ و ئازاد پەرورەدە بگەن. ھەر لە تىروانىن بۆ كەمىنەى كۆمەلگە بگرە، ھەر لە ئازادى بىروپا دەرپىنەوہ، ھەر لە دابەشكردى دەسلەتى سىياسىدا، تا دەگاتە مافى شارۋمەندبوون، يا دادگاى سەربەخۆ، واوہتر تا دەگاتە داپشتنى ياساى گشتى لە سەر بىنەماى كەرامەتى مرؤف، ھەموو ئەم دياردە مۆدىرنانە يارمەتيدەر بوون و زەمىنىان بۆ چەكەرەكردى مافى مرؤف خۆش كىردوۋە. كۆمەلگەى كوردستان لەم دياردە مۆدىرن و تازانە بىيەش بووہ، ئەزمونى ئىانى نىو كۆمەلگەيەكى ئارام و سەرورەرى نەكردوۋە. پەرورەدى جىلەكانى رابردوۋ لە تەك زۆر ھەوراز و نشىۋ و دارمان و قەيراندا پووبەروو بووہ. ناخ و دەرۋونى مرؤفى كورد، ناخ و دەرۋونىكى برىندار و پىر لە ترس و ناارامىيە. ژىر بەناى ئايدىي پىكەتەى بىنەمالە و بىنەماى پەرورەدە بە گشتى لاواز و لەرزۆك و دوور لە بىرۆكەيەكى ئازادىخواز و دىموكراسىخواز بووہ. تەنەنەت لە ولاتانى ئەورۋوپايى ناۋەندى گەشەى دىموكراسى پەرورەدە پىرۋسەى دىموكراسى نىو بىنەمالە بۆ شەستەكانى سەدەى رابردوۋ دەگەرپتتەوہ؛ مژۋوى

دهدمه وه، ته نیا فەرهنگیکی سیاسی پێشکهوتوو، فەرهنگیک که به ئاستیکی ههستیار گهیشتییت و پرسی دیموکراسی ته نیا به قهواره ی سیاسییه وه به ند نهکات، به لکه دیموکراسی به شیوهیه ک له ژیان و به فلهسه فهیه کی ژیان ببینییت، ده توانییت مافی رهوای ئایدیای که رامه تی مرۆف بدات. چونکه مافی مرۆف داواکارییه کانی ته وای بواره کانی ژیان دهگریته وه. هه ربۆیه لێردها به کورتی تیشک دهخمه سه ر چهن داواکاریی پێشینیاری که له بیروکه ی مافی مرۆفه وه سه رچاوه دهگرن.

به رگرتن به هه ژاری یه کیک له و داواکاریانه یه، چونکه هه ر مرۆفیک پیویستی به بنه رته تیرین و سه ره تایبترین په یداویستییه کانی ژیا نه. «بیرتۆلت برپشت» شاعیری چه پی ئالمانی زۆر جوان په نهجه ده نیته سه ر ئه و خاله. «برپشت» ده لیت: کاتیک که زگت تیر بوو و برسیت نه بوو، ئه و کات ده توانییت باس له پرسی ئیخلاق و هه لسه وکه وتی جوان و کۆمه لایه تی بکه یته وه. هه ر کۆمه لگه یه ک خاوه ن سه رمایه و سامانی کافی بوو، به لام ده رفه تی دا، چین و توێژ و کۆمه لیک له ئه ندامانی ئه و کۆمه لگه له هه ژارایدا بژین، ئه وه ئه و کۆمه لگه پیزی پیویست بۆ مرۆقبوون و بۆ که رامه تی مرۆف دانانییت، ئه وه ئه و کۆمه لگه به ئاستیکی به رزی فەرهنگی نه گه یشتوه. ئه وه ئه و کۆمه لگه هیشتا بۆ خۆی پیناسه نه کردوه، که که رامه ت چییه، که مرۆقبوون برتییه له چی، چونکه مرۆقبوون و هه بوون زۆر له وه زیاتره، تا ئه وه ی ته نیا بایه خ به هه بوونیکی جهسته یی بده ییت. خالی

دووه م مافی شارۆمه ندبوونه، به لام شارۆمه ندبوونیک که داوای کۆمه لیک ماف دهکات. زۆر گرینگه که مرۆف سه ر به کۆمه لگه یه کی پیناسه کراو بییت و له و کۆمه لگه دا خاوه ن بنه رته تیرین مافه کانی بییت. هه ر شارۆمه ندیک کۆمه لگه که ی خۆی خۆش ویست و ئاماده بوو خزمه ت به کۆمه لگه که ی بکات، ئه وه هه چ سات ناتوانییت له به رامبه ر دیارده و گه شه نه رینییه کاندایه ی هه لویست بییت. به لام ئه و پرسه پرسیکی دوو لایه نه یه، شارۆمه ند ته نیا کاتیک ده توانییت کۆمه لگه که ی خۆی خۆش بوویت، که ئه و کۆمه لگه به کۆمه لگه ی خۆی بزانی، بئوگومان پیویسته له سه ره تایبترین په لدا ئه و ههسته ی بۆ درووست بییت، که له نیو ئه و کۆمه لگه دا دهنگی ده پوات و توانای گۆرانکاری و کاریگری هه یه. لێردها باس له کۆمه لگه یه ک دهکهن که دهنگی شارۆمه ندان ببیستییت، کۆمه لگه یه ک که خه م و په ژاره ی شارۆمه ندانی به جیدی بگرییت. واته کۆمه لگه یه ک که خاویاری هارمۆنی و ته بابی بییت، به مه رجی ئه و خواسته له لایه ن شارۆمه ندانه وه به شه فافی ببینرییت و هه ست پبیکرییت. واته ئه و کۆمه لگه یه که گه وره ترین هه ولی خۆی بۆ که مه نگکردنه وه و سرپنه وه ی جیاوازییه ده سنکرده کۆمه لایه تییه کانی نیو شارۆمه ندان بدات. په نگه لێردها دهسته واژه ی باوه ر به خۆبوون شیواو بییت، چونکه مرۆف بیجگه له وه ی که بوونه وه ریکی خاوه ن غه ریزه ی هیشتنه وه و پارگرتنی ژیا نی خۆیه تی، له ناخدایه خۆی له هه موو چه شنه مه ترسییه ک پیا ریژی، بوونه وه ریکه که خاوه ن ههسته ی باوه ر به خۆ بوون و فخر به خۆ کردنه.

پژیمه دهخاته بهرچاوه. ههریویه پهنهگه شیاو بیته که پووی ئەم خواسته بکریته هه موو حیزب و پیکخواه سیاسی و مهده نییهکان، با ئەو ئینستیتوتانه له جهرگه ی خویانه وه دهست پیکهن و هه وللی جیخستنی ئاوا فرههنگیک بدن، هه وللی فرههنگیکی سیاسی که له هه موو ئان و ساتیکدا دهغدهغی مرؤف پیگه یاندن بیته، واته چه شنی خویندنکه یان فیگرگه یه که په روه رده بکاته یه کیک له ئەرکه سه ره کییه کانی خۆی.

با لیتره شدا واقعین بین و پیا لیستی بیر که یه وه، هه موو پیکخواه سیاسییه کانی ش په روه رده و هه لقاوی هه مان کۆمه لگن که له میژووی تازه و کۆنیدا له و فهلسه فه مرؤفدوستیه دور بووه، هه موو له کۆمه لگه یه که وه سه رچاوه یان گرتووه که له تهک فهلسه فه ی که رامه تی مرؤفدا ئاشنایی که مه. ئەگه رچی نایی ئە وه ش له یاد بکه ین که تیگه یشتنیکی ئایینی له سه ر که رامه ت و مافی مرؤف کاریگه ریه کی قول و به رچاوی بووه. ئە وه مۆپالیکی ئایینه که لیتره و له وئ کاریگه ری ئە رینی بووه و هاوکات له تهک ئە وه شدا ئیخلاقی کۆمه لگه ی لیتره و له ویدا دیفۆرپه و خواروخچ کردووه. هاوکات له تهک ئە وه شدا ئیمه باش ده زانین که پیکخواه سیاسییه کان به بۆنه ی په خنه و ناره زایه تیان له و فرههنگه خۆیان ئۆرگانیزه کردووه و ده ستیان داوه ته چالاکیی سیاسی به هه موو ئامرازه کانییه وه. په خنه گر، جا ئە ویش تاک بیته، یاخۆ پیکهاته یه کی سیاسی یا مه ده نی، هه موو کات پیشبینی بۆ

جا بریندارکردنی ئەم ههسته پهنهگه له تالانکردن و مافخواردنی مادی زۆر ئازاره خشتهر بیته، یاخۆ زۆر له ئازاری جهسته یی ئازاره خشتهر بیته. ههریویه زۆر جار له زمانی کوردیدا کاتی باسی ریز و حورمهت ده کریته، ده گوتیته خۆ من سه گ نیم و که رامه تم هه یه (ئه مرؤ له ولاته پیشکه وتووه کانی جیهاندا باس له مافی ئازهل ده کریته، به لام که رامه تی ئازهل هیشه جیگای باس نییه). دیاره ئەم خویندنه وه و ئەم تیگه یشتنه له که رامه ت کاربوردی زۆره و په یامیکی سیاسییشی له پشته وه، ئەو په یامه ش بۆ بیروکه ی ئازادی و یه کسانیی شارۆمه ندانی کۆمه لگه ده گه رپته وه. بۆ وینه باشووری کوردستان دوو تا سنی ده یه ده بیته که ده رفه تی ئە وه ی هه یه، ئە زموونی ئاوا فهلسه فه یه ک بکات و یه که م هه نگاوه کانی بۆ هه لبگریته. هۆکاری سه ره کیی تاقینه کرانه وه ی ئاوا بیروکه یه که ده گه رپته وه بۆ هه مان ئاستی فرههنگ که پیشتر ئامازم پیدایه زۆر شیاو و سه رنجراکیش ده بوو، که شارۆمه ندانی کوردستانی باشوور له تهک ئە زموونییکی ئاوا دا په روه پوو ببنایه ته وه. دیاره کوردستانی پۆژه لات به دهستی قه واره یه کی دیکه ی سیاسییه وه ده نالینیت، واته گیرۆده ی نه زمیکه که هیچ بایه خیک به که رامه تی مرؤف نادات. نه زم و نیزامیک که ژیا نی شارۆمه ندی له لا هه رزان و بینرخه. نیزامیک که به شیوه ی سه رده می به ربه ریه ت بۆ مرؤف ده روانیته. هه لواسین و له سپداره دانی گهنج و لاو و هه ر مرؤفیک له جهرگه ی شارو له حه وزه ی عمو میدا زۆر به باشی ئاستی نزمی فرههنگی سیاسی ئەو

داهاتوویه کی جیاواز و باشت (له پروانگه ی خویه وه) هه یه، هر بویه خوی دهخاته دۆخی نارازیبوون و هه لسووپانه وه. له پروانگه ی منه وه گه وره ترین ئالوگۆری هزریی ئه و کات دهسته بهر ئه کریت، که پرسى که رامه تی مرۆف بکریته پرسىکی بنگه هى، پرسىک که ده کریت به گه وره ترین ئامانجى سیاسى و گه شه ی به شه ریه ت له قه له م بدریت. هه موو شوپش و هه موو راپه پینه سیاسى و زۆرینه ی بزوتنه وه کۆمه لایه تیه کان راسته وخۆ یا ناراسته وخۆ په یامى ئاوا ژیا ئیکیان له پشته وه بووه. بیروکه ی سۆسیالیزم له زۆرینه ی سیسته مه فیکرییه کانى دیکه بویره تر و قوولتر بۆ که رامه تی مرۆف و ژیا ئیکى شیواى مرۆفى پروانیه وه هه ول و چالاکیى جیددیشى له پیتا و به ئاکام گه یاندنى ئه و بیروکه دا داوه؛ په نگه خودى ئه و رادیکال بوونه له هه ندئ به ستینى سیاسى و فره هه نگی و میژوویدا به زیانى ته وا و بوو بیت. به لام به سه ر ئه وه شدا حاشا له وه ناکریت، که ئایدیاى سۆسیالیزم زیاتر له هه موو سیسته مه فیکرییه کانى دیکه خودى مرۆف و واتای مرۆفبوونى خستۆته مه لیه ند و جه رگه ی جیهان بینی که یه وه. ئه وه ی که پیاده کردن و پراکتیزه کردنى ئه و ئایدیا له زۆر شوین له ته ک هه له ی بنه ره تیدا رپوه به روو بووه ته وه، خوی پرسىکی دیکه یه و ده بئ له شوین و له ده رفه تیکى دیکه دا تاوتوئ بکریت.

ئۆکتۆبری ۲۰۲۱

د. هیوا عه لیدوست

سالى ۱۹۸۰ له شارى بانه ی كوردستانى پۆژه لآت له دایك بووه. ناوبراو خویندى سه ره تایی له شارى بانه ته وا و ده كات و دواتر به بنه ماله وه روو ده كه نه شارى سلیمانى كوردستانى باشوور؛ پاش دوو سال مانه وه، شارى سلیمانى به جۆ ده هیلن و له ولاتى ئالمان ده بنه په نابه رى سیاسى. به پێز هیوا له ولاتى ئالمان درێژه به خویندن ده دات و له زانكۆى شارى دارمشتات خویندى بالآ له بواری زانستى سیاسى و كۆمه لناسیدا به ئاکام ده گه یینیت، تا له دواین هه نگاودا له بواری فه لسه فه ی سیاسى و كۆمه لایه تیبیدا دوكتۆراكه ی ده گریت. دوكتۆر هیوا ئیستا له زانكۆى شارى «هیلدیسهايم» ده رسی فه لسه فه ده ئیته وه و بابه ته كانى بریتین له: ده سته واژهى ئازادى، دادپه ره رى، به ره سمیه تناسین، خویندنگای ره خه گرانه ی فرانكفورت و فه لسه فه ی هاوچه رخ به گشتى.

ئەخلاق ئەسياسەتدا

بېھزاد خۆشحالی

به پرسایه تی نه خلایقی له سیاسه تدا به رده وام له پله یه که مدا ده پارتریت و دووهه م بانگه وازیکی بنه رته تی بو په پره وکردنی سیاسه تی داد په روه رانه بوونی هه یه و سیه هم، بن به زه یی بوونی سیسته ماتیک و نه بوونی پاساوی پارتریاو بوون له سزاکانی تاوان به فهرمی ده ناسریت

سیاسه ت و سیاسه تان نه ماوه و به چاوی یاریکه رگه لی گه نده ل، ده سه لاتخواز و خۆیست سه یریان ده که ن. سیاسه ت به راده یه کی زۆر توانا و پالپشتی له ده ستداوه، دوولیه کی قول به رامبه ر به سیاسه تان سه ری هه لداوه و به کرده و به یی کردنی نه خلایق له سیاسه تدا چه لینگجیکی گه وره یه و به هه مان راده دژوار بووه. ئیستا زیاتر له هه مووکات، باس له سیاسه تی باوه پیکراو ده کریت و نه مه ش نکولی لیناکریت که مه به ست له سیاسه تی باوه پیکراو (معتبر)، به واتای تیکه له کیشکردنی نه خلایق له بواری سیاسه تدا یه. له م بابه تدا ده پرتینه سه ر چوار به های بنه رته تی نه خلایقی که ده توانیت وه کوو بنچینه یه کی گونجاو بو په چاواکردنی سیاسه تی باوه پیکراو و جینگه متمانه (معتبر) بیه هه ژمار: به ربه سه تکانی ده سه لات، کارتیکه ری، وه لآمده ربوون، عه داله ت.

چاوخشانیک به سه ر مژودا:

پرسی نه خلایق له سیاسه تدا، پشینه یه کی هه زاران ساله ی هه یه، له وانه یه به درژیایی ته مه نی خودی سیاسه ت، هه ر بویه ئاینه کان، ئایدیاکان و هزی مرؤف به رده وام

سیاسه ت بو مرؤف چالاکیه کی حاشاهه لنه گر و پتویستییه کی سه ره کیه بو بونیاتنان و سازکردنی کۆمه لگا، به لام گرینگ پاراستنی هاوسه نگی له نیوان یاسا و به رزه وه ندییه، نه و جینگایه ی که ئیستا رپوونتر له هه مووکات، به هوی تۆره کۆمه لایه تیه کان و په ره سه ندنی شیواز و پیکاری پتوه ندییه کان، ئاستی متمانه ی به سیاسه ت له هه مووکات زیاتر دابه زاندووه. رۆژ نییه مانشپتی رۆژنامه کان، به هه والی گه نده لی حکومه ته کان، رپبه ران، وه زیره کان، ده زگای داد، حیزبه کان، په رله مان و به رپوه به رانی ده ولته تی دانه رژیایت، رۆژ نییه تاوانبارانی گه نده لی له سیاسه تدا دادگایی نه کرین و سه رنجراکیش نه وه یه نه م پرۆسه یه هه موو سیسته م و داموده زگا سیاسییه کانی جیهان به بی جیاوازی ده گریته وه، مه رج نییه چینی کۆمۆنیستی بیته یا نه مریکای سه رمایه داری، روسیای دوا یه کیته سۆقییه تی سۆسیالیست بیته یان ئوروپای لیبرال، رۆژه لاتی ناڤینی لانکه ی دیکتاتوره کان بیته یاخۆ نه فریقای برسی و نه مریکای لاتینی پۆپولیست.

خه لک، ئیستا باوه ر و متمانه یان به

دەكات. «من زى»، دواتر متمانهى به ياسا له دەست دەدا و دابهشكردنى زهوييهكان به پيى ياساى ناته‌او وەك به‌ره‌مه‌په‌نەرى گەندەلى دەزانیت. ئەو ياسەيه‌كى ته‌واو‌كەر به‌ كه‌ره‌سته‌و هۆكارى به‌ده‌سته‌په‌نانى متمانه‌و دلى جووتياران دەزانیت و پيى وايه‌هر كه‌سه‌و حوكم به‌سه‌ر دلى جووتياردا بكا، ئيمپراتورى راسته‌قينه‌يه. و به‌ پيى نه‌ريتى چيني له‌م دوایيانه‌دا، ئەخلاق له‌ سياسه‌تدا شه‌ر و سه‌ركه‌وتن به‌ بئ‌ خویندپه‌رته‌يه.

دەروپه‌نه‌ يونان، ئەو شوپه‌نه‌ى كه‌ سياسه‌ت و ئەخلاق، له‌لای سوڤرات، جیگه‌ى سازان نيه‌و ژيانى خۆى له‌و پيناوه‌دا ده‌كاته‌ قوربانى. ئەفلاتون، ئەريستۆكراسى بونيات ده‌نیت و ئەره‌ستوو به‌دواى بنه‌ماگه‌لى ديمۆكراسى و به‌ره‌ه‌لستكارى ديكتاتوريه‌تدا ده‌پوات. له‌ پوانگه‌ى ئەوه‌وه‌ مرۆڤه‌كان، ئاژه‌لگه‌لێكى سياسين، پيويسته‌ سه‌ره‌تا ئاگامان له‌وان بێت و ئەمه‌ مرۆڤه‌كانن كه‌وا دادپه‌روه‌رى به‌ شيوه‌زێكى دروست و كارامه‌، پيگه‌وه‌ گريئ‌ ده‌دن.

له‌ خویندنه‌وه‌ى يونانيدا، هه‌ستى سياسه‌ت و دادپه‌روه‌رى و عه‌داله‌ت و پيشكه‌وتن هاوبه‌شه‌و عه‌داله‌ت، پشكى يه‌كسانه‌ بۆ مرۆڤه‌گه‌لێكى يه‌كسان و به‌رابه‌ر. له‌سه‌ر هه‌ر ئەم پيچكه‌يه‌، پلوتارك تيشك ده‌خاته‌ سه‌ر گه‌شه‌سەندنى ناوه‌نگه‌لى سياسى و گايوس، سازكەرى به‌ستينێكه‌ بۆ مسۆگه‌ركردنى مافى شه‌خسى و تايبه‌تى له‌پال مافى گشتى و گشتگير. پوانگه‌ى يونانى له‌ كۆتايدا، به‌و بپروايه‌ ده‌گات كه‌ هيجكات ده‌سه‌لاتى سياسى پيروژ

سه‌رقالى لێكۆلینه‌وه‌و لێكدانه‌وه‌و راده‌برپين سه‌باره‌ت به‌م مژاره‌ بوون. ئانگوتار نيكايا «انگوتار نيكايا» له‌ په‌وانگه‌ى (مكتب) هيندى دا له‌و باوه‌په‌دا بوو: كاتيك كه‌ حاكم و ده‌سه‌لاتدار دادپه‌روه‌ر و عه‌داله‌تخواز و باش بێت، وه‌زير و فه‌رمانبه‌رانى حكوميش باش ده‌بن و باشبوونى ئەوان خه‌لكانێكى دادپه‌روه‌ر و به‌خته‌وه‌ر و باش به‌دواى خۆيدا دینیت. هه‌ربۆيه‌ پيويسته‌ پاشا له‌ ناوچه‌ى فه‌رمانه‌روايى خۆيدا، دادپه‌روه‌رانه‌ حوكمرانى بكات. هه‌ره‌ها: ئەوانه‌ى له‌ توورپه‌ى و قينه‌وه‌ هه‌له‌ده‌ستن، خۆپه‌ره‌ست ده‌بن.

گاندی دوربوون له‌ توندوتیژی به‌ لووتكه‌ى مه‌عريفه‌و بئ‌ كه‌ماهى بوون ده‌زانیت و ياسايه‌ك به‌ كارتیكه‌ر ناو ده‌بات كه‌وا له‌گه‌ل ريزلینان له‌ مرۆڤ بیه‌ته‌وه‌ و له‌ بۆچوونى ئامارتیاسین‌ هوه «آمارتیاسن» نه‌ريتى هيندى سه‌باره‌ت به‌ ئەخلاق و سياسه‌ت هيشتاكه‌ش زیندوووه‌ و له‌سه‌ر كۆله‌كه‌ى (دروستى ئاكار) پراوه‌ستاوه‌. به‌لام له‌ پوانگه‌ى چینی دا، ده‌قه‌كانى تاو گرینگايه‌تیه‌كى زۆر به‌ پرسى ئەخلاق له‌ سياسه‌تدا ئەدات: پيويسته‌ فه‌رمانه‌روا و حاكم مامۆستای خۆى بێت، له‌وانه‌يه‌ ئەمه‌ وه‌كوو په‌رمى ئەخلاق له‌ سياسه‌تى چينيدا بێت، ئەو جیگايه‌ى مامۆستا ده‌بیته‌ كه‌سێك وا له‌ رێگای خۆناسين و خۆپاراستن (مراقبه‌) به‌سه‌ر خواست و دلخوازه‌ ده‌رونيه‌كانيدا سه‌رده‌كه‌وێت. كۆنفیسیوس پاشايه‌كى دادپه‌روه‌ر، زيره‌ك و هێژا، راستگۆ و به‌ سه‌برى ده‌وێت و قوتابيه‌كه‌ى به‌ناوى زيگونگ متمانه‌ى خه‌لكى-ش به‌م پيوه‌رانه‌ زياد

نییه مهگەر له پوانینی فرمانرپه وایانی دیکتاتور و خۆتوهر و هر بهم خویندنه وهیه پاشا و فرمانرپه واکان له ئاسمانه وه ههتا زهوی په لکیش دهکات. به لام له نهریتی مه سیحی-یه هودیدا، پاشاگه لی ناعادل و نادادپه روهر، سه رکۆنه و به ره و دادپه روهری بانگه هیشته ده کرین. عه دالهت و یه کگرتوویی و یه کبوونی، به ها بنچینه بیه کانی سیاسیتهن و وهک داموده زگا و پیداوایستیگه لی ناوه ندیی بۆ کۆبوونی سامان و دابه شکرده وهی سه ره له نوئی، هه ژمار ده کرین. له مه نهریته دا، سیاست تا راده یهک به ئه خلاقه وه ده به ستریت که هیز و توانای مه عنه وی کلیسا، به سه ره موو شتی کدا زال ده بیته و ته نیا له سه رده می پرۆتییستانیسم دا به رپر سایه تی سیاسی فرمانرپه وا و شارومه ندان، له سه لماندنی دروستیی پارادایمه کانی دمۆکراسی، وینا و مانایه کی دوباره په یدا ده کهن.

به لام له پوانگه ی ئیسلامه وه، هاوکات له گه ل ئه وهی داوا له فرمانرپه وا ده کریت تاکوو گرینگی به بایه خ و به ها ئه خلاقیه کان بدات، ئیین خه لدوون، سی جور له ده سه لاتی سیاسی له وانه: شانازی و حکومت، حکومتی بیرته وه ره و دونیایی، و پره نسیی ئاینی و به خته وه ری ئاسمانی پیناسه دهکات و له ژیر کاریگه ری جیهان بینی یونانیدا، فه یله سووف-ده ولت قبولل دهکات. هه روها له نهریتی ئه فریقایی پیش داگیربووندا، حکومت وه کوو چاودیری یاسا و بلۆکیر ناودیر دهکا. هه روها پیویسته ئه م خاله ی لئ زیاد بکه ین که وا له فیترکراوه کانی ئاینی ئیسلامدا به عه دل و داد وه کوو بنه مای حکومت

ئاماژه کراوه .

له سه رده می رۆننسانسدا، ماکیاولی به پیچه وانه ی پوانگه ی ئاین، مرقایه تی، هاو پیه تی و ئیمان شیوه یه کی نوئی له پاراستنی ده سه لاتی سیاسی به بئ به ربه سستی ئه خلاقی وینا دهکات و ده ستیوه ردان، هه ره شه، داودانان و خه یانهت به هه ند ده زانیت و به هایان پئ ده به خشیت. توماس مۆر، ته ماح و زیاده خواری به هۆکاری شکه ست ده زانیت. ئیما تۆئیل کانت، توانای جیهانی به کلیلی چاره سه ری ده زانیت و نیچه و مارکس و فرۆید، به که لکوهرگرتن له فه یوی چاوپوشی و ئینکار، ئابووری وهک ژیرخان و له پووی ده روونشیکاری، ده پرژینه سه ره شروقه ی به هاکان و عه دالهت و ماکس ویبیر وه بیرمان ده هینیته وه ئه خلاقی سیاسی ناتوانیت ته نیا خۆی له سه ره کۆله که ی وروژاندن (انگیزه) خۆی ریکبخا (پایه گوزاری) به لکوو ده بیته که لکیشی لئوه رگریته و له ده ره نجام دا به م ئاکامه دهگات که ده ره اویشتی برپاره کانی به مانای به رپر سایه تیه .

خالئیکی یه جگار گرینگ له م به دوا داچوونه وه میژوو بیه دا سه ره تا ئه وه یه به رپر سایه تی ئه خلاقی له سیاسه تدا به رده وام له پله ی یه که مدا ده پاریزریت و دووهم بانگه وازیکی بنه ره تی بۆ په یره وکردنی سیاسه تی دادپه روهرانه بوونی هه یه و سیههم، بئ به زه یی بوونی سیسته ماتیک و نه بوونی پاساوی پاریزراو بوون له سزاکانی تاوان به فه رمیی ده ناسریت. به لام تیبینییه کی دیکه ش هه یه و ئه وهش، هاوشیوه کردن و که مکردنه وه ی ئاستی ئه خلاقی سیاسی

له میژوهیه پرسى نه خلاق له سیاستدا جیگای تیرامان و وردبونه وهیه و نه وهی که ثایا نه خلاق له سیاستدا دهگونجیت یان نا، بووه ته هه وینی مشتومر و لیکدانه وه و وتووژ

ئه رکی هه ر سیاستوانیکه .

ویبر له ویاوه دایه هه ر
سیاسه توانیک، پیوسته هاوکات
خاوه نی هه ر دوو شیوازی بهرپرسپاره تی
هه لگرتن بیت و به م شیوه یه ش، له
نیوان سیاست و نه خلاق، و سیاستوان
و نه خلاق، پیوه ندیییه کی لژی کال دابین
دهکات .

چارچویه کزنسپیتووال

هه روه ها له دهستپیکدا باسکرا،
له م وتاره ده پرژینیه سهر چوار به های
نه خلاقى سیاسى که ده توانن ببن به
کۆله که یه کی گونجاو بو گه یشتن به
سیاسه تی جیگه متمانه و باوه پپیکراو:
به ربه سته کانی دهسه لات و هیژ،
کارتیکه ری، وه لامده ربیون، عه داله ت و
دادپه روه ری .

به ربه سته کانی دهسه لات و هیژ: له
میژوهیه، بپوایه که هه یه که دهسه لات
و هیژ، به ره و گهنده لی ده کیشریت
و دهسه لات و هیژى په ها، بیگومان
گهنده لی دینیت. هه ر به م بۆنه وه،
فره چه شنی هیژ (تنوع) یان دابه شکر دنی
هیژ، وه کوه ریکاریکی ناسراو ده توانیت
مه یل به گهنده لی و گرمانه ی تیوه گلانی

تا ئاستی نه خلاقى له زۆریه ی پوانگه و
نه ریته کاندایه .

به لام له م نیوانه دا، پوانینیکی تایبته
به ماکس ویبر و خویندنه وه ی ده رباره ی
سیاسه ت و نه خلاق، پیوستییه کی
حاشاهه لنه گره . به باوه ری نه و له نیو
بواره کانی نه رزخ و به ها نیهاییه کان،
پارادۆکسیکی چاره هه لنه گر هه یه که
هه ر کامه یان خاوه ن ناوه رپۆک و لۆژیکی
جه وه ری خویانن، له ئاکامدا ئایدیای
بونیاتنانی سیاسه ت له سه ر بنه ما
نه خلاقیه کان په تده کانه وه . زیاتر
له مانه، ئامازه به پیکدادانیکی بنه ره تی
دهکات: بواری سیاسه ت له نیوان دوو
نه خلاقى به ته وایوی جیاواز له یه کتر:
یه کیان نه خلاقى تاوانباربوون و نه وه ی
دیکه یان نه خلاقى بهرپرسپاره تی
هه لگرتن .

له پوانگه ی ویبره وه، نه و که سه ی
به پیوه ری نه خلاقى تاوانباربوون
ده جوولیت، ته نیا به پیی به های
جه وه ری و به بی له بهرچا وگرتنی
ده رهاویشته کانی حوکم ده داو
به رپرسایه تی ده ره نه نجامه کانی
دواتری له نه ستۆ ناگریت، به لام نه و
که سه ی کرده وه کانی له گه ل نه خلاقى
به رپرسپاران هه و ته ربیه، هه م ده ره نجامی
بپیره که ی لیکه داته وه هه م هه ست به
به رپرسپاریبون له به رامبه ریدا دهکا .

هه رچه نده زۆریه ی کاتاگوری و
ده سه ته به ندیییه کانی ویبر ده رخره ری
خواسته ی خۆی بو هه لبژاردنی نه خلاقى
به رپرسپارانیه به لام پیوسته نه وه ش
له بهرچا و بگرین که جه خت ده کانه وه
په چا وکردنی هه ردوو بواری تاوانباربوون
و به رپرسپاره تی هاوکات و پیکه وه

که م ده کاته وه . لووتکه ی هزی سیاسی بۆ دابه شکردنی دهسه لات و هیژ بۆ مؤتسکیۆ و پۆچی یاساکان ی (روح القوانین) ده گه پیته وه که حکومت به سه سه سئ ده زگای یاسادانه ر، به رپوه به ر و داد دابه ش ده کات و به بنه ماگرتنی به شداربوونی خه لک له حکومت، به ستینک بۆ ده ربازبوونی دهسه لات و حکومته کان له پوانخوازی داده پزیت. به لام له سه رده می نویدا روانگه یه کی دیکه نه وه یه که دهسه لات و هیژی ره ها له نه ساسدا بوونی نییه و هه مووکات سنوورداره، چونکوو پتویسته له گه ل دوژمنان ته عامول بکا، ره خنه گران رازی بکا و له گه ل هاوکاران پیکه ویت تاکوو دهسه لات و هیژ راگیر بکریت. لیژدها ده گوتریت فره چه شنی ده بیته هو ی فره چه شنبوونی دهسه لات، قه بولکردنی دهسه لات و دریزکردنه ی ماوه ی دهسه لات، که وابوو پتویستیه کی حاشاهه لنه گره . لیژدها نه یدبویمکی (اصطلاح) دیکه سه ره له دهات که فره چه شنبوونی دهسه لات و هیژ وه ک سنووردارکردنی پیکخراو ناو ده بات و له و باوه ره دایه که به ره به ست و سنوور چ له پووی ناچاری چ له پووی پتویست و چ له رووی ره زامه ندیبه وه بیت به مه به ستی پیشگرتن له گه نده لی، سه ره تا نه شی بیت و حاشاهه لنه گره، دواتر به بو نه ی نه و ئامانجه ی که ده بیپکت، بژارده یه کی هو شمه ندانه یه . فاکته ریکی گرینگی دیکه که ده توانیت له سنووردارکردنه وه ی دهسه لات و هیژدا کارتیکه ری هه بیت، یاساگه لی بنه ره تیبی سه پیندراو و حوکم گه لی یاسایی که پتویسته په پره و بکریت، له نه گه ری باش به رپوه چوون،

چاودیری به سه ر به رپوه بردنی یاسا و سیسته می دادی کارامه، ده توانیت له سه ر سنووردارکردنی دهسه لات و که مکردنه وه ی ئاست و رپژه ی گه نده لی کاریگر بیت. بابه تیکی دیکه که پتویسته له به رچاو بگیردیت، کۆمه لگای مه دنیبه که کاریگر یه کی گه وه ی بۆ پیشگرتن به رپوشتن به ره و دهسه لاتی ره ها هه یه . مافی شارومه ندی، ئازادی بیروپا و ئازادی راده ربپین وه کوو به هیژترین باسکه کانی کۆمه لگای مه دنی، ده توان بۆ به نه خلاقیتکردن و پاراستنی پره نسپه نه خلاقیه کان، له سه ر سیسه ت و دهسه لات کاریگر ییان هه بیت. هه ره ها متمانه و په یمانی مه دنی له نیوان شارومه ندان و دهسه لات (حاکمیته ت)، رپگه چاره و پیکاریکی دیکه یه که پیش له به لارینداچوونی (وسوسه) سیسه توانان ده گریت و باشترین دیواره له هه مبه ر گه نده لی، دهسه لاتی ره ها و بشپوکه .

کارتیکه ری: ئامانجی حکومته کان کاریگر بوونه و کارتیکه ری به واتای نه نجامدانی دروستی ئه رک و کاره کانه . هه له بت کاتیک که باس له کارتیکه ری ده که یین، ده بیت کارامه یی ش تیدا بگونجینین که هاوواتای دروست به رپوه بردن و نه نجامدانی کاره کانه . که وابوو ئامانجی حکومته کان له سیسه تدا دروست به رپوه بردنی کاره کان و به رپوه بردنی کاری دروسته که له کۆی نه م دوانه یه ده توانین به هه لسه نگاندنیکی دروست له پاندومانی حکومت بگه یین. کاریگر بوون هه ره ها به مانای چۆنیبه تی به رپوه بردنی

له روانگه‌ی وږه‌وه، نه و کهسه‌ی به پټوهری نه‌خلاقى تاوانباربوون ده‌جوولټ، ته‌نیا به پټی به‌های جه‌وه‌هری و به بټی له‌به‌رچاوگرتنی ده‌رهاویشته‌کانی حوکم ده‌داو به‌رپرسایه‌تی ده‌رته‌نجامه‌کانی دواتری له‌ته‌ستو ناگرټ

واده‌کان، ناستی گه‌یشتن به واده‌کان و
ثامانجدارکردنی (بهینه‌ساز) تیچوووه‌کانه
که ده‌ستکه‌وته‌کانی له‌بارچه‌ندایه‌تیه‌وه،
ناستی چټونایه‌تیه‌که‌پیشی ده‌رده‌خات.
قه‌بولی به‌رپرسایه‌تی: به‌رپرسایه‌تی
به‌و مانایه‌ده‌سه‌لاتی سیاسی له‌به‌رامبه‌ر
ب‌پاردا وه‌لامده‌ره. پټیوسته‌کرده‌وه‌کان،
هیټل و میتوده‌دیاریکراوه‌کان و
کرده‌وه‌کان به‌رامبه‌ر به‌گشتیه‌تی
شارومه‌ندان و په‌رله‌مان توانای
وه‌لامده‌ریبونیان هه‌بیت. ده‌سه‌لاتی
سیاسی هیچکات ناتوانیت له‌گوشه‌گیردا
و له‌دووره‌وه‌ژیان بیاته‌سه‌ر هر بټی
پټیوسته‌راپورت بداته‌وه‌و به‌یټیت تاکوو
ده‌رهاویشته‌کانی چ‌باش چ‌خرابی
ب‌پاره‌کان و رابوونه‌کرده‌وه‌بیه‌کان،
له‌یه‌ک یان چه‌ند تیمی پټیک‌خراو و
پټیکه‌اتوو هه‌لسه‌نگیردرټ، هوکاره‌کانی
سه‌رنه‌که‌وتن پوون بټته‌وه‌و ب‌پارده‌ران
و فه‌رمانه‌ران وه‌لامده‌ر بن. کاتیک که
باس له‌به‌رپرسایه‌تی ده‌کرټ، چه‌مکی
پوونبوون و له‌پووبوون (شه‌فافیته) و
له‌ناکاو دټه‌می‌شکه‌وه‌و مه‌به‌ست له‌وه‌ش،

پراگه‌یاندنی ناکام و ده‌ره‌نجامه‌کان به
بیروپای گشتی یان نوږنه‌رانیان به
شیوه‌ی سیسته‌ماتیکه. به‌رپرسایه‌تی،
به‌رده‌وام پټگا بټی په‌چاوکردنی سیاسه‌تی
نه‌خلاق‌ته‌وه‌ر ده‌کاته‌وه‌و نه‌مه‌جاله‌ بټی
سیاسه‌توانان ده‌په‌خسټیت که له‌جیاتی
نه‌وه‌ی له‌هه‌لقه‌ی خه‌لکی دوور بنه‌وه،
بټی خه‌لک و له‌گه‌ل خه‌لک بټین.

دادپه‌روه‌ری: دادپه‌روه‌ری له
وټنه‌ی ناوقه‌دی داری نه‌خلاق، دل‌ی
سیاسه‌ته‌کان و سیاسه‌تگه‌لی نه‌خلاقیه،
به‌واتای به‌رابه‌ری، ده‌ستپټراگه‌یشتنی
به‌رابه‌ر به‌زانیاری، (نفوز) و تواناکانه،
دابه‌شکردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی سامانی
گشتی، مال و دارایی و سه‌رچاوکه‌انه‌و
یاساگه‌لی یه‌کسان به‌شیوی گشتی
و بټی‌موو که‌س و بټی‌لایه‌ن هه‌ژمار
ده‌کرټ و به‌مانای یه‌کانگری له‌گه‌ل
یاساکان و هاوسه‌نگی له‌نیوان قورسای
توانی کراو و سه‌زاکه‌یه‌تی. نه‌گه‌رچی
هیچکات عه‌دالته‌ته‌واو و ته‌واکه‌ر نابیت
و ده‌زگای دادیش قه‌ت سه‌ربه‌خو نییه،
به‌لام به‌مانه‌یشه‌وه‌ ناستی لټیکال و
عاقلا‌نه‌ی عه‌دالته‌وه‌کوو چیمه‌نتویه‌کی
ناچاری وایه‌و کټومه‌لگا به‌عه‌دالته‌ و
عه‌دالته‌تی هه‌ستپټیکراو له‌ده‌روندا، تووی
متمانه‌له‌خه‌لکدا ده‌چټیت و ده‌بیت به
هټیز و ده‌سه‌لاتی سیاسی و شارومه‌ندان
و حکومت واته‌ده‌سه‌لات پټیکه‌وه‌گرټ
ده‌دات. له‌نه‌بوونی عه‌دالته‌تدا، کټومه‌لگا
به‌هوی له‌ده‌سدانی متمانه‌ی گشتی،
له‌بواری نه‌خلاقیه‌وه‌ داده‌رمیت و
پابه‌ندیه‌بنه‌ماییه‌کان ی سیاسی بټی
یه‌گرتووی کټومه‌لایه‌تی له‌ناو ده‌چټت.
به‌شیوه‌ی گشتی نه‌وه‌ی سیاسه‌ت و
نه‌خلاق پټیکه‌وه‌گرټ ده‌دات، عه‌دالته‌

له خویندنه وهی یونانیدا، ههستی سیاسهت و دادپهروهی و عهدآلهت و پشکهوتن هاوبه شهو عهدآلهت، پشکی یه کسانه بو مروڤکه لئیکی یه کسان و به رابه

له قه باره و ئه رکی دارئیک و لقه کانی له نمونهی ئازادی و به پرسایه تی، دادوهی و حوکمی یاسا، ئاسایش و ته نامی، یه کگرتویی، پایه داری، شوناس و فره پهنگی، عه دآله تی به رامبه ر، که لکوه رگرتن و به پرسایه تیه . زیاتر له مانه له ئه مرڤدا، مافی ده نگدان، پارێزگاری له هه مبه ر سه ره رڤویی، هاوکیشیوونی زۆره ملی، و توانای دهسته به رکردنی خۆبوون له ژبانی کۆمه لایه تیدا وه کوو شه مایلی ئه خلاق له سیاسهت و هیز و دهسه لاتدا، وه کوو پیوانه و پیوه ر دیاریکراون .

ناکام: له میژوهیه پرسی ئه خلاق له سیاسهتدا جیگای تێرامان و وردبوونه وهیه و ئه وهی که ئایاکوو ئه خلاق له سیاسهتدا ده گونجیت یان نا، بووه ته هه وینی مشتومپ و لیکدانه وه و وتووێژ . مه به ست له ئه خلاق گه یشتن به راستیه و ئامانج له سیاسهت، دهسته به رکردنی به رژه وه ندییه و ئه م دوانه یه ئه گه رچی له په وآله تدا یه ک ناگرنه وه به لام هه ول بو هاوته ریب کردنیان هاوکات له گه ل پاسا بو دژایه تیان به رده وام درێژه ی هه یه . هه رکات سیاسهت و ئه خلاق لیک جیا

ده که یه وه، چیتر ناتوانین چاوه پروانی پییه ندی حکومه ته کان به ئه خلاق بین و ئه گه ر له و باوه په داین که پیویسته حکومه ته کان ئه خلاقیی بن، له نێوان پاستیی و به رژه وه ندییدا که ناگۆکن، له دوا ی خاله هاوبه شه کاندای ده گه رپین و له ئه گه ری دۆزینه وه و گێرانه وه یاندا، ئه خلاق له سیاسهتدا قبول ده که ین .

له م نووسراوه دا، هه ول درا به که لکوه رگرتن له چوار چه مکی به ربه سه ته کانی هیز، کارتی که ری، به پرسایه تی، و دادپهروهی، به ها ئه خلاقیه ئه ساسیه کان وه کوو کۆله که یه کی گونجاو بو سیاسه تی باوه رپیتکراو بناسینین، سیاسه تی باوه رپیتکراو له واتای نویدا به مانای بوونی ئه خلاق له سیاسهتدا یه .

ماکس ویبر ئه م باوه ره تینۆریزه ده کات که له نێوان ئامانج و ئامراز، پاسا و بو ئامراز دینیته وه و ئامانج، پاسا و که ری ئامراز نییه . له م پرانگه یه وه تیکه ه لکیشیک له دوانه ی ئه خلاق له تاوانباربوون و ئه خلاق له به پرسایه تی سیاسهتوان دروست ده کا . له وانه یه بکریت، ئه م بوچوونه له گه ل به ها بنه مایه کانی به ربه سه ته کانی هیز، کارتی که ری، به پرسایه تی و دادپهروهی پیکه وه گری بدهین و بیکه ین به بنه مایه کی هاوبه ش له نێو سیاسهت و ئه خلاقدا . هه روه ها که دژئه خلاقیتین ده سه لات و حکومه ته کان چاوه رپی ئه وه ن تاکوو شارومه ندانیان به کرده وه پییه ندی ئه خلاق بن و یاسا و پسا دابینکراوه کان بپارین، شارومه ندانیش به هه مان پا ده ده بیت چاوه پروان بن تاکوو حکومه ته کان ئه خلاق ته وه ر

بجوولئینه وه .

کلیل وشهکان: بهربهستهکانی هیز،
کارتیکه‌ری، به‌رپرسایه‌تی ، دادپه‌روه‌ری،
سیاسه‌تی باوه‌پیکراو

سه‌چاره‌کان:

Benoît Girardin, Ethics in
2012 ,Politics
Dennis F. Thompson, Political
2015 ,Ethics, Harvard Library
Ljupco Ristovski, Morality
and Ethics in Politics in the
2017 ,Contemporary Societies
Max Weber, Stanford
,Encyclopedia of Philosophy
2007
J Grimshaw, Effectiveness and
2004 ,Efficiency

بی‌هزاد خو‌شحالی

له دایکبوی سالی ۱۹۷۲ زایینی
له شاری سه‌قزی رۆژه‌لانی
کوردستان و ده‌رچوی
پیراپزیشکی، ئابووری و
MBA-ه. له سالی ۱۹۹۸ دهستی
به نووسین کردوهو تا ئیستا ۵۵
کتیپی نووسین و وه‌رگیرانی
هه‌یه. ته‌وه‌ری نووسراوه‌کانی
بی‌هزاد، زۆرتتر تیئوری زانست،
میژووی سیاسی و ئابووری
و رێوه‌به‌ری له خو‌ده‌گری.

جیگا و شوینی بزاقی روژه لاتی کوردستان له جیهانی سه‌رده‌مدا

د. ئەسەدەدی رشیدی

پسپۆری پەییوەندییەکانی نێونەتەوەیی

راستییه یه .

دهولته تی نه ته ویی

مافی چاره نووسی نه ته وه کان بۆ دامه زانندی دهولته تی سهر به خۆ، له باسه کانی چارتی نه ته وه یه گگرتوو هکاندا په یوه ندییان به چند مه رجی سهره کیه وه هه یه، وهک: به ره سمی ناسینی دهولته تگه لی ناوچه و، ههروه ها دهولته تانی گه وره ی جیهانی. له بورای ناوه کیه وه بۆ گه یشتن به دهسه لاتی سیاسی (دهولته تی نه ته وه یی)، متمانو دهاکۆکی ژۆرینه ی خه لک له رێبه رایه تیکی به هیزو یه کگرتوی خاوه ن پرۆگرام و ستراتیژیکی پته و چروپ، ده بیته پالپشتیکی دلیا بۆ گه یشتن به م ئامانجه. هاونا ههنگی و پیکهاته وه ی ئه م دوو فاکته ره چاوه کی و زه یینی، دهولته تانی ناوچه و گه وره هیزه کانی جیهانی له به رامبه ر واقعی هه بوونی ویستیکی میژوویی نه ته وه که داده نئ که خوازیا ری پیکهاتنی دهولته تیکی سهر به خۆ له ناوچه که دان. وینه ی تیمووری رۆژئاوا، سو دانی باشو رو، کۆزقۆ و ولاتانی ئاسیای ناوه ند، هیمای ئه م راستیه ن. له لایه کی دیکه وه، باشوری ئاسیتینیا و ئابخازیا له باشوری قه قازو قه ره باخ به هۆی دانپیدانه نانی دهولته تانی ناوچه که و ولاتانی گه وره هیزی جیهانییه وه، سه رکه وتوو نه بوون.

سه رۆکایه تی جولانه وه ی کورد له رۆژه لاتی کوردستان تا هه نووکه توانا و به هره ی شیاوی بۆ زالیوون به سه رگرفت و ته نگه ژێ ریزه کانی خۆیدا نیشان نداه؛ که رتبوون و لیک بلارو بوونه وه ی په یتا، په یتا و له دوایه ک، وینه به کی ئاشکرا و

واتای دهولته (stete) پیکهاتوو له جه ماوه ر، سه رزه وین، دهسه لات (حکومه ت) و بابه تی سهره کیه که شی هیزه. دهولته بابه ت و بناغه دانه ری په یوه ندیه کانی نیونه ته ویی و سیاسه تی جیهانییه و له په یماننامه کانی وستفالی ۱۶۴۸، وین ۱۸۱۵، ورسال ۱۹۱۹ و پوتسدام ۱۹۴۵ و ههروه ها له یاسای نیونه ته وییدا رهنگی داده ته وه و به پێی ئه م یاسایه جیهانی سه رده م به رپۆه ده بریت. له لایه کی تره وه دهسه لات له م دوایانه دا و له روانگی ولاته زله یزه کانی جیهانه وه توشی گۆران هاتوو (هیشتا رپووسیه و چین په سندیان نه کردوه)، و به شیوه یه کی جیاواتر له پێشو پیناسه ده کریت. به پێی ئه م دیارده، چه مکی حکومه ت وه ک جاران هه لگری مافی تایبه تی دهسه لاتداران نییه و وه کوو ئه رک و به رپرسیاییه تی بۆ دابینکردن و ده سه ته به رکردنی ئاسایشی نه ته وه یی شیکاری ده کریت. ویده چیت که ئه م شروقه تازه یه له سه ر بنه مای تیروانیی «ژان لاک» هاتبیته ئاراهه، ههروه ک لاک ده لیت: خۆ «حکومه ت سه ر نییه که نه تواندریت له جه سه تی مروف جیا بکریته وه، به لکه کلاویکه که ده تواندریت جیگری کلاویکی دیکه بیت».

به پێی ئه م بۆچوونه، ئه گه ر رێبه رایه تی یه که یه کی سیاسی هیزو توانایی به رپۆه بردنی ولاتی نه بیت، ریکه خۆشه کات بۆ ده سه ت تئوردانی ده ره کی، چ له لایه ن ولاتانی هاوسا و چ له لایه ن گه وره هیزه کانی جیهانییه وه - سو ریه وینه یکی زه قو به رچاوی ئه م

پوونه که هه لگرو زایلە ی قهیرانیکی پیکهاتهیی و لاوازی و سه رلیشتیواوی هۆکاری زینی جولانه وه که، به رجه سته ده کاته وه - له کۆتایی وتاره که ئەم دیاردهیه فره تر شیکاری ده کریت.

ناکۆکیه کانی یاسای نۆونه ته ویی

له ریکه وتننامه ی ویستفالدا چه ند خالی بنه پهرتی په سند کرا که تا هه نووکه گۆرانی به سه ردا نه هاتوو ه؛ له وانه:

- مافی سه ره خۆیی نه ته وه کان به په رسمی ده ناسریت.
- هه موو یه که سیاسیه کان به رانه رنو ده بی ته واویه تی خا که که یان خه وشدار نکریت.^۲

ئه مانه و فره به ندی تر له م ریکه وتننامه و گریبه سته کانی دواتر که سرورشتی جیهانیان بوو و پاش شه په گه وره کان، به تاییه ت له پوژئاوادا ده رکه و تبوون؛ نه خشه ریکاییکه که تا سه رده می ئەمپۆ له ئاستی جیهانییدا کاری پیده کریت و یه کیک له گرنگترین کۆله که کانی ریکخراوه ی نه ته وه یه گگرتوه کانه. رافه کاری ریزگرتن له ته واویه تی خاک له هه لوومه رجیکدا سه ری هه لداوه و په سه ندکراوه که کیشه و پکابه ری نیوان ئیمپراتوریه کانی بۆ بوپیدانی سیاسی و سه ربازی له ریکه ی داگیرکردن و کۆلونی کردنی ولاتانی ئاسیا و ئەفریقا له ئارادا بووه. بۆ وینه، ئەگه ر بریتانیا و فه رانسه ده ست دریزیان بگردایه ته سه ر کۆلۆنیه کانی یه کتر، ئەم چه شنه کرداره له لایه ن هه ر دوو زله یزه که وه، مانایه کی نه ده بوو، جگه له تیکدانی ته واویه تی خاکی "خۆیان"

و دژی ده وستانه وه و شه ر و پیکدادان دهستی پیده کرد. ئەم به نده له یاسای نۆونه ته وییدا به پوونی نیشانی ده دات که کاراکته ریکی به ته واویی ده ره کیی و کۆلۆنیالیستی هه یه و گشتگیرکردنی به سه ر ولاتانی فره نه ته وییدا، جگه له شیواندن و چه واشه کردنی هه کاره میژوو ییه کان، به مایه کی لوژیکی نییه.

له سۆنگه یکی دیکه وه، مافی چاره نووسی نه ته وه کان بۆ دامه زراندنی ده ولەت، په سه ندکراوه و ئەم پویکرده له خالی هه وه لی پیرانامه ی ریکخراوه نۆونه ته وییه کاند له سالی ۱۹۶۶، له به لگه نامه کانی هاوکاری ئەوروپا، له هیلسنکی ۱۹۷۵، له وین ۱۹۸۶، له کۆپینهاک ۱۹۹۰ په نگی داوه ته وه. به لام هه ر له م خاله دا و له به ندی چواردا، پویه پووی واتایه کی دیکه ده بی نه وه که بانگه یشتی هه موو ئەندامانی ریکخراوه نۆونه ته وییه کان ده کات که له «بکاربردنی هیژ دژی ته واویه تی خاکی یه کتر خۆپارێزن». ^۳ ئەگه رچی ئەم بۆچوونه له ته ک تۆرم و ره گه زه کانی جیهانی ئەمپۆ بۆ ده سته به رکردنی ئاشتی و سازان، ریکدینه وه و کۆکن، به لام له هه مان کاتیشدا لیل و ئالۆز ده که ونه به رچاو، چونکه پوونی ناکاته وه گه ر له ولاتیکی فره نه ته ویی و فره ئیتنیکیدا مه یلو بریان بۆ ئازادی و سه ره خۆیی تا ئاستی جیا بوونه وه له یه که یه کی سیاسی سه ری هه لدا بی، ئایه وه کو خه وشدارکردنی ته واویه تی خاک پیناسه ی ده که ن، یان وه کو مافیکی سه رتایی نه ته وه کان بۆ سازکردنی کیانیکی نه ته ویی؟

ئەم ناسازگاریه له یاسا کانی

تا رادیک له پیکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌دا به‌جیماوه .

په‌وتی گواستن‌وه له عه‌شیره‌وه بو نه‌ته‌وه له کوردستاندا له به‌راوردکردن له ته‌ک نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی هاوسامان له ناوچه‌که‌دا، به‌خیرایی و هاسانی پینه‌کردوو و له هه‌مان کاتیشدا، پیگه‌ی گه‌رانه‌وه بو سه‌رده‌می مؤلکداری له زوری‌ی زوری به‌شه‌ جیاکراوه‌کانی کوردستان داخراوه . به‌م هوی‌وه شوبهاندنی نه‌ته‌وی کورد به‌خیل - عه‌شیره، خاونی بنه‌مایکی زانستی و لوژیک نییه و به‌کاره‌یتانی عه‌شیره له جیاتی نه‌ته‌وه بو وه‌سفرکردنی کورد، به‌ته‌واوی روپکردیکی سیاسی و له لایه‌کی تره‌و سروشتی نایدیولوژیکی له‌خوگرتوه و ده‌سه‌لاتدارانی پژیمة نادیموکراتیکه‌کان بو مه‌به‌ستی تاییه‌ت بکاری ده‌هینن .

له‌م سۆنگه‌وه پژیمة ده‌سه‌لات‌خوازه‌کان به‌شیواندنی سنوری واتاکانی نه‌ته‌و و خیل، هه‌ولده‌دن له دوو بواردا پیگه‌ی له‌رزوکی کۆمه‌لایتی ده‌سه‌لاته‌که‌یان که توشی ناسه‌قامگیری به‌ردوامه، پزگار بکن . سه‌ره‌تا جیاوازیه‌کانی نه‌وته‌ویی (سه‌رزه‌وین، میژوو، زمان، فه‌ره‌نگ...) به‌په‌سی نانس و شوناسی نه‌ته‌ویی تا پاره‌ی ناکوکیه‌کانی ئنتیکی (خیل، عه‌شیره) نزم‌ده‌کنه‌وه‌وه ده‌بیشکینه‌وه‌وه ئه‌م رویکرده له سه‌ر بنه‌مای یه‌ک نه‌ته‌وه - یه‌ک ولات، یه‌ک زمان، هه‌م له‌باری نایدیولوژیه‌وه‌وه هه‌م له‌باری ستراتییه‌وه کاری پیده‌کری بو مؤبالیزه‌کردنی دواکه‌وتووترین توپه‌ه‌کانی کۆمه‌لگایکی داخراوه که به‌هه‌رو توانایی

نیونه‌ته‌وییدا، هه‌وینی «گونجایی» بو و لاتانی کاریگه‌ر له ئاستی جیهانیدا فه‌راهه‌م کردگه که کار به «پیوه‌ری دوفاقه بو کیشه‌و ناته‌باییه‌کانی دونیای هاو‌پوژگار بکن»^۴ و هه‌روه‌ها یاریده‌ر و پیگا‌خۆشکه‌ر بن بو پژیمة سه‌ره‌پۆه‌کان که به‌دووی که‌له‌به‌رو ده‌رتانیکیا ده‌گه‌پین که پرسی نه‌ته‌ویی و چاره‌سه‌رکردنی هیمة‌نانه‌ی، چه‌واشه‌و ته‌فروتوونای بکن .

پژیمة سیاسییه‌کان، نه‌ته‌وه - خیل
 نه‌ته‌وه به‌ره‌می کۆمه‌لگای پیشه‌سازی و پاش پیشه‌سازیه‌و په‌وتی هۆشباری و خۆباوه‌پری له‌خۆده‌گری، له‌سه‌ر بنه‌ره‌تیکی ئاویته به‌توخمه‌گه‌لیکی کۆنو نوێ ده‌رده‌که‌وئ . ئه‌م دیارده‌یه وه‌کو، واتایه‌کی هه‌راوه‌یه‌کخه‌ره و له‌بستینی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی نه‌ته‌وییدا هاتوه‌ته‌وه ئاراهه، دیارده‌یه‌کی به‌ته‌واوی چاوه‌کیه (Objective) و له‌ته‌ک دیسیپلینی کۆمه‌لایه‌تی (ده‌وله‌ت) په‌یوه‌ندی چروپری هه‌یه‌و پیچه‌وانه‌ی لیکدانه‌وی بنه‌دیک ئاندرسون وه‌ک کومه‌لگه‌یکی خه‌یالی Imajind (communitite) وه‌سف نا‌کریت .^۵ ئه‌م فا‌کته‌رانه، میژوو، زمان، سه‌رزه‌وین و له‌بریک کاتدا ئاین (پاکستان، به‌نگلادیش) خاله‌کانی هاوبه‌شن که خه‌لکانیک پیکه‌وه گریده‌دات . خیل، عه‌شیره له‌سه‌ر په‌یوه‌ندیه‌کانی خوین و خزمایه‌تی پیکه‌اتوه‌وه، میژوو‌ه‌که‌شی ده‌گریته‌وه بو سه‌رده‌مانیکی پیش فۆرماسیونی سه‌رمایه‌داری و له‌هه‌مان کاتیشدا له‌مه‌ر زمان و یان بریک له‌دابونه‌ریته‌کانی کۆمه‌لایتی، ئاسه‌واری

که له چوارچپوهی ته سکو تروسکی ناوهندا چه قی به ستوه، هه لوه شپته وه؛ هوی سهرکی و بنه پرتی شیواندن و چه واشه کردنی چه مکی نه ته وه، لیره دا سهرچاوهی گرتوه و، له لایه کی دیکه وه هاوده نگی و هاوئاراسته یی زۆربه ی زۆری به ره لستکارانی پژی می کۆماری ئیسلامی له تهک خویندنه وه و پیناسه کردنی دهسه لانداری ئیران له مه پ، خیل و عه شیره، نه ته نیا جیگی سهرسوپمانه، به لکو ده بیته جیگی پرسپار و تا رادیهک، شکو گو مان ده خاته سهر ئامانجه واقعیه کانی ئه م دژبه رانه .

**کۆمه لگه ی جیهانی له ماوه ی
ئهم چوار ده یه یه که له ته مه نی
کۆماری ئیسلامی تپه ریوه،
جگه له کۆنترولی تاران که به
ستراتیژیکی کارامه و شوین دانه ریان
هه لسنگان دوه و هه یج هه ولئیکی
دیکه یان بۆ هه لوه شان ه وه ی
ده سه لانداری ئیران نه داوه**

پۆلی گه وره هیزه کانی جیهان

پووداوه کانی کۆتایی ده یه ی سه ده ی بیستم، گاریگه ری هه راوه و قوولی له سهر جیهانی هاو پۆژگار دانا. پوخانی دیواری بړلین و پاشان هه لوه شان ه وه ی شه وره یی جارن، جیهانی به شینوه یه کی پیکهاته یی گۆرا به جیهانی یه ک جه مسه ری به ربه رایه تی ولاته یه گگرتوه کانی ئه مریکا. لیکه وته ی ئه م گۆرپانکاریه نوئ و میژووییه هه لومه رچیککی سیاسی - ئابوری، کۆمه لایه تی - فه ره نگی گشتگیری له پۆژئاوای ئاسیا خولقاند و کوردستان به گشتی و باشوری کوردستان به تایبته که وته نو ئه م بازنه یه و ناچار بوون به دارپشتنی رویکردیکی هاوئاراسته و کۆک له تهک ئه م هیله نو یه دا .

ده رئه نجامی ترازانی دۆخی بوون (status quo) به سوودی به رژه وه ندیه کانی ئه مریکا و پۆژئاوا و به زه ره ری شه وره یی، سروشتیکی

جیا کردنه وه ی ناسیونالیزی توندپه و له نیشتمان په روه ریان نییه و له ئاکامدا ده بنه سووته مه نی کوانووی گرو قینی پژی مه ده سه لاتخۆزازه کان. مه به سستی دوواتری پیکهاته یه کی نادیموکراتیک له یه که یه کی سیاسی فره نه ته ویی وه کو ئیران و هاوچه شنه کانی، له په راویزخستن، نکولیکردن و سه رکو تکاری سیستماتیککی جولانه وی نه ته وییه و له ئاستی سیاسه تی ده رکیشدا ره نگه داته وه .

ئه م پژی مه ئامازه پیکراوانه له په والندا ریکه و تننامه کان و به لگه کانی په یوه نندار به مافی نه ته وه کان بۆ سه ره به خۆییان واژو کردوه و له ئه گری قه بولکردن و دانپیدانانی پیکهاته کانی کومه لگا فره نه ته وه یه کان، ده بی نوینه رانی ریکخراوه و حزبه کانی ئه م نه ته وانه به په سمی بناسن و له م ریکه یه وه بواریان بۆ ئاماده بکریت که له په وتی سیاسی ولاتدا به شدار ببنو له م په وه سهرچاوه کان و ناوه ندی ده سه لات

هه یجا

وه رزنامه یه کی فه لسه فی، فیکری و سیاسیه

ژماره (1) * سالی په گه م * پاییزی 2021

دیپلوماتیک، مالی) توانیویه تی باری خواری په ژیمی سهره پوئی نه سه د راست بکاته وه، هه ولده دات له پیگای به په سمی ناسینی بریک له داخواریه کانی پوژئاوا له لایه که وه، گوشاره کان له سهر ده مشق لاوازو کز بکاته وه و له لایه کی تره وه ببیته به ربه سستیک بو هر چه شنه نزیکتربونه وه یه کی زیاتر و چپونه وه ی په یوه ندی کانی نیوان ی. د. پ. و نه امریکا.

به پر سپایه تی کومه لایه تی و نازادی نه خلایقی

قهیرانه له کۆتایی نه هاتوو کانی کومه لگای تورکیه به کوردو تورک و نه ته وه کانی تره وه، به تاییه ت پاش سهرنه که وتنی کوده تای سهریازی، دوره وینای چاره سرکردنی کیشهی کوردی ته ماوی و لیلتیر له رابردوو کردوه. پویکردی نکاتیف و سهره پویانه ی ئانکارا که به ته مای گه پانه وه ی تورکیه بو دابونه ریته کانی سهرده می پیاوه نه خو شه که ی نه وروپایه، بووه ته کۆسپ و به ربه سستیک سهره کی له نه هوه نکرده وه ی دۆخه که دا.

پوژه لاتی کوردستان سهره پای نه وه ی که له سۆنگه ی گه شه ی سیاسی و فرههنگیه وه و به تاییه ت پوژهی خوینده واران و ههروه ها سهره چاوه کانی مرویی له ته ک به شه کانی تری کوردستان تا رادیه کی به رچاو پی شکه وتوو و گه شه کردوتر دهنوینی، به لام له هه مان کاتیشدا که مترین سوودی وه ده ست که وتوو له م هه راوه نوئیبه دا که سروشتی جیهانی به پوخساریه وه دیاره .

هۆکاره کانی نه م راستییه نه گه رچی به شی هه ره گه وه ره ی ده که ویتنه نه ستوی

جیهانی هه بوو و هه لگری ناته باییه کانی په نگخواردوی شه پی سارد بوو. (۵) ریکه و تنامه ی ژماره ۶۶۸ بو هه ولین جار پرسی کوردی هه ژاند و کیشهی کورد و کوردستان بووه فاکته ریکی چاوه کی و تا راده یه ک کاریگه ر بوو له ئاستی په یوه ندی کانی نیونه ته ویدا، نه م کاریگه رییه به رزه وه ندی کانی کوردستان به گشتی و باشوری کوردستانی به تاییه ت گرته وه، چونکه پرسی کورد هاونا پاسته ی ئاسایشی نه ته وه یی (به رزه وه ندی نه ته وه یی) ولاتانی مه زنی جیهان کرا. پووداوه کانی دوواتر، گرژی و ناته بایی و تیکهلچوون (عیراق، لیبی، تونس، سوریه ...)، و هه روه ها چالاکو و خو ه لدانی پووسیه ۶ وه ک نه کته ریکی تازه پیگه یشته و کارامه بو به شداریکردن له ریبه رایه تی سیاسه تی جیهانی و سیسته می تازه دامزراوی په یوه ندی نیونه ته و ییه کانی دوای شه پی ساردی کۆن، پوئی نه امریکای وه کوو تاکه هیژیکی یه کلاکه ره وه له ناوچه که دا (سوریه)، که م کردوه ته وه . له م بازنه پر له ئالۆزی و ناته باییه دا به شیکی تر له کوردستان (پوژئاوا) بووه ته هۆکاریکی گرنگ و کاریگه ر له ئاستی سیاسه تی ناوه کی و دهره کی سوریه دا. نه امریکا سهره تا به شیوه ی مالی و سهریازی دا کۆکی له ی. د. پ. دژی داعه شی ده کرد و دوواتر دوا ی به زاندنی چه کردارانی نه م گروه خۆفناکه پوئی نه وتوی له سوریه دا نه ما و به م هویه وه له داگیرکردنی به شیک له پوژئاوا ی کوردستان له لایه ن تورکییه وه بیده نگ بوو. پووسیه ش که به پشتیوانی هه مه لایه نه ی خوی (سهریازی،

سەرۆکایه‌تی جوولانه‌وه‌ی کورد له رۆژه‌لاتی کوردستان تا هه‌نووکه‌ تاناو به‌هره‌ی شیاوی بۆ زالبوون به‌ سهر گرفت و ته‌نگه‌ژی ریزه‌کانی خۆیدا نیشان نه‌داوه

پژیمی ده‌سه‌لاتخواری ئێرانه‌وه؛ به‌لام سهرینه‌وه‌ی به‌رپرسیاریه‌تی کۆمه‌لایتی و ئازادی ئه‌خلاق له پوومه‌تی نه‌ته‌وه‌کانی دانیشتی ئیران به‌ کوردیشه‌وه (سه‌ره‌رای ده‌ربڕینی ناڕه‌زایی و به‌ گژداچوونه‌وه‌کانی کاتی خه‌لک دژی پزیم)، ده‌رکێکی خاوو سه‌ره‌لیشیاوه‌و ناته‌بایه له ته‌ک په‌گو ریشه‌ی زانستداو ده‌که‌وێته‌ خانه‌ی پۆپۆلیسمی «دادپه‌روراوه‌». هۆکارێکی تر که کاره‌کته‌ری میژوویی و فه‌ره‌هنگی به‌ ناوچاوانییه‌وه‌ دیاره، ململانێ و کێشه‌ی نیو فه‌ره‌هنگی شیعه‌و سونیه‌. ئه‌گه‌رچی ئه‌م دیارده‌یه ئه‌وه‌نده زه‌ق و به‌رجسته‌ ده‌رنه‌که‌وتوه، به‌لام هه‌شتا به‌شیکی به‌رچاوی کومه‌لگه له په‌راویزی جوولانه‌وه‌ی رۆژه‌لاتی کوردستاندا ماونه‌ته‌وه.

له‌ بواری فاکته‌ری ده‌ره‌کیه‌وه، کۆمه‌لگه‌ی جیهانی له‌ ماوه‌ی ئه‌م چوار ده‌یدا که له‌ ته‌مه‌نی کۆماری ئیسلامی تێپه‌ریوه، جگه له‌ کۆنتڕۆلی تاران که به‌ ستراتیژیکی کارامه و شوین‌دانه‌ریان هه‌لسه‌نگاندوه و هه‌چ هه‌ولێکی دیکه‌یان بۆ هه‌له‌سه‌نه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتدارانی ئیران نه‌داوه - گه‌یشتن به‌ خالی هاوبه‌ش و سازانی ئه‌م وولاتانه له‌ ته‌ک تاران

(به‌رجام) به‌ره‌می پراگماتیستی ئه‌م شیوازه‌ سیاسیه‌یه. له‌ لایه‌کی تره‌وه رێبه‌رانی کۆماری ئیسلامی له‌ سه‌ر بنه‌مای رێنوینییه‌کانی خومه‌ینی مانه‌وه‌ی پزیمه‌که‌یان بۆ گرنه‌گه‌ره، ته‌نانه‌ت له‌ په‌رنه‌سیپو به‌هاکانی بنه‌ره‌تی دینه‌که‌یان، بۆیه کاتیک که ته‌نگیان پێه‌له‌ده‌چندریت و (به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌و بیروکه‌یه که هه‌ر چه‌شنه‌ گۆرانییک به‌ «رفۆرم» توێکاری ده‌کات) قورسای قیرانه‌کان و گوشاره‌کانی ده‌رکی و ناوه‌کی تانویوی سیسته‌م و پیکهاته‌کانی پزیم ده‌هۆنیتته‌وه، چاریان ناچار ده‌بیت و له‌ پویکرده‌ مالتوێرانکه‌رکانیان پاشگه‌زده‌بینه‌وه.

ئهو دیووی دیکه‌ی دراوه‌که راسته‌وخۆ بستراره‌ته‌وه به‌ سیاسه‌ت له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان و یه‌کی‌تری له‌ هۆیه‌کانی دۆخی ناله‌باری هه‌لوومه‌رجی هه‌نووکه‌ی ئه‌م به‌شه‌ی کوردستان ده‌خاته‌ پوو.

تاک، کۆمه‌ل، کۆمه‌لگه

سه‌ره‌تا هه‌روه‌ک که پێشوو تر ئاماژه‌ی پیکرا، فاکته‌ری ناوه‌کی له‌ میژووی کۆن و نوێ نه‌ته‌وه‌کانی جیهان، پۆلی به‌رچاو و ته‌نانه‌ت، یه‌کلاکه‌ره‌ویان له‌ کۆمه‌لگادا گۆراوه...

خالێکی گرنه‌گ و په‌ریایه‌کی که سه‌رچاوه‌و بناژۆی سیاسه‌تی له‌ نیو تاک، کۆمه‌ل و کۆمه‌لگای کورده‌واریدا پیکه‌یتناوه نه‌بوونی ده‌وله‌ت، به‌ واتای گشتگیر و هه‌مه‌چه‌شنه‌که‌یه‌تی و بۆیه هه‌ر ریکخراوه، تاقم، و حزبی که هه‌لگری ئاراسته‌یکێ سیاسی بێت (راسته، چه‌پ، ناوه‌ند) هاوتاو

هه‌تیجا

وه‌رژانه‌یه‌کی فله‌سفی، فیکری و سیاسیه
ژماره (1) * سالی په‌که‌م * پاییزی 2011

حزبته و هری له رهوتی میژوویی خۆیدا له سهر بناغهی دوو چه مکی سهره کی، کاریزماتیک (Charismatic) و رهوایی شۆرش پیکهاتوه.

که سایه تی کاریزما له لایهن هۆگرو لایه نگره کانییه وه تا پله یه کی له پاره به در له به هره و هیز وتوانایه کانییه وه، هه لده کیشریت و گه وره ده کریته وه و به هاکان و پرئسیپه کانی سیاسی و مۆرالی حزب تا ئاستی جه ماوریه کی بی هه لویست، بی ئیراده و ته نیا فه رمانبهری بیرورای که سی کاریزما، نزم ده کریته وه و له م ریگایه وه ئاوه زی گشتی ده که ویتته په راوێزه وه و مانونه مانی ریخراویه کی سیاسی ده بستریته وه به که سیکه وه یا لانی که م به که سانیکه وه و به م جۆره بواری بۆ پاوانخوازی و بیراردانی سهره پۆیانه خۆش ده بیت. دیوه که ی دیکه ی حزبته و هری له ته ک کونسیتی رهوایی شۆرش سازگارو ته بایه. حزبه کانی کوردستان به گشتی رهوایی خۆیان له شۆرشه کانه وه وهرگرتوه و له نه بوونی ده ولته (به مانا گشتگیره که ی)، خۆیان له سیمای یه که ی سیاسی و نوێنه ری ده ولته تی سازنه کراوی داهاوتی کورد ده بینن.

به م جوره حزب که ئامراز و لاهیزی جیهه جیکردنی ئامانجه کانی دیاریکراوی گروپ و دسته یه کی کۆمه لایه تیه، ده بیتته خودی ئامانجه که... ئاکامی لۆژیکی ئه م نیگا و پوانگه یه، شه ره خۆکوژییه کانی نیو جۆلانه وه کانی کورده، که سروشتی تراژیکیان له بیرناچیتته وه... سهره رای ئه مانه لایه نه نیگاتیفه کانی ئه م جۆره نیگا و بۆچوونانه که له ته ک خۆیندنه وه ی زانستیان و ئاکادیمیک

هاوچه شنی ده ولته ویناده کریت. ئه م شیوه بیرکردنه وه، جیا له وه ی چنده به لگه هینانه وه یه کی «لۆژیکی» بیت و یان زایلته ی تیپوانینیکی خا و سهرتایی و له سهر بنه مای ناھۆشیاری کۆمه لایتی دامه زرابی و له به رته سکی زانستی سیاسی سهرچاوه ی گرتبێ، واقعیکی چاوه کی کۆمه لگای ئیمه یه و شیایو هه لسنگانندیکی هه مه لاینه و چروپه.

لیکه وته ی وه ها بۆچوونیک له لایهن خه لکه وه، هیوا و چاوه پوانی له لایه که وه و به رپرسایه تی قوول له هه موو بواره کانی پیوه ست به ژیان وه، له لایه کی تره وه، ده خاته ئه ستۆی پیکهاته کانی سیاسیه وه - به م شیویه، جیگا و ئه رکی ده ولته حزب و پوولی حزب - ده ولته جیبه جی و له ناوه رۆک بی مانا ده کریت.

میژووی سهره لدانی ریخراوه سیاسیه کانی کوردی به بی ده رهاویشتنی (چه پ، راست، ناوه ند) له سهر ماکه و بناغهی دوو چه مک و ئاراسته ی کۆمه لایه تی بنیاتزاوه.

سهره تا: په یوه ندیه کانی خوینی - خیالیه تی (Tribalism) پاشماوه کانی کۆن و پوو له هه لوه شان وه ی

په یوه ندیه کانی نه ریتی، بووه ته به ره به ستو ریگریکی گه وهره له کوردستاندا که له سیماو قه واره ی حزبی سیاسیدا په نگیان داوه ته وه و ئه م «دیاردیه» له ئه گه ری گه یشتن به ده سه لاتی ره ها، ده بیتته کۆسپ و ته گه ریکی ترسینه ر له سهر ریگای په ره سندنی بونیاتی کۆمه لایه تی و سیاسی بۆ وه دیه پتانی کۆمه لگه کی مه ده نی و گه شه کردوو. دوواتر

کوردستانی ئیران و کۆمه‌له‌ی زه‌حمه‌تکێشانی کوردستانی ئێران.

بێ له‌به‌رچاوترنو سه‌رکه‌وتن به‌ سه‌ر ئه‌م دیارده‌ نینگاتیفانه‌دا، فره‌ ئه‌سته‌مه‌ که‌ کۆمه‌لگه‌ی جیهانی (یه‌که‌کانی سیاسی، بیرورای کومه‌لگه‌ی جیهانی) به‌ شیوه‌یه‌کی شیاو و کارامه‌ له‌ بزافی کورد له‌ پۆژه‌لاتی کوردستاندا داگۆکی بکه‌ن.

ئه‌م خاله‌ ئاماژه‌پینکراوانه‌ ته‌نیا په‌یوه‌ندی به‌ حزبو پیکخراه‌ سیاسیه‌کانه‌وه‌ نییه‌؛ به‌لکه‌ پووناکیبیرو چالاکانی ریگای پووناکیبیری (له‌ ناوه‌و ده‌ره‌وی) حزبه‌کانیش له‌ خو‌ دگرئ و باری گرانی به‌رپرسیاریتی و به‌ تایبه‌ت مۆپالی سیاسی - کۆمه‌لایه‌تی و فره‌ه‌نگی ئه‌وان ده‌خاته‌پوو.

به‌ کورتی، تاک، کۆمه‌ل و کۆمه‌لگای پۆژه‌لاتی کوردستان به‌رپرسیارن له‌ بارودۆخی ولاته‌که‌یاندا؛ ویده‌چیت، له‌ کانالی پخنه‌گرتنی دادپه‌روه‌رانه‌، چروپ و زانسته‌یه‌وه‌ ریگا بو‌ ئالوگۆری بنه‌رته‌تی و خاشه‌بیکردنی کیشه‌کانی ئێو کۆمه‌لگه‌ فره‌ه‌م بکړیت.

په‌پاویز:

1-ЛебедеваМ.М.Полити кообразующая функция высшего образования в современном мире//МЭ и .МО. 2006№ 10.С 69-75
2-П.А.Цыганков. Теория международных отношений.с.12

٣. هه‌مان سه‌رچاوه

هاوخوان نيين، هۆکارێکی به‌رچاوان بۆ پارچه‌ پارچه‌ بوون و لیکترازان له‌ ئێو پیزه‌کانی ئه‌م حزبانه‌و وه‌کو وینه‌یه‌کی زه‌ق و نه‌شاردراوه‌ ده‌تواندريت ئاماژه‌ی پي‌دري‌ت.

قوناخی گوازتنه‌وه

هاژی نکردن به‌ گوزرانکاریه‌ قوول و بنه‌په‌تیه‌یه‌کانی ئه‌م دووایانه‌ی کۆمه‌لگه‌ی کورده‌واری که‌ (به‌ به‌رزبوون و گه‌شه‌کردنی ئاستی خوینده‌واری و پۆشنیبری مه‌زنده‌ ده‌کریت)، ئاسته‌نگیه‌کی گرتگ و له‌مه‌په‌ریکی گه‌وره‌ی بۆ حزبه‌کان فره‌ه‌م کردوه که‌ بتوان له‌م فه‌زا نوێ و (ریکخراه‌ ناحکۆمه‌تیه‌کانی فره‌ه‌نگی و مافی مروف) له‌باره‌دا، بواریک و په‌راویزه‌یه‌کی شیاو بدۆزنه‌وه‌ که‌ کاروباری سیاسی و ریکخراوی خویان راپه‌ریئن.

ئه‌م فه‌زا نوێیه‌ که‌ قوناخیکی گواسته‌وه‌یه‌، فره‌ که‌م کاردانه‌وه‌ی له‌ سه‌ر ئه‌م حزبانه‌ بووه‌. ده‌رکپینه‌کردن و پیناسه‌نه‌کردنی قوناخی گواستن چ له‌ بواری تیۆری و چ له‌ بواری پراکتیکدا، شوینه‌واریکی نینگاتیفی له‌ په‌وتی سیاسی و پیکهاته‌ی ریکخستنی حزبه‌کانی پۆژه‌لاتی کوردستاندا به‌جیه‌یتشه‌وه‌ مه‌یدانی کاری سیاسی و چالاکي کۆمه‌لایه‌تی ته‌سک و تروسک و سنوردارکرده‌ته‌وه‌و بووه‌ته‌ هۆی سه‌ره‌ل‌دان و ده‌رکه‌وتنی قه‌یرانی سیاسی و ریکخراوه‌یی له‌ پیزکانی حزب و ده‌روپشسته‌وه‌. به‌رین و هه‌راوه‌بوونی ئه‌م په‌وته‌ قه‌یراناویه‌ یه‌کێکه‌ له‌ هۆکاره‌ بنه‌رته‌تی و سه‌رکيه‌کانی دابه‌ش و که‌رتبوونه‌وه‌ی حزبی ديموکراتی

4-Андерсон. Б.
 Воображаемые сообщества.
 Перевод с английского, В.
 Николаева, с, 14
 5-Я.А.Пляйс.о новой
 конфигурации системы
 международных
 отношений . с.191

د. ئەسەد رەشىدى

شاعىرو نووسەرى كورد لە ساڵى ۱۹۵۷
 لە شارى سنە لە رۆژەهەلاتى كوردستاندا
 ھاتووتە دىناو. قوناغەكانى خويندنى
 سەرھتابى و ناوھندى لەم شارەدا تەواو كەردو
 كۆمەڵىك ھۆنراو و بابەتتى كۆمەلایەتتى
 لە رۆژنامەو گۆڤارەكانى فارسى ئەو
 سەردەمەى ئىراندا بلاو كەردووتەو. لە
 ساڵى ۱۹۷۹ بووتە ئەندامى شوورای
 نووسەران و ھونەرمنەدانى ئىران. بە ھۆى
 بارودۆخى ئالۆزو نالەبارى سیاسى ئىران و
 كوردستانەو، ئاكامى دەسەلاتى رژیى
 سەر كوتكارو پاوانخووزى كۆمارى ئىسلامى
 ئىران، كوردستانى بەجێھێشتووە لە ھەندەران
 گرساووتەو. واوتر خويندنى بالای لە
 زانستگەى دەولەتتى رووسى، زانكۆى
 مێژوو، تەواو كەردو بېروانامەى مەجستەرى
 لە بواری مێژوو زانستى سیاسى بەدەست
 ھێناو. خاوەنى بېروانامەى دوكتۆرایە
 لە بواری پەيوەندىبەكانى نۆنەتەووبى،
 پاشان ئەم بېروانامەى لە ساڵى ۲۰۰۳ لە
 زانستگەى دەولەتتى رووسى، واتە لە زانكۆى
 پەيوەندىبەكانى نۆنەتەووبى بە دەست ھێناو.

۶. تا چ رادىك ئەم بەرزەفرىنەى
 كرملىن كۆك و رىكدىتەو لە تەك
 بارودۆخى جىھانى ھاوڕۆژگار،
 بابەتتىكى جىوازەو مەبەستى ئەم
 نووسىنە نىيە .

ره‌خنه‌گر و کومه‌نگه

د. هیوا عه‌لیدوست

به باشی دهخویننه وه، پاشان توانای پيشبيني دونيا به کی باشتر و که م ئيرادر ده که ن، له ئاکاميشدا رېژمانتيکی پاراو و سه رده ميبی بۆ بونيانانی دونیای رهخه بژارده ئه که ن. ئه و مروڤانه ی که ده بنه رهخه گر، به رده وام هه ست به ئانارامیی ویزدان و پۆح ده که ن، له ناخوه خویمان به قه رزداري کۆمه لگه ده زانن. هه نديکیان خویمان له ده ره وه ی کۆمه لگه دا ده بیننه وه و خویمان به نامۆ له کۆمه لگه ده زانن، به چاو و هه ستيکی جياوازتره وه له ئه ندامانی کۆمه لگه بۆ خودی کۆمه لگه ده روانن. ئه وه ئه و که سانه ن که له سه ر لیواری بازنه ی کۆمه لگه گۆشه گیرن و گیرسانه وه . هه ندئ رهخه گری دیکه هه ن که له نۆ جه رگه ی کۆمه لگه دا ده ژئین، به لām ئه مانه ش هه ر خویمان به نامۆ و غه ریب ده زانن. ئه م شیوه رهخه گر به باشی له هه موو گرامه رو ئه خلاق و دیارده کانی کۆمه لگه تیده گه ن، خویمان به شیکن له کۆمه لگه، به لām له ناخوه له کۆمه لگه دابراون، به شیوه یه ک له شیوه کان ته نیا به جه سه ته له پانتایی کۆمه لگه دا ماونه ته وه، زۆر ده ترسن که خولیاو چه زی ئازادییان خه فه بکړین. شیوه یه کی دیکه له رهخه گر هه یه که به ته واوی له ده ره وه ی سنوره کانی کۆمه لگه ی خۆی ده ژئ و په راویز خراوه و پاش ئاشنابوونی به شیوه ژيانتيکی دیکه و به به دیلیکی دیکه ی سیاسی و کۆمه لایه تیبی رهخه ده کاته ده غده غه ی خۆی. زۆر جار له میژودا شوړش و بزوتنه وه گه وره کان به ده ستي ئه م شیوه رهخه گرانه وه رېئ خراوه و بوونه ته دیارده به کی میژوویی .

میژود خۆی تیژریه . هه ر سه بکه میژودیک له رهخه ی کۆمه لایه تی ئه وه ده سه لمیئتت که مروڤ وه ک بوونه وه ریکی کۆمه لایه تی به رده وام له سئ دونیای جياوازدا ده ژئ. دونیای یه که م دونیای واقعییه، ئه و دونیای که هه ر مروڤتیک به گویره ی ده رک، لژتیک و هه ستي خۆی، یا له رووی ئه زموون و مه نتيقی خۆیه وه پیناسه ی ده کات. دونیای سییه م دونیای داهاوتوه، ئه و دونیای که هه ر تاکتیک به هه مان شیوه به گویره ی خه یال و توانای نۆرماتیقی خۆی پيشبيني ده کات. لیژه دا باس له و دونیایه که هیشتا ته نیا له زهین و له خه یالی تاکدا هه بوونی هه یه . واوه تر دونیای دووم دونیای رهخه نه یه، ئه و دونیای که چه شنی پردیکی په یوه ندی دونیای یه که م به دونیای سییه مه وه گریده دات. لیژه دا پرسى سه ره کی ئه وه یه که ئایا دونیای دووم چۆن و له سه ر بنه مای چ فره نه گیک شکل و قه واره ده گریت. بیگومان هه موو شارۆمه نديک ناتوانیت ده وری رهخه گریک بگريت. ئه وه ی که ده بیته رهخه گر، پیویسته خاوه ن چه ند تاییه تمه ندی و خه سه له تی به رچاو بیته . یه کتیک له گرینگترین خاله کان توانایی خویندنه وه ی گرامه ر و ئیخلاقى پیکهاته کۆمه لایه تی و سیاسیه کانه . رهخه گر ده بیئ ده غده غه یه کی گه وره ی سیاسی و کۆمه لایه تیبی هه بیته، رهخه گر ده بیئ چاوی رهخه ی تیژ و به هیز بیته و خۆی بۆ گۆشه نیگایه کی شه فافی تیروانین و سه رنج ساخ کردبیته وه . به واتایه کی دیکه، رهخه گر ده بیئ له گرامه رو گه مه ی هه ر سئ دونیای ناوبراو شاره زا بیته . زۆر نین ئه و که سانه ی که دونیای واقعی

گه‌شەى ئەخلاق و

زۆر دياردهى ديكەى

كۆمه‌لايه‌تى هەندى جار

به‌لايه‌نى نه‌رئيبدا ده‌برين،

هه‌روهك ده‌گوتريت،

زۆر جار ئەو گه‌شه له‌به‌ستينىكى

مىژوويى تايه‌تا

به‌لاړيدا ده‌بريت

به‌ته‌فسيركردنى ئەو پراستىيانه هەم پەرخەنى كۆمه‌لايه‌تى ده‌گریت و هەم له‌خۆى پراده‌بينى هەنگاويكى پيشنيارى بۆ داهاوو و بۆ دۆخىكى باشتر و له‌بارترى كۆمه‌لگه هەلبگرئ.

١. پەرخەگر وهك پيغه‌مبه‌ريك. مروف بوونه‌وه‌ريكه كه وزه‌يه‌كى يه‌كجار گه‌وره‌و خوليايه‌كى زۆر به‌تينى بۆ ئازادى هه‌يه. جا هه‌ريه‌ك به‌گوپه‌رى تواناى خۆى و به‌پيى تيگه‌يشتنى خۆى ته‌فسيرو پيئاسه‌ى ئازادى ده‌كات. به‌لام ئە‌گه‌ر به‌وردى بۆ ده‌سته‌واژه‌ى ئازادى بپوانين و خولياى ئازادى مروفه‌كان بخوينه‌وه، ئە‌وه ناوه‌رۆكى ئە‌و كاته‌گوپه‌رى خۆى له‌خالئىكى به‌رچاودا به‌يان ده‌كات. ئە‌و خاله‌ش برتنيه له‌خولياى به‌رده‌وامى مروف بۆ خاوه‌ن خۆبوون (سه‌ربه‌خۆبوون). مروف، به‌تايه‌تى مروفى سه‌رده‌مى مودپين، زۆر له‌وه ده‌ترسيت كه بگر نه‌ميتت، واته‌خۆى نه‌توانتت بپيارده‌رى ژيانى خۆى بيت. مروفى ئە‌م سه‌رده‌مه به‌وه زۆر په‌ست ده‌بيت كه ته‌نيا گوپه‌رپه‌لى بپيارو به‌رنامه‌ى ئاوتوريتەى وهك ئاين، ده‌سه‌لاتى سياسى، تورم و فه‌ره‌نگى بيينه‌ماى به‌سه‌رچوو بيت. په‌نگه زۆرجار زۆربه‌مان بپيارده‌رى هه‌موو بواره‌كانى ژيانى خۆمان نه‌بين، به‌لام هه‌بوونى ئە‌و هه‌سته ئە‌رخه‌يانيه‌ى، كه گوايه خۆم هيشتا ده‌توانم پروفك له‌پوژان و به‌شيوه‌يه‌ك له‌شيوه‌كان خاوه‌نى بپياردان بيم و بمينم، ده‌توانتت ئاراميه‌كى گه‌وره‌م پيغه‌خشيت. به‌واتايه‌كى ديكه، ئە‌وه هه‌ستى سه‌ربه‌خۆيه‌كه بووه‌ته جوه‌ه‌رى ده‌سته‌واژه‌ى ئازادى بۆ تاك و بۆ كۆمه‌ل. جا پەرخەگرى پيغه‌مبه‌رئاسا

به‌گشتى له‌فەلسە‌فە‌دا چە‌ند سە‌بە‌ك و ميئودى جياوازی پەرخە‌گرتنمان هه‌يه، من ليره‌دا به‌پيويستى نازانم كه ئاوپ له‌ميئوده‌گه‌وره‌جيكه‌وتوو‌ه‌كان بده‌مه‌وه، به‌لكه‌زياتر به‌شياوى ده‌زانم كه سه‌رنجتان بۆ سئ شيوه‌پوناكبير و پەرخە‌گر پابكيشم كه يه‌ك، دوو ده‌يه له‌مه‌وبه‌ر بيه‌رمه‌ندى ئامريكايى (مايكل وه‌لزەر) ده‌ستنيشانيان ده‌كات. له‌پا‌ردووى نزيك و تازه‌دا هه‌ر پيئاسه‌ى ئە‌و سئ سە‌بە‌كه له‌پەرخە‌گر بوون كه له‌بازنه‌ى ئە‌كاديمييدا گه‌توگۆى زۆرى هه‌لگرتوو و خراوه‌ته‌مه‌لبه‌ندى ديسكوره‌سە‌كان. له‌سه‌ره‌تاوه‌ ناوى هه‌رسە‌يكیان دینم و دواتر يه‌كه به‌يه‌كه‌يان به‌كورتى تاوتوئ ده‌كه‌م.

يه‌كه‌م پەرخە‌گر چە‌شنى پيغه‌مبه‌ريك ده‌ورى خۆى ده‌گپريت، دووهم سە‌بە‌ك له‌بواری داهاينادا، واته‌له‌خه‌يالدا بنه‌ماى پەرخە‌كانى داده‌پروفيت و سينيە‌م پەرخە‌گر بۆ واقعيه‌تى كۆمه‌لگه‌ و پيگه‌اته‌كانى ده‌روانيت و

هه‌تيا

وه‌رژانه‌يه‌كى فەلسە‌فى، فیکرى و سياسيه

ژماره (١) * سالی په‌گه‌م * پايليزى ٢٠٢١

دونیای یهک و دونیای سئ پیکه وه گری دهدات. واوهرتر خوئی له دونیای یهکه مدامامۆ ده بینیت، ئەگەرچی له جهرگه کی کۆمه لگه دا ده ژئی، به لام به میشک و به هزر له دهره وه ی بازنه ی گه مه که دایه، په پراویز خرواه. هه ربۆیه زۆر جار له دهره وه ی سنوره کانی کۆمه لگه وه بۆ خودی کۆمه لگه ده پروانیت. له په یوه ند له تهک ئەم باسه دا هه ندئ بیرمه ند هه ن که ئاماژه به ژیان یه هودی کانی (جوله که کانی) چه رخی ناوه پاستی شاری پۆم دهن. سه رده میک که جوله که کان له شاری پۆمدا په پراویز خرابوون و سوچ و جیگه ی تابیه ت به خویان پیدرابوو، ناچاربوون ته نیا له چوارچیوه و بازنه ی داخراوی ژیان ی هاویه شی خویاندا زمان و فره هنگیان زیندوو رابگرن. واته له ئیواره به ولاره ژیان ی جوله که یی خویان ده ژیان و به پۆژیشدا له ناو جهرگه و بازاری شاری پۆمدا به شوناسیکی پۆمیه وه به ربۆیه بوون و مامه له یان ده کرد. ئەم دیارده کاریکی کردبوو که جوله که کان خاوه ن دوو شوناسی جیاواز بن. چونکه له ژیان ی حه زه ی گشتی و بازا پیدایه فیر ببوون گرامه رو پیزمان و ئیخلاق ی ژیان ی ناوشار بخویننه وه، واوهرتر له ناوچه ی خویاندا بایه خیکی گه وره یان به که لتوو و ئایینی خویان دها. ژیان ی نیو ئەو دوو دونه یاه ده بیته هۆکاری دروستکردنی گه وره ترین ره خنه گره کان. به لام هۆکاری سه ره کی ئەو دیارده چی بوو؟ مرۆقه بیرتیژه کان فیدره بن و به وه پادین که هه م له گوشه نیگای خویانه وه بۆ خویان و بۆ ژیان ی خه لکی پۆم پروان و هه م له گوشه نیگای خه لکی پۆمه وه بۆ

خواست و خولیای بۆ ئەم سه ره به خوئییه له پاده به دهره. واوهرتر چونکه دونیای سئیه می خوئی ئەوه ند به پازاوه یی و خه یالیی له به رچاوه، به رده وام بۆ گه یشتن به و دونه ی ئیلهامی ئالوگۆرکردن وهرده گریت. پاشان به رده وام و له زۆر شوین و بوارد ده ترسیت که پووبه پووی کرده وه ی هاکه زایی، ببینه ما، بیهۆ و نامه نته قیی ده وره به رانی ببیته وه. ئەوه ئیده ئالیکی به هیزی مه نته قییه که زوو زوو ئیخه ی ده گریت و هانی دهدات بۆ ره خنه گرتن. ره خنه گری پیغه مبه رناسا پیویست ناکا په یامه کانی له شاخ، له ئەشکه وت، له غاریک و له زاتیکی گه وره تر له مرۆف وهر بگریت. به لکه خوئی ده بیته داهینه ری یاسا و ئیخلاق یکی تازه. دیاره مه رج نییه که ئەم ره خنه گره ئەخلاق یک دابینیت که له میژووی مرۆقاهه تیدیا هه رگیز نه بووبیت، به لکه زۆرینه ی پرنسیپه کانی ئەخلاق هه بوون و هه ن و له به ستینی تایبه تدا ئەزموون کراون. ئەخلاق به رده وام له ئالوگۆرپاده. شاکاری ئەم ره خنه گره له وه دایه، که ده توانیت گرامه ری ئەخلاق ی ئەمرۆ و ئیستا به باشی بخوینیته وه، به شیکی زۆری بخاته چوارچیوه ی ده سه واره وه و بتوانیت گه شه نه رتیبه کان ده ستنیشان بکات و به زمانیکی ره وان و ساده ئاراسته ی خودی کۆمه لگه ی بکاته وه. زۆر جار ده گوتیت ئەوه توانا و پوته نسالی خوینده وه ی کات، به ستین و گه شه ئیخلاق ییه کانه که ئەم جوهره، یا ئەم تپیه له ره خنه گر دروست ده کات. به لام ههروهک پیشتەر ئاماژه م پیدایه ره خنه گری پیغه مبه رناسا مرۆقیکی ناارامه، به رده وام له گه پاندایه، به رده وام

خویان و بۆ شارۆمه‌ندانى پۆم برونان. ئەم رايه‌تانه ده‌بێته باشتريه پهره‌رده بۆ په‌رخه‌گرتن له كۆمه‌لگه. چونكه له لايه‌كه‌وه خۆت به‌شيكى له دونياى واقعى، وه له لايه‌كى ديكه‌وه خۆت له ده‌ره‌وى ژيانى واقعى بۆ به‌سه‌رهات و ئالوگۆره كۆمه‌لايه‌تیه‌كان ده‌روانىت. له ئاكامدا به باشى له گرامه‌رى دوو فه‌ره‌هنگى ده‌وله‌مندی ئیلهامبه‌خش و خاوه‌ن ئەزموون ده‌گه‌يت كه هه‌ردووکیان له بواری داهینانی ئه‌خلاق، په‌رخه‌و پێوه‌ره‌وه يه‌ك دونیا ده‌رفه‌ت و پۆتئسيال به‌ده‌سته‌وه ده‌دن.

۲. په‌رخه‌گر وه‌ك داهینه‌ر. ئەم تیه‌ له په‌رخه‌گر له تیه‌ی یه‌كه‌مه‌وه دوور نییه. به‌لام له پووی خه‌یاله‌وه خۆی به‌ ده‌وله‌م‌ندتر ده‌بینیت. باشتريه وینه بۆ ئەم شیوه له په‌رخه‌ به‌ره‌میه‌كى فه‌لسه‌فیه‌ی بیرمه‌ندی ئامریكایى (جۆن پۆلسه). ناوبراو له سالى ۱۹۷۱_دا به‌ره‌میه‌كى سه‌رنجراكێشى فه‌لسه‌فیه‌ی سه‌باره‌ت به دادپه‌روه‌رى بلاوكرده‌وه. ئەو به‌ره‌مه‌ هه‌ر له كاتى په‌خشبوونیه‌وه بووه‌ته سه‌رچاوه‌یه‌كى گه‌وره و مه‌زن بۆ بیرمه‌ندانى هاوچه‌رخى خۆى و پاش خۆى. به‌ره‌مى ناوبراو بووه‌ته داهینه‌رى كۆمه‌لیكى زۆر له تیتۆرى سه‌رنجراكێش و به‌ بنه‌مای كاریگه‌ر. پۆلس بۆ پێشبینیكردنى دۆخه‌كى كۆمه‌لايه‌تى و سیاسیه‌ی دادپه‌روه‌رانه په‌نا ده‌باته به‌ر بیرۆكه‌یه‌كى ئەزمووننه‌كراو و لاهمیدانىی. بیرمه‌ندی ناوبراو ده‌مانگێرێته‌وه بۆ خالێكى سفرى خه‌یالى، كه هه‌چ كام له ئیتمه‌ تیه‌دا نه‌ جیگه‌ و پێگه‌ی كۆمه‌لايه‌تى، نه‌ ئایین وه نه‌ جیهانبینی موتله‌قمان ده‌ناسین،

ئه‌وكات له‌ پووی مه‌نتیه‌ی بێگه‌رده‌و به‌بێ غه‌لوغه‌شمانه‌وه كۆمه‌لیك په‌ره‌نسییه‌ سیاسیه‌ و كۆمه‌لايه‌تیه‌ی بژارده‌ ئه‌كه‌ین و دانه‌پێژین كه له‌ روانگه‌ی هه‌موومانه‌وه دادپه‌روه‌رانه‌ بن و هه‌چ كه‌سمان په‌راویز نه‌خات. دیاره‌ من لێزه‌دا زۆر به‌كورتی ئاماژه‌ به‌و به‌ره‌مه‌ مه‌زنه‌ ده‌دم و په‌نگه‌ لێزه‌دا نه‌توانم به‌ گۆیه‌رى پێویست قه‌درو پێزانینی خۆم به‌رامبه‌ر به‌ پۆلس ده‌ربه‌رم، به‌لام مه‌به‌ستى سه‌ره‌كى من لێزه‌دا ته‌نیا ئاماژه‌دان به‌ شیوه‌یه‌ك په‌رخه‌گر كه‌ خۆی به‌ داهینه‌ر له‌ قه‌لم ده‌دات. جیاوازی ئەم تیه‌ له‌ ته‌ك سه‌به‌كى پێشوتر له‌ په‌رخه‌گرتن له‌ چیدایه‌؟ پێش هه‌موو شت هه‌ردووکیان توانای خۆیندنه‌وه‌ی گرامه‌رى مۆپالى كۆمه‌لگه‌یان هه‌یه. په‌رخه‌گرى داهینه‌ر خۆی به‌ ئەندامیه‌كى خاوه‌ن پێگه‌ی نیو كۆمه‌لگه‌ ده‌زانیت و كه‌متر نا‌ئارامه‌ و باوه‌ریكى پته‌وى به‌ هزرى مه‌نته‌فیه‌ی و به‌ وزه‌ی داهینانى خۆی هه‌یه. دواتر هه‌موو سیسته‌مه‌ فیه‌ریه‌كان به‌ باشى ده‌ناسیت و له‌ هه‌ولدايه‌ كه‌ زۆر لایه‌ن به‌ یه‌كه‌وه‌ گرییدات، تا بتوانیت له‌و پوه‌ داهینان بکات. په‌نگه‌ تیه‌ی داهینه‌ر كه‌متر له‌ پووی هه‌سته‌وه‌ و زیاتر له‌ پووی ناخه‌یكى قولتروه‌وه‌ بۆ دیارده‌ و بۆ گه‌شه‌ كۆمه‌لايه‌تیه‌كان برونایت. به‌ واتایه‌كى ديكه‌ بۆ ئەم په‌رخه‌گره‌ شۆرشى ئالوگۆپ زیاتر له‌ زه‌ین و هه‌زدا پووده‌دات. له‌ ئاكامدا به‌ پێویستى نازانیت وزه‌ی خۆی سه‌رفى خۆیندنه‌وه‌ی زانسته‌ مه‌یدانىی و ئەزموونیه‌كان بکات، چونكه‌ ئەو له‌ په‌له‌ی یه‌كه‌مدا پۆلى خۆی له‌ داهینانى دونیايه‌كى تازه‌دا ده‌بینی. به‌لام ناراسته‌وخۆ كه‌لك له‌ كۆمه‌لیك

پره نسیپی ئیستاو ئومړی کومه لگه ودرده گریت. جیگه و په نای ئه م شیوه پرخنه گره زیاتر له دنیای سنیه مادیه، به لام ژیانی دنیای یه که می له یاد نه کردوه، به لکه ته نیا هندی لپی هیلاک و بیزار بووه. پاشان خالی به هیزی خوی له ودا ده بینیت که ده توانیت له ناستیکی سهره وهی خودی کومه لگه بۇ دیارده کان پروانیت و که متر خوی ئاویته ی هه ست و به زه یی و وه فاداری و ئه م جوره خه سلته تانه بکات، تا له دواين هه نگاودا ته نیا مه نیتی بیگه رد بکاته ئامپازی پرخنه و برپار.

۳. پرخنه گر وه ک ته فسیرکار. پرخنه ئه و کات له نیو زهیندا دروست ده بیت و چه شنی ئیلهام و داهینان دیته به رچاو و ده رژیته قالبی دهسته و اژه وه، که تو بتوانیت بیرتیژانه هه موو پیکهاته و دیارده کومه لایه تیه کان بخوینیته وه و ته فسیر بکهیت، به واتایه کی دیکه، بیویسته که تو به ده رکیکی به رین و ئه زمونیکی باشی سیسته ماتیکیه وه هه لپیچان و گریدانی رابردوو و ئومړو و سبه ی (داهاتوو) بکهیت. کومه لیک بیرمه ند هه ن که په پیره ویی ئه م میتوده ده کن و قه ناعه تییان به وه هه یه که هه ر پیکهاته و دیارده یه ک خوی له ناخ و کاکلی خویدا وزه ی ئالوگوری تیدایه. واته هه ر خه سلته ت و هه ر کرده وه یه ک خوی هه لگری ئیده ئالی باش و ئاکامی خو یه تی. به لام هونه ری سهره کی له وه دایه که تو درفته بۇ نازادکردنی ئه و ئیدئاله بخولقینیت، هه تا به ئه وچ، لوتکه و ئاکامی گه شه ی خوی بگات. باش ته فسیرکردنی دیارده کان خوی پيشبینی و نزیکبونه وه یه له

ئیدئالی ئه و دیارده. به واتایه کی دیکه ته فسیر پرخنه ده وروژینیت و پرخنه ی جیددی دروست ده کات. بۇ وینه هه ر له سهرده می یونانی کونه وه، یان هه ر له کاتی فهلسه فه ی ئاریستووو نپوم و ئیدئالی هاوړپیبون (په فاقهت) دارپیزراوه و چه ندان جیل و چه ندان سهدی تیپه ر کرده وه و هه ر کاریگه ری خوی ماوه. ئاریستو چه ند شیوه له په فاقهت پیناسه ده کات، به لام لوتکه و به رینترین شیوه له هاوړپیه تی ئه وه ده گه یینیت که دوو پوخی جیاواز ئاویته ی یه ک ده بن و ده بن به یه ک. دوو پوچ که به هیچ شیوه خوخی و سه ختی و که سهره کانی ژیان له یه ک جودا ناکه نه وه. دیاره زور شیوه ی دیکه مان له هاوړپیبون هه یه، بۇ وینه هاوړپی کاتی و هاوړپی هاوکاری و هاوړپی پیکه وه خوارده وه هتد. به لام له پووی به رزی و فه رزی ئیدئاله وه، هیچ کام له و شیوه هاوړپیه تیانه ناگه نه سه یکی یه کم. ئیستاش زور په یوه ندی و زور دؤستایه تییک هه ر ئه و شیوه له ئاویته بوون ده که نه ئیديال و پیوه، به لام که مترین په یوه ندیه کان به و ناسته ده گن و ئه وه ند ه قول ده بنه وه. ئه گه ر لیره دا بگه ریمه وه سه ر باسه سه ره کییه که. رهنگه که سپک که چاوی پرخنه ی پانه هاتبیت و په روه رده نه کرایت، ته فسیر ته نیا له ناستی خویندنه وه و باسکردنا به لیتیه وه. به لام پرخنه گری خاوه ن پؤنسیالی به ئه زمون زور جار ئاور له بنج و بناوانی زور کرده وه و دیارده ده داته وه. زور کات له پروسه ی گه پانه وه بۇ بنه پرت و میژووی ئه و دیارده، ئیده ئالی گومبوی تۆزلینیشتووی ئه و خه سلته ته په یدا

په‌خه‌گری سټیهم له و برپوایه‌دایه
 که په‌خه‌گری داهیننه‌ر هه‌رچه‌ند
 وزه و پوټنسیالی مه‌زنی هه‌بیت،
 هه‌رچه‌ند خوئی له کومه‌لگه‌دا
 گوشه‌گیر بکات و له سهر لټوارو
 سنوره‌کانی کومه‌لگه‌وه بو خودی
 کومه‌لگه بروانیت، بو ټه‌وه‌ی
 دیدیکی باشر و راسته‌قینه‌ی بو
 په‌خه‌گرتن هه‌بیت، هه‌ر به‌شیک
 له کومه‌لگه‌وه هه‌ر ټه‌ندامیکی
 کومه‌لگه ده‌مینټه‌وه.

ده‌کاته‌وه. چونکه گه‌شه‌ی ټه‌خلاق و زور
 دیارده‌ی دیکه‌ی کومه‌لایه‌تی هه‌ندی جار
 به لایه‌نی نه‌رټینیدا ده‌برین، هه‌روه‌ک
 ده‌گوترتیت، زور جار ټه‌و گه‌شه له
 به‌ستټینیکی میژوویی تابه‌تدا به لارټدا
 ده‌بریت. به‌لام ټه‌م تپه له په‌خه‌گر دوو
 سه‌بکه‌که‌ی دیکه به ده‌ستی که‌م ده‌گرټ
 و به پیوټستی نازانیت بو پیاده‌کردنی
 په‌خه‌ی خودی کومه‌لگه خوئی گوشه‌گیر
 و په‌پروایز بکات، یاخو په‌نا بو خه‌یال و
 داهینانی دوور له راستی به‌رټ. چونکه
 خوئی به به‌شیک له کومه‌لگه ده‌زانیت،
 له دونیای په‌که‌مدا له ماله‌وه‌یه، خوئی
 به په‌کیک له پیکه‌پنه‌رانی کومه‌لگه
 ده‌زانیت و ئاماده‌یه له ناوخوو ده‌ست
 به په‌خه‌وه لیکوټلینه‌وه بکات. ټه‌م تپه
 له په‌خه‌گر نه باوه‌ری به شو‌رش هه‌یه
 وه نه بایه‌خ به دونیای خه‌یالی ده‌دات.

به‌لام له لایه‌کی دیکه‌وه ده‌بی سهر به‌خو
 بی و باوه‌ریکی پته‌وی به خوئی و هزرو
 مه‌نتیقی هه‌بیت، ټه‌گینا ناتوانیت به
 ئیده‌ئالی دیارده‌کان بکات و پیوه‌ری
 ناخی خوئی و پیوه‌ری گه‌شه‌ی ټه‌رټینان
 بو دابریټیت. هه‌ریوئه ټه‌رکی ټه‌م تپه
 له په‌خه‌گر له ټه‌رکی دوو سه‌بکه‌که‌ی
 پیشووتر به قورستر له قه‌له‌م ده‌درټ.
 ټه‌مرو پټزه‌ی ټه‌و بیرمه‌ندانه‌ی که له
 سهر بنه‌مای ټه‌و سه‌بکه له میتود کارد
 ده‌کن زور نین. به‌لام هه‌ر که‌س به‌و
 میتوده کار بکات، له راستیه‌وه دوور
 نییه و ئاور له ژټر به‌نایه‌کی به‌هټزی
 تیئوری ده‌داته‌وه. تیئوریه‌ک که به‌شی
 مه‌یدانی زانست و لایه‌نی ټه‌بستراکتی
 (ټنزانعی) پیکه‌وه گری ده‌دات.
 په‌یره‌وانی هټلی ټه‌م پروانگه ئټزن، ئاخ
 خو داهینانیش سنووری هه‌یه، ئیمه به
 پیچه‌وانه‌ی میتوده‌کانی دیکه‌وه ته‌نیا
 ټه‌و ئایدیا و ئیده‌ئالانه ټه‌هټینه‌وه ئاراهه
 و تیشکیان ده‌نټینه سهر که له دونیای
 په‌که‌مدا هیچ نه‌بیت نیوه سهرچاوه‌یه‌کیان
 هه‌یه، قوم و بناغه‌یکیان هه‌یه، ئیمه
 ته‌نیا ټه‌و ئایدیا سهرنجر اکټشانه په‌یدا
 ده‌که‌ینه‌وه که هه‌ر هه‌بوون و هه‌ن، به‌لام
 په‌نگه ده‌وران و دوخ و هه‌لومه‌رج له
 به‌رچاوی گوم کردبین. واوه‌تر با له‌و
 به‌ستټنه‌دا داهینان به میتودی زانسته
 سوروش‌تیه‌کانه‌وه گری نه‌دین. مه‌گر
 چ سبسته‌م و جیهانینی و پټشینی
 چ نیزامیکی کومه‌لایه‌تی ده‌توانیت
 له خالی سفری نادیاره‌وه سهرچاوه
 بگریټ؟ هه‌ریوئه په‌خه‌گری سټیهم
 له و برپوایه‌دایه که په‌خه‌گری داهیننه‌ر
 هه‌رچه‌ند وزه و پوټنسیالی مه‌زنی
 هه‌بیت، هه‌رچه‌ند خوئی له کومه‌لگه‌دا

ه‌ت‌خا

وه‌رژانه‌یه‌کی فله‌سفی، فیکری و سیاسیه
 ژماره (١) * سالی په‌که‌م * پاییزی ٢٠٢١

گۆشه گير بکات و له سەر لیوارو سنوره کانی کۆمه لگه وه بۆ خودی کۆمه لگه بروانیت، بۆ ئەوهی دیدیکی باشتر و راسته قینهی بۆ رهخه گرتن هه بیته، هه ر به شیک له کۆمه لگه و هه ر ئەندامیکی کۆمه لگه ده مینیتته وه . له کۆتاییدا ده بیته ئاماژه به وه بده م که هه ر سێ سه بکه که کاریگه ری جیاوازی خۆیان هه یه . به لام رهنگه میتۆدی سنیهم باشتر له دوو میتۆده که ی دیکه بتوانیت هه ر سێ دونیا که پیکه وه گری بده ت، پاشان ئەگه ر له ئاکامی ئەو شیوه رهخه دا ئالوگۆریک بیته ئاراه، ئەوه ئەو گۆرانکارییه له سەر بنه مایه کی پته و به هیز پوو ده دات و ئەکرێ کاریگه ری ئەرینی درێژماوه ی زیاتری هه بیته .

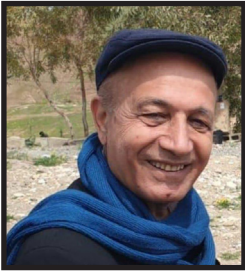
تێبینی:

ئهم بابته مانگی مه ی ۲۰۲۰ له دووچه وتوونا مه ی دواڕۆژدا بلأو بووه ته وه ، لیڕه دا به هه ندی گۆرانکارییه وه دیسانه وه په خش ده بیته وه .

کولتوری بیرهوه‌ری و به‌کولتورکردنی بیرهوه‌ری

(هه‌نگاوی خوشبه‌ختی کۆمه‌نگا

له به زانست کردنی بیرهوه‌ریه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات)

د. هاوړی زه‌نگه‌نه

دایکی و دروبه ریدا دست پیده کات، واوهر تر ناوبراو ده لیت زاکره و بیره وهری له گه ل کۆمۆنیکاسیوندا (گفتوگو و دانوستاندن) پیکه وه گریدراون .

۱. ئەم ههنگاوهی ماوریسه ههلب فاکس و یان ئەسمان و ئەلیاده ئەسمان بوونه وهرچهرخانیک و به خۆداجوونه وهی کارکردن و تیگه یشتن و مامه له کردن له گه ل زاکره و بیره وه ریدا . پرسیاره ههره گرنگه که ی ئەم داهینه رانه نرخاندن و پۆلی ههره به رزیان له وه دا بوو که له ولایتکدا یان له کۆمه له گایه کدا، که جهنگ و ویرانکاری و هه لاتن و کوشتاری تیدا پووی داییت، چۆن به شیوه یه کی زانستی ئیش و کاری به رده وامیی له سر ئەو زاکره یاده وه ریبه ده کریت، بۆ ئەوهی قورساییی و سهختیی و گرفته کان و ئازاره کان و پهنگدانه وهی نیگیتییی که م بکریته وه و له ناو بچیت و نه یگۆزیتته وه بۆ نه وه کانی تری دوا ی خۆی . تاکو ئەمپروش به شیوه یه کی زانستیتر کار له سر جهنگی جیهانی دووه م و کاره ساتی هۆلۆکاوست و جینوسایدی ئەرمه نه یه کان و تراوما که ی ده کریت . ئایا کۆمه لگای کوردستان به زانستییه وه توانیوه یه تی کار له سر هه موو ئەو جهنگانه ی، که له ههر چوار پارچه ی کوردستان پوو یانداه و به رده وام پوو دهن، بکات؟ ئایا کۆمه لگای کوردستان چۆن له گه ل زاکره ی بیره وه ریبه کان مامه له ده کات؟ چیمان بۆ بیره وه ریبه کان کردوو تاکو پووداوه تاله کان دووباره نه بنه وه؟ ئەی بۆچی پووداوه تاله کان له کوردستان دووباره ده بنه وه؟ تا چ پاده یه ک له سر بیره وه ریبه کان و

له رووی زانستییه وه داهینانه کان ههنگاوی زۆر گه وهرو پیشکه وتووی هومانستیان به ره و پیشه وه ناوه و دهنن، واته له ئەمپۆدا نهک ته نیا داهینانی تهکنیکی گرنگی پی دهریت، به لکو زیاتر له وه داهینانه مرۆفاتییه کانه، له بهر ئەوهی داهینانی تهکنیکی ده شیت لایه نی نیگیتییقیش له گه ل خۆیدا بهینیت، بۆیه ئیستا ولاتانی به سه نعت پیشکه وتوو زۆر نرخ و گرنگی به داهینانی هومانستی و مرۆفایه تی دهن . بۆ زیاتر پوونکرده وه : له م سالانه ی دوا ییدا دوو پرۆفیسۆری ئەلمانی به ناوی (یان ئەسمان و ئەلیاده ئەسمان)* وهرچهرخانیکی گه وره یان له نیو کۆمه لگای ئەلمانیدا کرد، ئەویش به و لیکۆلینه وه تازه و به و تیئوریه ی که باس له وه ده کات، که ههر کۆمه لگایه ک و ههر که سیک خاوه ن زاکره و بیره وه ری خۆیه تی، واوهر تر ئەگه ر به شیوازیکی هۆشمه ندیه وه هه ر تاکیکی ئەو کۆمه لگایه به و بیره وه ریبه و زاکره یه ئاشنابیت، ئەوا ویرانیه کانی رابردوو دووباره نابنه وه . ئەم دوو پرۆفیسۆره باس له چه ند زاکره یه کی تر ده که ن: وهکو زاکره ی کۆمه لایه تی و زاکره ی کولتوری و زاکره ی کۆلیکتییی . جا لیره دا، که باس له زاکره ده که ی، ههر مرۆفیک زاکره ی به ته نیا گه شه ناکات و دروست نابیت، به لکو له په یوه ندی به ده ورو به ردا دست به گه شه کردن ده کات . له م باره یه وه به تاییه ت فه یله سوف و کۆمه لناسی فه رنسی (ماوریسه هه لب فاکس)* باس له وه ده کات، که مندا ل له سکی دایکیه وه زاکره ی به (کۆمۆنیکاتسیون) ی په یوه ندی و دانوستاندن له گه ل

تری ناو میسکی مرۆف دوماغه و دهماغیش دهبیته چەند بەشیکەوه، ھەر بەشیکە کاری تایبەتی خۆی ھەیە، بە بەردەوامی لەپەیوەندیەکی وردیلەدان لەگەڵ خانەیی بەشەکانیتر. ئەمجار دەماغیش دەبیته چەند بەشیکە وردیلە. سەرنجترین وردیلەیی ناو دەماخ خانە دەمارەکانی نیو دوماغه. تەنھا ژمارەیی ئەو خانەیی نیو دوماغ نزیک بە ۸۶ ملیارد خانەیی دەمارەیی لەقەڵەم دەدری. گەر خانەکانی مۆخی بپرێگەیی بخەیتە سەر، ئەو زیاتر لە سەد ملیارد خانەیی دەمارەیی. ئەمە ژمارەییەکی یەكجار زۆرە، لەھەمووی گرنگتر ئەو، کە ھەموویان بە شیوەییەکی زۆر زۆر خیرا لەگەڵ یەكتر لەپەیوەندیان، بە شیوەییەکی ئەوتۆ، کە لە میلیچرکەدا خۆی دەبینیتەو. بۆتێگەبشتن لەم خیرایە دەلێن وەکو چۆن گۆپیی زوورە کە دادەگیرسیینت و لەوھش خیراتر لەپەیوەندیان. ئەو ناوھندی بێرکەدەوھە کە بەھەموو جۆرەکانیو، ھەموو ھەستەکانی مرۆف (بینین و بیستن و تامکردن و بۆنکردن و ھەستی تاسکردن و ھەستەکانی تر... ھتد) ئەمە ئەو پینچ ھەستەییە، کە نزیکەیی ۲۴۰۰ سال پێش ئیستا ئەریستۆتالیس باسی کردووە، زانستی ئەمرۆیی نیورۆلۆژی ھەستی زۆرتر و وردەکاری تری بینیوتەو، وەکو ھەستی جوولانەو و ھەستی ھاوسەنگی و ھەستی کەش و ھاو و ھەستی ترس و خۆشی و... ھتد. ئەوھیی زۆر زۆر گرنگە لێرەدا بۆ ژیان و وەرگرتنی ھەستی بۆ ھەموو ژیان و دەورووبەری پۆیستیمان بە ھەموو ھەستەکان ھەیی و ھەر ھەمووشیان

زاگرەیی کارەساتەکانی نیو خۆمان، کە خۆمان بە سەر خۆماندا ھێناو و خۆمان ھۆکاری دووبارە بوونەوھیی تالیەکان بووین؟ چ پەیوەندیەکی بە کولتورکردنی بێرەوھەریەو ھەیی؟ ئایا بەزانستکردنی ھەموو بوارەکانی شیوازی بێرەوھەریەکان و زاگرەیی بێرەوھەریەکان، ژیان و شکۆمەندی و ھۆشمەندی و بێرەوھەریەکان چی لە ھزرو رەفتارو بێرکردنەوھەکان لە کوردستاندا دەگۆرین؟ تاكو ئەمانە نەگۆردین، پرسپاری داھاتوو و دواترمان چۆن بۆ ئایندە دەکەین؟

• دەمەویت بە نمونەییەکی زۆر سادە دەست پێ بکەم، تاكو ئەم بابەت چرە، کە پەیوەندی بەپیشالەکانی خانەیی ناو دوماغهو ھەیی، ھەندیک بە سادەیی پوونتر بکەم. بۆ نمونە خاتوو ئامینە یان کاک ئازاد کاتیک لەمال دەردەچێ بۆ بازار و بۆ کرپنی ھەندیک بازاری، دوا کرپنی ھەموو شتەکان، کاتیک دەخوای ئە بازار بەگەپتەو بۆ مالەو، گەر لە ناو زاگرەیدا بێرەوھەری لە دەست بەت، ئەو ئیتر نازانی چی بکات؟ نازانیت ناوی چیه و تۆ کیت و بەرەو کوئ دەپۆیت و لە کوئ دەگیرسییتەو. ھەموو بوونت لە چرکە ساتیکدا لە دەست دەدەیت. بە شیوەییەکی زۆر سادە بۆ تێگەبشتن، مرۆف بریتیە لە بێرەوھەری.

بێرەوھەری چۆن لە ھزردا جێگیر دەبیته:
بێرەوھەریەکان چۆن و لە کوئ جێگیر دەبن. جەستەیی مرۆف بریتیە لەھەموو بەشەکانی بەدەنی مرۆف. بەشیک لەو جەستەییە سەری مرۆفە و بەشیک لەناو سەردا میسکی مرۆفە و بەشیک

رۆژھەلات بە ھەموو شیوازەکانیەو، سەپاندنی سیستمی جەمھوری ئیسلامی و لەسێدارەدانی خەڵکی لە مەیدانەکانی ناو بازارو لەپیش چاوی ھەموو خەڵکی، بەردباران کردنی خانمان و زیندانیکردنی جەوانان و کەسانی بیروپرای جیاوازی. ھتد. لەلایەکی ترەو پزیمی تورکیا بە سیستمیکی زۆر ئاسنینەو سنووری ولاتانی دەورووبەر دەبەزینیت و تەنانت شاریکی تری کوردی داگیر دەکات و خەڵکانیکی زۆر، ژن و مندال دەکوژیت و سەرۆتەکانیشان دەدزیت و کەسانی دیموکراتیخواز، کە بە ووشە خەبات دەکەن دەخرینە زیندانەو و بەردەوام بۆردومانی گوندەکانی کوردستان دەکات. جەنگی پزیمی سوریا و شۆکی جەنگی داعش بە شیوەیەکی وەحشیانە، وینەکانیان دژی ھەموو مەروڤەکان و بەتایبەتی دژی ھاوئیشتمانانی دلسۆزی ئیزیدیەکان لە زاگرەوی خەڵکیدا ماوەنەتەو. لێرەدا بە گشتی مەبەستم لە جەنگی سیستمی داگیرکەرەو دوژمنانی کوردستانە. جەنگی کەنداوی یەکەم و دووھەم و کارەساتی ئەنفال، ھەلەبجە، یانزەوی سیپتەمبەری ئەمەریکا، کارەساتی ھیرۆشیمایا نەکاراکی و جەنگ بەگشتی لە لایەکەو و ئەشکەنجەیی زیندانی و ئەشکەنجەیی تەعدای سیکسی و پووداوی پر لە ترسانکی ھەلاتن و ڕاکردن. ھتد. پاشماوێ ھەموو ئەو پووداوانە دەبنە ھۆی برینداری پۆحیی و دەروونی. ئەو برینداریە جۆرو تاییبەتمەندی خۆیە ھەبە و بە شیوەیەک کار دەکاتە سەر تەواوی ژبانی ئەو کەسانە. زۆر جار بەبێ ئەو ھەستی پێ بەکەیت و ئەو برینداریە رۆحیە شەفاف ببیندریت،

لەپێگی خانەیی دەمارەکانەو ھەو میشک و کاردانەو ھەو رەنگدانەو ھەو لەسەر ژبانی ھەر تاکەکەسیک ھەبە. گرنگی وەزیفەیی ئەم خانە دەماریانە لەو ھەدایە، کە ھەردەنگیک یان ھەستیک یان بیستنیک دەچیتە ناو میشکەو، بەھەموو شیوەکانی و لە ناو بەشیکی میشکدا جیگیر دەبیت و پێی ئاشنا دەبیت و بەشیکی تیدا دەمینیتەو، چی خۆشی و یان ناخۆشی و یان ترس و تۆقان و ڕاچەلەکاندن و شۆک. ئایا ئەمە بە گشتی چ کارێگەرێک لە سەر مەروڤ دادەنێ. ئا ئەمە یە پرسیارە سەرکێکەمان.

پووداوانەکان و کارەساتەکان:

ھەموو ئەو پووداوانەیی، ھەموو ئەو جەنگانەیی، ھەموو ئەو چەوساندنەوانەیی کە لە لایەن سیستمیکەو دەکریتە سەر خەڵکی تر، ھەموو ئەو دەستدریژیانەیی بە زۆر دەکریتە سەر خەڵکان و بەتایبەت ژنان و ھەموو ئەو توندوتیژیانە و کوشتن و ئەشکەنجانەیی، کە ڕاستەو خۆ پووبەرۆوی کەسیک دەبیتەو، یان کەسانیک و کۆمەڵی خەڵکی دەبیتەو و ناپراستەو خۆ پووبەرۆوی خەڵکی دەبیتەو، ترس و خۆفی جۆراوجۆری لێ دەکەوینتەو. لەلایەکی ترەو لە پاش ئەو کارەسات و پووداوانە پاشماوێ برینی پووحی خۆی بەجێ دەھێلێت. ئەم برینە پۆحیە لەگەڵ خۆیدا وەکو کۆلیک بە پشتیەو لەگەڵ خۆی ڕابەدەکیشت، سەرچاوەی زۆر ناتەندروستیەکی لێ دەبیتەو.

بۆ نمونە، جەنگی عێراق و ئێران و جەنگی پزیمی ئێران دژی کوردەکانی

دهشی به شیوهیهکی شارواه، یان به شیوهیهکی ئاشکرا سهختهکانی لئ دهرکهوئیت. ئه سهختییانه به شیوهی جیاواز پهنگدانهوهیان دهبیئت، بۆ وینه: سهرنییشه، کهم خهوتن، خهوی بزراکاو یان خهوی ئالۆز، چیژ وهرنهگرتن له خۆشیهکانی ژیان، بیدهنگی و کپی و ههندی جار ئارقکردنهوه و یان سک ئیشه، یان بهشهکانی تری جهستهیی. ئهگهر بهبیدهنگی ئهه پووداوه، که له زاگرهه ئهوهکهسهدا به جیگیری ماوه و بمینیت و بیدهنگی یان کپی لئ بکات و بیشاریتهوه و یان بترسی که باسی بکات، جا ئهوهش بههه هۆکاریکهوه بیئت، ئهوا زیانهکانی زۆرتر وگرفندارتر و خهترناکتر دهن و دهشیت بیانبهخشیت به نهوهکانی تری دواي خوی.

دهرووناسی و گهشهکردنی زانستی دهرووناسیی:

زانستی دهرووناسی یهکیکه له زانستهکانی ئهمرۆی جیهان، که پیدایهستیکی تهندرستی گرنگی هاوکاری و چارهسهری گرنگ به مرۆقهکان دهبهخشیت، تاكو له ئازارو سهختییکي زۆر زگاربان بکات و بهرهو جیهانیکی ئاسودهیی و بهختهوهریان بیات. لهههه کۆمهلگهیهکدا شرۆفه و لیکۆلینهوه و لقهکانی و وردهکاریهکانی دهرووناسی گهشهی کردوهو بووه بهکولتوریکی ئاسایی له پرۆسهی گهشهکردنی پهیوهندیهکانی نیو کۆمهلگهدا، ئهوکات هاوکاریهکی بئ ئهاندازهی کۆمهلگا دهکات، له کهمکردنهوهی زهبرو زهنگ وتوندوتیژی و ئیرهیی و رق و کینهو جۆری چارهسهرکردنی گرفتهکان به

کاریگهری زۆر نهڕینی لهسهر ژیانی مرۆف دادهنیت. زۆرجار ئهوه برینداریه دهبیئت ڕیگر لهبهردهم گهشهکردنی ژیانی ئاسای ئهوه مرۆفه. له دواي زهمهتیک ئهوه پاشماوهیه له رهفتاری جهستهیی و هزری ئهوه خهڵکانه بهبئ ئیرادهی خۆیان کاریگهری دادهنین و دهبنه ڕیگر له بهردهم ژیانیکی بهختهوهرو شاددا.

برینداری جهستهیی و برینداری روحیی:

زۆرجار مرۆفیک کاتیکی لاقی دهشکیت و دهستی بریندار دهبیئت و یان سههری بریندار دهبیئت، یهکسههر دهزانین ئهوه بریندار بووه، بهلام گهر مرۆفیک دلئ بریندار بوویئت و یان رۆحی بریندار بوویئت، ئهوه ناتوانریت وهکو برینداریهکهی یهکسههر ببینریت. بهتایبهت ئهوه برینه پوچیهانی، که له ئهجامههی خورپهیهکی جهنگی یان ههر رووداویکی ترهوه، که خورپهیهکی (سهدمه شوک) یک له لای مرۆقهکه دروست دهکات.

له ئهجامی ئهوه خورپهیه — شوکوه، که بههوی ئهوه پووداوهوه تووشی کهسێک دهبیئت، پووبهرووی پوچ و دهروونی کهسهکه دهبیئت. ئهه حالته ناخی دهروونیان دههژینیت و دهلهرزینیت. ئهه ههژاندنه دهروونی دهشی ماوهیهکی کهم یان زۆر بخابه نیت تاكو دهرکهوته نیگیتتیقیهکانی به شیوهی جۆراوجۆر له ژیانییدا رهنگ ده داتهوه. ئهه شوکهی له ئهجامی ئهوه پووداوهوه دروست بووه، دهبیئت هۆکاری سهختی جهستهیی و دهروونی و به شیوهیهکی گشتی پپی دهوتریت تراوما.. (Trauma).

هیچ دیار نیه و نازانریت. دهر و ناسهکان گه یشتنه به کاره یانی چه ندین میتود، گرنگترینان ئه و بوو، میتوده ی مال ئاویکردن (خوداحافیزی) به سیمبولیک له و که سانه ی، که لاشه و هه و آلیان نه دۆزرایه و هه له چاوه پونیدا ده ژین.. ئه مه بۆ ئه و بوو، که ریگه له چه ندین دیارده ی ئازارو نه خووشی جهسته یی و دهر و نیی بگرن. دوا یی ده رکه وت، که ئه م میتوده زۆر زۆر هاوکاری جهسته یی و دهر و نیی منداله کانیا ن و که س و کاریانی کردوو، به و مالئاویی کردنه، که نه بووته هاوکاری ئه و ی که که سه ریکی قورسی شاراه له ناخیدا، له میشکیدا، له دهر و نییدا جیگیر بی ت و بمینتته وه.

• کاره ساتی ئه نفال؟ ئایا کاره ساتی ئه نفال چی بۆکرا و چی نه کراوه و چی ده بوا به بکریت و چی ده بی ت بکریت. کاره ساتی ئه نفال ئه و پووداوه جینۆسایدیه که به سه ر گه لی کوردستاندا و به سه ر داروده ختی گونده کان و به سه ر خانوو و مال و نیشتمان و مه پومالات و ئازله له کان و کانیاوه کانی کوردستاندا هات. ئه م کاره ساته جینۆسایدیه په یوه ندیه کانی مرۆفه کانی شیواند و کولتوری په یوه ندیه کانی شیواند و وه حشبه تی

شیوه یه کی دانتر وه و شمه ندانه تر. بۆ هه ر سه ختیه کی دهر و نیی و هه سه رده میک به شیوازیکی زانستیانه تر دیارده کانی وه کو کوشتن و توندو تیژی و هه لچوونی جۆراو جۆری ئازار به خشانه و پیشگری له رووداوه سه خته کان ده کات.

به تایبته ئه مه باسی یه ک به شی تابیه تی قوربانیانی کاره ساته کان ده که یین. له م به شه دا باسی کاره ساتی سروشتی وه کو لافاو بوومه له رزه و بورکان ناکه یین، به لکو باسی ئه و کاره ساتانه، که به ده ستی مرۆف دژی مرۆف و به سه ر مرۆفدا هاتوون. بۆ نمونه کاره ساتی یانزه ی سپیته مبه ری نیویۆرکی سا لی ۲۰۰۱.

نمونه ی کاره ساتی یانزه ی سپیته مبه ری نیویۆرک:

کاره ساتی ۱۱ سپیته مبه ری نیویۆرک رووداویکی شوکاوی بوو بۆ خه لکی ئه و شاره و و بۆ هه موو ئه و که سانه ی ته نانه ت، له ناکاو له ریگه ی ته له فریتۆنه وه سه یری پووداوه کانیا ن کرد و بینیا ن که خه لکی چۆن له بالاخانه کانه وه خۆیا ن فری دها یه خواره وه. ته نها ئه م بینینه ش سه ختی خۆی هه یه وه بوو له لای زۆرکه س. ئه و پووداوه بووه هۆی ئه و ی به سه دان جه نازه ی مرۆف به ه یچ شیوه یه ک له و پووداوه نه دۆزرایه وه. ئه و ی گرنگه لیره باس بکریت ئه و یه، که دهر و نوناسانی شاری نیویۆرک چه ندین کۆبونه وه یان کرد بۆ ئه و ی بزانه ی چی بکه ن بۆ که س و کاری قوربانیانی ئه و رووداوه، به تایبته بۆ که س و کاری ئه و که سانه ی، که جه نازیا ن نیه واته شوینه واری (ئه سه ری) مردنیا ن

کراوه، ئەوش دینی ئیسلامه. ئایتهکهش له ناو کتییی پیروزی قورئانی موسلمانەکانادا ههیه. ئەم برینه کهس و کاری قوربانیهکانی ڕووداوی ئەنفال به بەردهوامی له ناو ئازاردا دەخولینهوه، له بەر ئەوی زۆریه خەلکی کوردستان به تاییهت خەلکی گوندهکان خۆیان به موسلمان دهنان، دهکهونه پرسیارهوه: باشه تۆ بلیی خودا ئاگای له مه بیت. ئەگەر ئاگای لیه، ئەی بۆ بیدنگی هه لێژارد. ئەی کوا خودا؟ واته له نۆیان ئەوی له لایهک دینی ئیسلام به شیکێ گه وری کۆمه لایهتی په یوه دنیهکانی کۆمه لایهتی پیکستی هه موو یاساکانی کۆمه لایهتی، ئەی چۆن بتوان له سه ره ئەم ئاینه به ردهوام بن و پرسیار بیدنگی خوداش له م ڕووداوه به ردهوام پرسیار ئاینه. چی بکات و چۆن له گه له ئەو کتیبه پیروزی قسهکانی ناو کتیبه کهی به قسهی خودا دهنانی، ئەی چۆن له گه ڕووداوه وه حشیکه ریه دا ده گونجیت.

• ئەو که سانهی که خودی خۆیان شاهیدحالی کاره ساتی ئەنفال و کاره ساته که یان بینوه، به شیوهیه که و ئەوانه که کهس و کاریان به رشالای ڕووداوی ئەنفال که وتن و هر نکه پانه وه بیسه روشوین مانه وه به شیوهیه که بتر، سهختی و که سهری دهروونیان خۆی پیشان دهدات.

• خیانهت: ئەو کورده خیانهتکارانهی (جاش و موته سشار و ئەو که سانهی سه ر به ئەمن و ئیستخباراتی پڕیم بوون، که له گه ل پڕیمی دیکتاتۆری به عس کاریان ده کرد و به شیوهی جاش و ئەمن به شداریان له کوشتاری خەلکی پهش و ڕوتی بیتاوانی کورد کرد. ئەم تاوئاران

مروقی دژ به مروف نیشاندا، ئەوهیش به دهیان شیوازی دپندهیی شوکاو سیهیر. • کاره ساتی ڕووداوی ئەنفال تاییهت مه ندیهکی جیهانیه و له باره ی دهروونیه وه پیوستی به دهیان جۆر لیکۆلینه وهی زانستی دهرووناسیی تاییهت مه ندی ههیه، له پسپۆرانی دهرووناسی و پسپۆرانی سیاسی و به تاییهت پسپۆرانی شاره زایانی کولتوری و زاگره ی کولتوری. له بهر تاییهت مه ندیهکانی ئەم ڕووداوه به کورتی ئاماژه به چهند خالیکی ده که م.

• کاره ساتی ئەنفال خورپه یهکی (شوکیکی) به کۆمه لی چاوه پوان نه کراوی له نا کاو بوو، ئەم شوکه له پووی زانستی (نویرۆلۆژی هه) له شیوهی وینه یهکی چه قبه ستووی چه سپاوی به شیکێ تاییهتی (ئهمۆی گده لا) ی نیو ده ماغ ده مینیت هه وه دوشیت کاریگره ی برینداری پوخی خۆی به جی به یلایت. ئەم شوکه چاوه پوانه کراوه شیوهی باز نه یهکی خولا وه و به ردهوام و دووباره بووه وه له خۆ ده گریت. له گه ل هه ر وینه یهکی زاگره یی کاریگره یهکی سهخت له خۆیدا به رهه م ده هینیت.

• کاره ساتی ئەنفال له چاوه پوانیهکی به ردهوامی: له چاوه پوانیهکی نادیا ری به ردهوام، له چاوه پوانیهکی خنکینراوی باوه ر پئ نه کراو، ئەم چاوه پوانیهش به شیوهیهکی باز نه یی له خۆ ده گریت، کهس و کاری که سایه تی قوربانیا نی ئەنفال کراو له باز نه یهکی به ردهوامی نادیا ردا له پووی سهختی دهروونیه وه وه کو سه رگه ردانیکی ده خولینه وه.

• کاره ساتی ئەنفال و ئایه تی قورئان: کاره ساته که به ناوی دینیکه وه

له قوربانيان و كهس و كارى شههيدانى ئەنفال له گوندى ساتى، به پرۆسهكى پيڤكه وهى خه لگى گونده كه وميوانه كان وهونه رمه نده كان. ئەمه شيوازىك له ريزلينا نه كه خودى هاو نيشتمانىانى كوردستانى ئەنجاميان داوه. پرۆسهى كاره كه له پرۆسهى زۆر له كاره كانى ئەلمانىا به نرختر هه لسه نكيتر.

چۆن ده تواني ت گۆرپانكارى زانستى بنه پهرتى له كولتورى زاكره و بيه وه ريهه كان بكرى ت، به شيويه يك كه پووداو و كاره ساتى و پيرانكارى بكرى ته شيوازىكى ئەوهى، كه چۆن له هزرو هۆشمه ندى ده ر ئەنجام وهۆكار و ليك دانه وه و شرۆفه كردن ريگري له دووباره بوونه وهى ئەوكاره ساتانه بگيردرى ت، كه جارىكى تر، ئەو پووداو وه هاوشيوه وهى ئەو پووداو دووباره نه بيه ته وه، پاشان هزرى به رپرسيارى تى هه ر تاكيك و هه مووان بوروژني ت، تاكوو له ناو مي شك و دماغ و هۆشمه ندى جيگاي خۆى بگري ت.

ئەمه وي نهى به رديكى په شى يه ك ته نيه له شارى ميونشن بۆ بيه ره وه رى قوربانيانى ده ستى نازى و شورشگي پرائى گولئى سپى. له پشته وه نامه يه كى زيندانى هكى سه رده مى نازيه كان له سه ر به رده كه هه لكو لراوه. ئەم وي نه يه ش

چيان لئى كرا؟ دادگايى كران، تاوانبارى خۆيان باس كرد؟ باسى په شيمانى خۆيان كرد؟ دانيان به هه له وه خيانه تى خۆياندا نا؟

ئەم ئازاره به چاره سه رنه كردنى تاوانباران پۆخى كهس و كارى قوربانيان به رده وام ئازارىكى نه بينراو و بينراو دا ده خو لي نه وه و هه موو ژيانىان و ژيانى ده ورپه ريان پر ده بن له سه ختى جۆراو جۆر. ئەمه خۆى هه موو په يوه نديه كو مه لاتيه كان ده شيو ني ت، ده بيه ته دياردهى سه ر ئيشه يه كى به رده وام، په شيوى ده روون و په شيوى مي شك و زۆر دياردهى تر.

• «ده بوايه ئەم خائى نانه رسوا بكرين، نه وه ك ريزيان لي بگري ت.» ئەو كه سه نهى به شدارى ئەو پووداو هيان كردووه، ده بوايه به ئاشكرا به قه ده ر تاوانه كه يان جه زا بدرانايه. به م شيوازه نه زانينه دواكه و توويه وا له خه لگى ده كن، كه هه موو باوه ريان به نيشتمان لاواز ببى ت و شيوازي خوشه وي ستى نيشتمانى ئالۆز و سه رگه ردانى له گه ل خۆيدا ده هينى ت و كولتورى بئى باورى بلاوده كاته وه. به م شيويه ريگه بۆ دوژمن و بۆ دووباره بوونه وهى خيانه ت، هه ستر كردن به بچووكى زياتر گه شه ده سي ني ت.

وي نهى مؤنۆم ينى شانووى و ريزلينا ن

کاره بیره وه ریه کان و کولتوری بیروه ری ده کریتیه وه، که چۆن له گه ل شێوازی ئیستاتیکا و هونه ریی و میژوویی و خۆی کار بۆ ئه وه بکریت، که خه لکی و کهس و کاری قوربانیا ن به شداری له پرۆسه ی به ره می کولتوری بیروه ریه که بکن. بۆگه ئیشتن به هزی هۆشمه ندی ولێکدانه وه کانیا ن و نووسینی میژوه کانیا ن و پۆچون بۆ هه موو باره کان تا کو نیو خویندنی سه ره تای له په روه رده یی سه ره تای.

به شیک له سه رچاوه کان:

Der lange Schatten
der Vergangenheit. Aleida Ass-
man.2018 München
Religion und kulturelles
Gedächtnis2017 München
Bedienungsanleitung für
ein menschliches Gehirn. Gerald
.Hüther.2013.Göttingen
<https://www.zeiss.de/vision-care/besser-sehen/sehen-verstehen/das-menschliche-aug.html>
<https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/geschichte-und-1-erinnerung/39786/gedaechtnis-formen>
بابه ی تراوما
<https://www.kurdi-pedia.org/default.aspx?q=20150829232310125641&language=22>

وینه ی فیلمیکه بۆ زانکۆی میونشن گیراوه، که قوربانیا ن گوندی ساتی و قوربانیا ن سه رده می نازیته هاوبه شیه کانی شروقه ده کریت.

ئهو سیسته مه و ئهو تاوانبارانه ی، که هۆکاری ئهو پروداوه بوون، یا ن به شداریان کردوه له و کارساتانه، ده بیته به شیه وه یک یا ن میتو دیکی گونجاو لێپرسینه وه یا ن له گه لدا بکریت، تا کوو ئه وانیش هه ست به تاوانباربوونیا ن بکن، بۆ ئه وه ی چیا ن به سه ر ژیا نی مرۆف و کۆمه لگادا هی ناوه، به تایبته ئه و کاره ساته ی که بووته هۆی برینداربوونی رۆحی و ده روونی قوربانیه کان، ئه م شیه مامه له ده بیته له پله ی به که مدا دا بنریت هه تا کوو ببیته هۆی ئارامی و ساریژکردنی به شیک برینداریه که . به داخوه ئه مه له کوردستاندا پرۆینه دا به شیک زۆری تاوانباره کان ده سوو پرینه وه و هه ندیکیشیا ن پله و پایه ی به رزیا ن له ناو ریکخواه سیاسیه کانی کوردستاندا هه یه . ئه م کاره ساته ده بیته کولتووریک زۆر زیا نه خش و نازانستی .

ده بیته زۆر به وریا یه وه له قوربانیا ن و کهس و کاری قوربانیا ن پێژ بگیردریت، له م به ستینه دا شێوازی جۆراوجۆری پێژلێگرتن پێوسیته، واوه تر ده بی کار بۆ هه موو جۆره مافه کانیا ن بکریت. له هه مان کاتدا پێوسیته با یه خ به کۆمه لیک سیمبولی بیره وه ری وه ک: دروست کردنی په یکه رو مۆنۆمێنت و شانۆ و فیلم و شیه وه کاری و هه موو باره کانی تری هونه ری و ناوانی شه قامیک یا ن مه یدانیک به به شداری و زانیاری کهس و کاری قوربانیا ن، بدریت . ئیستا شروقه ی زانستی بۆ زۆریه ی

<https://www.helmholtz.de/gesundheits/wie-viele-nervenzellen-hat-das-gehirn+-2>
<https://www.wissenschaften.de/bildwdb/nervenzellen-wie-viele-nervenzellen-haben-wir>
 :Maurice Halbwachs

د. هاوېرې زهنگه نه

له ئەلمانیا له زانکۆی لودفیک ماکسیمیلیانی شاری میونشن بهشی پیداکوونکی و زانستی دهر و ناسی کۆمه لایه تیی و زانستی هونه ری شانۆی خویندووه. خویندنی سایکۆتیراپی له نیده زاکسن خویندووه و به زمانی ئەلمانی کتیبی یه که می له سالی ۲۰۰۲ Theater als Form des Widerstandes in Kurdisatn. بلا و کردۆته وه. ئەم کتیبه له بازاردا نه ماوه. له سالی ۲۰۲۰ کتیبی دووه می وه کو کتیبیکی زانستی به ناوی Theater als therapeutische Erinnerungsarbeit له زانکۆی میونشن بلا و کردۆته وه. وه کو نووسه ریک خاوهن سیستمیکی پیداکوونکی رۆژینه، که زیاتر له سیانزه ساله خراوته پراکسیسه وه. نووسه رو دهرینه ری پانزه شانۆنامه ی و دامه زینه ی گروپی شانۆی نیونه ته ویی شاری میونشنه.

*هه لب فاکس و له سالی ۱۸۷۷ له دایک بووه له سالی ۱۹۴۵ له موخته قه له کانی بوخن قالد کۆچی دوا ی کردووه. که سائیه کی فه یله سوف و کۆمه لاسی فه رنه سیه. باب ته تی زا کره ی کۆلیکتیفی تا کو ئە مرۆ له نیو زانسته کاندای جیگای خۆی کردو ته وه.

• یان ئە سمان: پروفیسۆری بواری زانستی کولتوری و شارستانیه تی میسری کۆن و ئایناسی و ئە ده بیات و کولتوری بیره وه ریه کان و کارکردن له سه رکولتوری بیره وه ریه .

* ئە لیاده ئاسمان. پروفیسۆری بواری زانستی کولتوری و شارستانیه تی میسری کۆن و ئینگلیزی و ئە ده بیات و کولتوری بیره وه ریه کان و کارکردن له سه رکولتوری بیره وه ریه .

له محهمهدى پرواوه بۆ محهمهدى ميژوو
له نووسيني العفيف الاخضر

ناساندنى كتيب:

تاهير ره حيم

ژیانی منالیه وه . محهمه دهیشتا که له سکى دایکیدا بووه باوکی مردووه، هه ربویه وهک منالیکی سه رخوره ناوزه دکراوه . به عه ره بی پی ده لاین: (احرف)، جا له کۆمه لگه ی ده شته کی یان راستر بلین، کۆمه لگای باوکسالاری منالی سه رخوره خۆشه ویست نه بووه . ههروه ها پایویک کورپی نه بیته له کۆمه لگای ده شته کی جیگای شه رمه زاری بووه، گه ر خاوه نی چه نده ها کچیش بیته هه ر پی ده لاین و جاخکویر! محهمه دیش کورپی نه بووه! ئەمەش بیگومان کاریگه ری له سه ر باری ده روونی هه بووه و له ئایه ته کاندایه ره نگیداوه ته وه .

خالکی گرنگی تری ئەم کتیبه لیكدانه وه ی به شیکی ئایه ته کانه له رپوی زانستی ده روونناسییه وه، محهمه ده ره چه نده سه ر به بنه ماله یه کی ئورستوکرات بووه، به لام وهک پیشتر و ترا، محهمه ده له سکى دایکیدا بووه که باوکی مردووه و هه ره له ته مه نی مندالیشیدا دایکی مردووه، دواتر له م مال وئومال به خێوکراوه و ئەوه ش کاریگه ری له سه ر باری ده روونی هه بووه . وهک بخاری باسی ده کات، محهمه ده چه ند جارێک هه ولی داوه خۆی بکوژیت .

ئایه ته توندوتیژه کان وهک سه ربهرین و قاچهرین، ملپه پاندن، گوپهرین و چاو و ددان هه لکۆلین تاوه کوو نه زاو جوینه کانه، په یوه ندی به و باره ده روونیوه هه یه که محهمه ده تییدا ژیاوه .

له سیره ابن هاشم له لاپه ره ۲۶۶ باسی ئەوه ده کات: له شه ری حه نین ژنیك به ناوی شه یما وهک جه نگاوه ریک به رگری له هۆزه که ی ده کرد، له لایه ن شه رکه ره کانی محهمه ده وه به دیل

خویندنه وه کردن بۆ کتیب گرنگی و کاریگه ری هه یه له سه ر خوینهر، به تاییه تی خویندنه وه بۆ هه ندیک له کتیبه قه ده غه کراوه کان هه میشه توانیویه تی ببیته سه ره چه شنی گۆران و تیفکرینی زیاتری مرؤفایه تی بۆ میژووی خودی مرؤف و پرۆسه ی ژیان . ئەم کتیبه ش به جۆرێک له جۆره کان هه ولیداوه ده ست به ریت بۆ قه ده غه کراوه کان و راستیه کان له گۆشه نیگای زانستی و له ژیر تیشکی زانستی سه رده مو به راوردکردنی له گه ل سه رده مه کۆنه کان هه لسه نگینیت . بۆیه پاش خویندنه وه ی به شیام زانی به و پاده یه ی پیم ده کریت خوینهری کوردیشی لیبییه ش نه که م . باسکراوه کان له م کتیبه دا له گه ل خویندنه وه جۆراوجۆره کان له محهمه دو میژووه که ی له لایه ن لایه نگرانی، ناته بابی زۆری تیدایه و وهک باسم کرد به یارمه تی بواری زانستو که لک وه گرتنی نووسه رو پشتبه ستن به تیژه زانستییه کان هاوکاری بووه له ده ربهرینی راسته قینه و ههروه ها راست کردنه وه ی ده یان هه له ی میژووی که به داخه وه ئیستا که بۆ زۆر که س پیرۆزییه تی هه یه .

به شی یه که م

ئەم کتیبه ژیا نی محهمه د و ئایینه که ی له دونیای میتۆلۆجیه وه ده گوژیته وه بۆ ناو کابه ی میژوو . میژوویه ک که رپوداوه کانی چۆن له دوایدا کاریگه ری له سه ر کۆمه لگه ی عه ره ب و دونیای ئیسلام دانا .

ئایه ته کانی قورئان په یوه ندیه کی قولیان به رپوداوه کانی ژیا نی محهمه ده وه هه یه، ته نانه ت به شیکیان په یوه ندن به

دەگىرئەت و دەلى: من خوشكى پىغەمبەرم بە شىرى. دەبەن بۆ لاي محەمد، ئەوئىش دەلىت بەچ ھۆكارىك و نىشانەيەك دلنابم كە تۆ خوشكى منى؟ شەيما پىشتى پىشان دەدات و دەلىت، لە بىرتە بە منالى بەتوندى گازت لە پىشتمگرت؟ ئىتر محەمد بە نىشانەي گازگرتنەكە دەكەوئە بىرى كە شەيما خوشكى شىرى بوووە لە مالىكدا پىگەو بەخىوكرارون و بەم بۆنەو ئەزادى دەكات.

بەم گىرپانەوانە پوون دەبىتەو كە محەمد بەھۆى ئەوئى ھەر لە مندالىەو خاوەن دايكو باوك نەبوو، ھەك منالىكى ھەتتو لەمالان گەورە بوو، ھەرھەمدا خودى محەمد پاش ھىنانى ۱۸ ژن كورپى نەبوو، تەنبا كورپك نەبىت كە ئەوئىش لە ژنەكانى نەبوو، بەلكو لەمارىيە قوتبى كە كۆيلەى بوو، ئەو منالىبوونەش دوایى بوو جىگای گومان! محەمد وىستى ماپورى ئاموزای (مارىە قوتبى) بكوئەت، پاشان ئاشكرابوو ماپور لەو كۆيلانە بوو كە خەسینراو و توانایى سىكسكردنى نىيە. بەم جۆرە ئىتر واز لە ماپور دەھىنئەت.

بەروردكردنى قورئان لەگەڵ زانست

خوئەنەر لە خالى كۆتايى ئەم كتیبەدا بەروردكردنىك لەئىوان قورئان و زانستدا دەخوئىنئەتەو كە بەشىوئەيەكى گشتى نووسەر باوهرپى وایە: قورئان نەستى محەمدە، كە بە كۆمەلىك گرژى دەروونى و چەپاندن داپۆشراو. بەشىكى ترى ئەم كتیبە باس لە چۆنىيەتى كارىگەرى كەسەكان ھەك و ھەرقەى كورپى نوفل لە شارى مەكە و

سلمان فارسى لە شارى مەدینە دەكات و تىیدا بە چەشنىك ھەكچوونىكى زۆر لە ئىوان قورئان و تەورات، قورئان و ئاقىستا پىشان ئەدات و ھەرھەمدا ھەندىك كارىگەرى شاعىرەكان، تەنانەت خەلىفەكان ھەك ئەبوو كرو عومەر لە ئايەتەكاندا رەنگ ئەداتەو دەبىنرئەت. لە كاتى خوئەندنى ئايەتەكاندا ھەنىك جار ئامادەبووان كارىگەريان لەسەر ئايەتەكان ھەبوو، ھەك سىوطى لە كتابى (الدر المنثور فى تفسىر الماثور) باس لە سوپرەتى ژن/ نساء دەكات كە دەلىت ئەوانەى كە دانىشتوون ناپۆن بۆ جىھاد. كورپك بەناوى ابن مکتوم دەلىت ئەى پىغەمبەرى خوا منىش؟ ئىتر ئايەتەكە دەست بە جى لەوئىدا كۆرپانى بەسەردا دىت و دەلىت بىجگە لەوانەى شەل و كوئىن (پروانە تەفسىرى تەبرى لاپەرە ۱۷۵ بۆ سوپرەتى فتح، ئايەتى ۱۷).

ھەندىك جار بەكۆ كارىگەريان لە دابەزىن، يان كۆرپنى ئايەتەكان ھەبوو، ھەك سوپرەتى ئەنقال ئايەتى ۶۵_۶۶ كە سەرەتا دەلىت: ھەر يەكەك لە ئىو توانای شەركردنى بەرامبەر دە كەسى ھەيە. بەلام جەنگاوەرەكانى محەمد و تيان چۆن دەتوانىن ھەرىكە لە ئىمە بەرامبەر بە دەكەس پراوئەستىن. ئىنجا لە ئايەتى ۱۶۶دا دەلىت: ھەرئەوئەندە خوا زانى كە ئىو لاوازن توانای ھەرىكەك لە ئىو بەرامبەر دووكەسە!

زۆرەى ئايەتەكان لەيەكەدەچن، يان دووبارە بوونەتەو، تەنبا لە سوپرەتى مرسلات وىل للمكذبىن ۱۰ جار دووبارە، يان ئايەتى (فبأى آلاء ربكما تكذبان) لە سوپرەتى رحمن ۳۱ دووبارە بووئەتەو.

هه‌ندیک له وړپښه کانی محهمه د
 کارساتی لیبوو ته وه، وهک له
 میژووی ته به‌ری لاپره ۱۰۱
 هاتوو، محهمه د ده‌لایت: جبرائیل
 پیمی وتوو که هیرش بکه‌مه سه‌ر
 هوژی بنی قریضه‌ی جووله‌که‌کان.
 له نه‌نجامی نه و هیرشه‌دا ۹۰۰
 جووله‌که‌ی پیاو باش دیکران یان
 سه‌ربران و ژن و مناله‌کانیشیان
 کراون به‌کوئله و هه‌رچیشیان
 هه‌بووه له لایه‌ن موسولمانه‌که‌انوه
 به‌تالانی براوه

سیوطی له کتبی الاتقان فی علوم
 القرآن له ۶۲۳۶ نایه‌ت نه‌یا ۴۰۰ نایه‌تی
 هیشتوو ته‌وه که له‌یه‌ک ناچیت، که به
 نایاتی مه‌حکم ناسراون. به‌م جوړه
 ده‌توانریت لاپه‌په‌کانی قورئان که‌م
 بکه‌ینه‌وه، زکی امین نووسه‌ری کتبی
 رزقی تحت ضلال رمحی ده‌لایت: قورئان
 تیکه‌ل و پیکه‌ترین کتبه، چوونکه
 نایه‌ته‌کان به‌پیتی ناوی سوپه‌ته‌کان
 ریکنه‌خراوه، وهک سوپه‌تی یونس
 باسی زور شتی تیدایه، به‌لام باسی
 یونس ناکات و ناوی ناهینیت، به‌لام
 له سوپه‌ته‌کانی تر‌دا باسی ده‌کات.
 سوپه‌ته‌کان و نایه‌ته‌کان به‌پیتی شوین
 وکات له قورئاندا ریزنه‌کراون، نایه‌تی
 مه‌که تیکه‌ل به‌ نایه‌تی مه‌دینه‌کراوه. له

سوپه‌تیکدا باسی چهند بابه‌تیک ده‌کات
 که هیچ په‌یوه‌ندیان به‌یه‌که‌وه نییه،
 یا له نایه‌تیک دیکه‌دا باسی دوو شتی
 جیاواز ده‌کات، یان هه‌ندیک نایه‌ت له
 قورئاندا هیچ په‌یوه‌ندیه‌کیان به‌نه‌مرووه
 نییه، وهک سوپه‌تی احزاب ۵۳.

هه‌ندیک له چیرۆکه نه‌فسانیه‌کانی
 ناو قورئان وهک مریم، هیچ په‌ندیکي بو
 مروف تیدا نییه، به‌لام کتبی‌کی وهک
 کلپه‌و دمنه‌ی هندی له‌گه‌ل گپانه‌وه‌ی
 هه‌ر کورته چیرۆکیکدا ده‌یان په‌ندو
 ناموژگاری بو لیتفیریبون تیدایه.

نووسه‌ر باس له هه‌ندیک هه‌له‌ی
 میژوویی ده‌کات که له قورئاندا به‌دی
 ده‌کرین و له میژوونوس (موتغمی
 واط ۱۹۰۹-۲۰۰۶) که بیوگرافی
 محهمه‌دی نووسیووه، وه‌رگیراوه. له
 قورئاندا شه‌ش جار باسی هامان وهک
 وه‌زیری فیرعون کراوه، به‌لام له
 پاستیدا هامان که‌سایه‌تیه‌کی فارس
 بووه. به‌لام چیرۆکی فیرعون و موسا
 پیش ۱۵ چه‌رخ به‌ر له زابین بووه. له
 قورئاندا ده‌وتریت که مریم خوشکی
 هارونه، به‌لام هارون پیش مریم که
 که‌سایه‌تیه‌کی په‌رمزیه ۱۵۰۰ پیش
 چیرۆکی مه‌ریم بووه، به‌پیتی گپانه‌وه‌ی
 ته‌وه‌رات.

هوکاری نه‌م هه‌لانه‌ش نه‌وه‌یه،
 محهمه‌د نه‌م چیرۆکه‌نه‌ی بیستوو،
 نه‌ک خویندبیتیه‌وه. گپانه‌وه‌ی چیرۆک
 له‌یه‌کیک بو په‌کیکي تر زور گوپانی
 به‌سه‌ردیت، هه‌روهک هه‌دیه‌کانی
 بخاری ۶۰۰ هه‌زار هه‌دیه‌! که‌خودی
 زانا ئیسلامیه‌کان له‌سه‌ر هه‌دیه‌کان
 کژده‌نگ نین، چوونکه بخاری زیاتر له
 دووسه‌دسال دوا‌ی سه‌ره‌لدانی ئیسلام

لئیکۆلینەوهوه، له ئاکامیشدا بهو ئه‌نجامه گه‌یشتوه که ناوبراو توشی چه‌ندین جۆرو حاله‌تی نه‌خۆشی ده‌روونی بووه . لێردها هه‌ول ده‌دری به‌کورتی چه‌ند لایه‌نی ئه‌و بواره له‌و کتێبه‌دا بخریته‌ روو. نووسه‌ر باوه‌ری وایه‌ محهمه‌د ئالوده‌ی جۆره‌ نه‌خۆشییه‌کی ده‌روونی بووه‌ که‌پێی ده‌لێن (انصام/ له‌تبوون). واوه‌تر نووسه‌ر باسی جۆره‌کانی وپێنه‌ ده‌کات، وه‌ک وپێنه‌ی هه‌ستیاری، خه‌یالایی، خۆبه‌زلزانی، ئییره‌یی، پامان و خه‌مۆکی، وپێنه‌ی گۆتایی میژوو هه‌روه‌ها له‌بیرچوونه‌وه‌و....

له‌ سوپه‌ته‌کان که ژماره‌یان ۱۱۴ سوپه‌ته، ته‌نها دوو سوپه‌ت وپێنه‌کانی هاوشیوه‌ن، وه‌ک له‌ سوپه‌تی نوح و یوسف هاتوه‌و. نووسه‌ر هۆکاره‌کی ده‌باته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م دوو سوپه‌ته‌ تا پاده‌یه‌کی زۆر له‌ کتێبی پیرۆزی جووه‌کان هاتوه‌و. ئه‌وانی تر زۆر تیکه‌ل وپیکه‌لن و په‌یوه‌ندیان به‌ یه‌کتره‌وه‌ نییه‌.

یه‌ک: وپێنه‌ی هه‌ستکردن، ئه‌م جۆره له‌ وپێنه‌: نه‌خۆش بێ ئه‌وه‌ی به‌لگه‌ی زانستی هه‌بیت بریار له‌سه‌ر شته‌کان ده‌دات به‌وشیوه‌ی که‌ خۆی بریاری پێیه‌تی، وه‌ک محهمه‌د ده‌لێت ئاسمان حه‌وت چینه‌، یان خۆر به‌ شه‌وه‌ له‌ ناو قو‌راویکی گه‌رم ئاوا ده‌بیت (سوپه‌تی که‌ف ۸۶).

دوو: وپێنه‌ی خه‌یالایی، ئه‌م جۆره وپێنه‌یه‌ له‌ میشکیدا باوه‌ر به‌شتیک ده‌کات و دوابی ده‌یسه‌پێنیته‌ سه‌ر واقع، وه‌کو رو‌یشتنی محهمه‌د بۆ لای خوا. سازشکردن له‌گه‌ل خوا له‌باره‌ی که‌مکردنه‌وه‌ی کاته‌کانی نوێژ له‌ ۵۰

له‌دایک بووه‌ و پاش ۱۰۵ سا‌ل دوابی مردنی بخاری حه‌دیه‌سه‌کان نووسراون. هه‌رچه‌نده‌ به‌ هۆی ئه‌م حه‌دیه‌سه‌نه‌وه‌ ملیۆنه‌ها موس‌لمان یه‌کتر کافر ده‌که‌ن ویه‌کتر ده‌کوژن.

نووسه‌ری ئه‌م کتێبه‌ هه‌رچه‌نده‌ پسپۆری ده‌روناسیی نییه‌، به‌لام به‌پشت به‌ستن به‌ شیکاری پسپۆره‌ ده‌روناسه‌کانی وه‌ک میشل هانوس، سوسان و فرۆید... شیکاری ده‌روونی بۆ ئایه‌ته‌کانی قورئان و که‌سایه‌تی محهمه‌د ده‌کات. له‌م پێگایه‌وه‌ محهمه‌دی ئیماندارێ گه‌راندوه‌ته‌وه‌ بۆ کاییه‌ میژووویه‌که‌یی و به‌شیک له‌ هۆکاری توندوتیژی له‌ ئیسلامدا ده‌گه‌رینیته‌وه‌ بۆ ژیا‌نی خودی محهمه‌د.

وه‌ک باسکرا نووسه‌ر له‌م کتێبه‌دا هه‌لده‌ستێ به‌ ده‌ست خسته‌سه‌ر چه‌ند لایه‌نی گه‌رنگی ده‌روونی که‌سایه‌تی محهمه‌دو به‌پێی تیۆرییه‌ زانستییه‌کان ئه‌و هه‌لینجانه‌ی لێده‌کێشیته‌ ده‌روه‌ که‌ ناوبراو چه‌ندین جۆر نه‌خۆشی بووه‌، واوه‌تر کۆمه‌لیک هه‌لسو که‌وتو قسه‌ی محهمه‌د ده‌کرێنه‌ بئه‌م‌ما‌ی سه‌لماندنی ئه‌و نه‌خۆشیانه‌، ناوه‌رۆکی هه‌ندیک سوپه‌ت و ئایه‌ت ده‌بنه‌ سه‌رچاوه‌ و به‌لگه‌. نه‌خۆشیه‌ ده‌رونیه‌کان بێ شک که‌سایه‌تی مرۆف به‌ چه‌ندین حاله‌تی مه‌ترسیداردا ده‌بن، ره‌نگبێ له‌و سه‌رده‌مه‌دا که‌متر که‌سێک هه‌ستیان به‌و حاله‌تانه‌ کردبیت. ئه‌م‌پ‌رۆ گومان له‌وه‌دا نییه‌، که‌ گه‌شه‌ی زانست ده‌توانیت زۆر ناساخیی ده‌روونی به‌ شه‌فافی بخاته‌ به‌رچا، بۆیه‌ نووسه‌ر هه‌ولێ داوه‌ له‌ ژێر تیشکی تیژه‌ زانستییه‌کان په‌فتارو کرده‌وه‌و قسه‌کانی محهمه‌د بخاته‌ ژێر

چاره وه بۆ ۵ جار.

سئ: وړینه‌ی خۆبه‌زلزانی، نه‌خۆش له‌م بواره‌دا زیاده‌پوویی به‌توانی خۆی ده‌کات و واپیشان ده‌دات که‌توانای له‌هه‌موو که‌س زیاتره‌و یان هیچ‌که‌سیکی تر وهک ئەم نییه. حاله‌تی وړینه له‌لای محهمه‌د جوړی ئایینی و سیکسی بووه. وهک ئە وهی که‌توانای سیکسی خودی محهمه‌د له ۵۰ پیاو زیاتره، یان له‌کاتژومیریکدا توانای ئەوهی تیدا بووه بچینه لای هه‌موو ژنه‌کانی. وړینه‌ی ئایینی وهک له‌سوپه‌تی ئەحزاب ئایه‌تی ۳۶ و ۵۶ هاتووه، له‌ویدا باسی ئەوه کراوه که‌ئوه‌ی سه‌رپنجی له‌خواو پیغه‌مبه‌ر بکات گومرايه. یان خواو فریشته‌کان نوێ/سلاو بۆ محهمه‌د ده‌کن. واته‌هه‌ست به‌گه‌وره‌یی تا ئەو پاده‌یه‌یه که‌خۆی ده‌باته‌پیزی خوا یان له‌خوا گه‌وره‌تر.

چوار: وړینه‌ی ئیره‌یی، له‌م باره‌دا نه‌خۆش ئیره‌یی له‌هه‌موو که‌سیک ده‌کات، ئەوه‌تا له‌سوپه‌تی احزاب ئایه‌تی ۵۳ داوا ده‌کات موسلمانه‌کان له‌پشت په‌رده‌وه‌ قسه‌له‌گه‌ل ژنه‌کانی محهمه‌د بکه‌ن، یان پاش ناخواردن زوو له‌ماله‌که‌ی ده‌رچن و له‌گه‌ل ژنه‌کانی محهمه‌د قسه‌نه‌کن. هۆکاری وتنی ئەم ئایه‌ته‌پاش ئەوه‌هات که‌طه‌له‌می کوپی عوبیدولله‌گوتبووی: پاش مردنی پیغه‌مبه‌ر عائیشه‌ده‌هینم، ئەوه‌بوو له‌خۆشی عائیشه‌خوشکه‌که‌ی هیتا که‌ناوی ام کلثوم بوو، له‌جنگی نیوان عائیشه‌و‌عه‌لی کوپی‌تالیب، له‌شه‌پی رووداوی وشتر(واقعة‌الجمل) ته‌لحه‌پشتیوانی عائیشه‌بوو، به‌ته‌نیشت عائیشه‌وه‌تیریک‌پیکای و‌کوژرا..

پروانه (ابن‌سعد، الطبقات، ج ۸ ص ۲۲۳). وهک له‌قورئاندا هاتووه ئیره‌یی له‌لای محهمه‌د ئەوه‌نده‌به‌هیز بووه، که‌محهمه‌د داوا ده‌کات پاش مردنی خۆی نابیت که‌س ژنه‌کانی به‌هینت. ئەویش پاش ئەوه‌هات، هه‌روهک باسمانکرد که‌ته‌لحه‌وتبووی دواي مردنی پیغه‌مبه‌ر عائیشه‌ی ژنی محهمه‌ده‌هینم.

پینج: وړینه‌ی بیستن، ئەم جوړه وړینه‌یه به‌شیوه‌ی چریه‌یان ته‌ته‌ق و نه‌خۆشه‌که‌ده‌نگی نامۆ ده‌بیستئ، ابن‌هیشام ده‌لئیت: له‌پیغه‌مبه‌ریان پرسیبوو وه‌حیه‌کانت چۆن بۆ دئیت، ئەویش له‌وه‌لامدا وتبووی به‌شیوه‌ی زه‌نگی زینگی‌ی زه‌نگ. هه‌روه‌ها محهمه‌د ده‌لئیت ئەو کاته‌ی له‌ئه‌شکه‌وتی‌هه‌را بووم، گویم له‌ده‌نگی جبرائیل بوو که‌له‌شیوه‌ی پیاویک‌قسه‌ی له‌گه‌لامدا ده‌کرد.

شه‌ش: وړینه‌ی ترس، نه‌خۆش واهه‌ست ده‌کات، یه‌کێک ده‌یه‌وئیت بیکوژئیت. یان زه‌هر خراوته‌ناو خواردنه‌که‌ی.... وهک محهمه‌د به‌ئیمانداره‌کانی ده‌لئیت: وه‌حیم بۆ هاتوه که‌هۆزی بنی‌نه‌زیری جووه‌کان ده‌یان‌ه‌وئیت بمکوژن! ئەمه‌له‌کاتی‌کدا بووه که‌هیچ هه‌ولدانیک نه‌بووه بۆ کوشتنی. شه‌ش روژ گه‌مارووی به‌نی نه‌زیریان دا و دارخورماکانی به‌نی نه‌زیریان بریوه، له‌داویدا به‌نی نه‌زیر هه‌رچیان هه‌بوو به‌ناچاری له‌شاری مه‌دینه‌به‌جییان هینشت و ئەو شاره‌یان چۆل کرد.

هه‌ندیک له‌وړینه‌کانی محهمه‌د کاره‌ساتی لیبووه‌ته‌وه، وهک له‌میژووی ته‌به‌ری لاپه‌ره ۱۰۱ هاتووه، محهمه‌د ده‌لئیت: جبرائیل پیمی وتووه که

هیرش بکه مه سەر هۆزی بنی قریضه‌ی جووله‌که‌کان. له ئەنجامی ئەو هیرشه‌دا ۹۰۰ جووله‌که‌ی پیاو باش دیلکران یان سەربران و ژن و منالەکانیشیان کراون به کۆیله و هه‌رحیشیان هه‌بووه له لایه‌ن موسولمانه‌کانه‌وه به تالانی براوه. ترس له سحر‌باز و چاوپیس و جنۆکه به‌شیکه له وپینه‌ی ترس که چه‌ند جارێک له قورئاندا هاتوو. پاشان هه‌ندی‌ک وپینه هه‌ن که له چه‌ند ئایه‌تا دینه‌ پێش و تی‌گه‌یشتن‌یان زه‌حمه‌ته، بۆ وینه‌ ئەو ئایه‌تانه‌ی که له پیتیک یان چه‌ند پیتیک پیکهاتوون، یان ئەو وشانه‌ی که عه‌ره‌بی نیین. نه‌خۆشی له‌تبوونی که‌سایه‌تی، هه‌ندی‌ک وپینه ده‌کات بۆ به‌ده‌یئانی ئاره‌زووه‌کانی، وه‌ک له سوپه‌تی ئەحزاب ئایه‌تی ۵۰-دا هاتوو، خوا له‌ ری‌گه‌ی جبرائیه‌وه پێی وتوو، هه‌رچه‌ند ئاره‌زوو بکات، ده‌توانیت ژن به‌یئیت، له کاتی‌کدا بۆ موسولمانه‌کان ته‌نیا چوار ژن ری‌گه‌پێدراو بووه. ته‌نانه‌ت عایشه‌ش هه‌ستی پیکردوو که پێی ده‌لیت: ده‌بینم خوداکه‌ت په‌له‌یه‌تی له جی‌به‌جیکردنی ئاره‌زووه‌کانت. هه‌ندی‌ک جار نه‌ک تاک به‌لکوه به‌ کۆ تووشی وپینه ده‌بن. نووسه‌ر ئاماژه‌ بۆ په‌یامنێری لۆمۆندی فه‌ره‌نسی له ئێران ده‌کات و ده‌لیت: ۳۶ میلیۆن ئێزانی وپینه‌ی خومه‌ینی له ناو مانگ ده‌بینن، ته‌نها په‌یامنێری میدیاکان نه‌ییت.

حه‌وت: وپینه‌ی له‌ بېرچوونه‌وه، نه‌خۆش توانای (خه‌زنکردنی-عه‌مبارکردن)ی زانیارییه‌کانی نییه، له‌ به‌ر ئەوه‌ی له‌ کات و شوپنیکێی زانیارییه‌که‌ ده‌دات، به‌مه‌رجی له‌ کات و شوپنیکێی تردا جیاواز و به‌ پێچه‌وانه‌ی

پێشتره‌وه زانیارییه‌که‌ به‌یان ده‌کات، واته‌ نه‌خۆش قسه‌کانی خۆی له‌ بېر ده‌چینه‌وه. وه‌ک له‌ سوپه‌تی نساء ئایه‌تی ۱۵۷ ده‌لیت: عیسا نه‌ کوژراوه وه‌ نه‌ له‌ خاچدراوه، به‌لام له‌ ئایه‌تی ۱۱۷ سوپه‌تی مائده‌دا ده‌لیت: عیسا مردوووه. له‌ قورئان چه‌نده‌ها ئایه‌تی پێچه‌وانه‌ی یه‌کتێری تێدایه‌ که‌ په‌خه‌نگرانی قورئان پێی ده‌لێن ئایه‌ته‌ نا‌کۆکه‌کان.

هه‌شت: وپینه‌ی به‌رکه‌وتن/لمس، محمه‌د له‌ چه‌ند شوپنیک له‌ ئایه‌ته‌کان باس له‌وه‌ ده‌کات که‌ شه‌یتان ری‌گه‌ی لێده‌گرێت و به‌ هه‌له‌یدا ده‌بات. بڕوانه سوپه‌تی حه‌ج/۵۲ یان سوپه‌تی انعام ئایه‌تی ۶۸، هه‌روه‌ها سوپه‌تی الاعراف ئایه‌تی ۲۰۰ که‌ ده‌لیت ئەگه‌ر وه‌سوه‌سه‌که‌ت له‌ لایه‌ن شه‌یتانه‌وه بۆ هات و ویستی له‌ خسته‌ت به‌ریت و تووشی هه‌له‌ت بکات، په‌نا بۆ خوا ببه‌. بېگومان له‌م کتێبه‌دا کۆمه‌لیک وپینه‌ باسکراوه، وه‌ک وپینه‌ی تاوان/الذنب، بڕوانه سوپه‌تی انعام ۵۲. زانای ده‌روونناسی فرۆید ده‌لیت: هه‌ستکردنی گه‌وره‌ به‌ تاوان وا له‌ مرۆف ده‌کات بێی به‌ تۆمه‌تکارێ. دوکتوریکێی ده‌روونی ده‌لیت: بېرۆکه‌کانی قین له‌ خۆبوون و به‌ که‌م ته‌ماشاکردنی خۆت ئاماژه‌گه‌لیکن بۆ بوونی هه‌ستکردن به‌ تاوانی خه‌مۆکی و هه‌ره‌سه‌یئانی ده‌ماری وپینه‌که‌ر (الانپیار العصبی الهادی).

ئوه‌ی پێویسته‌ له‌م ناساندنه‌ کورته‌ی ئەم کتێبه‌دا بووتری ئەوه‌یه‌ له‌م کتێبه‌دا باس له‌ زۆر جۆری وپینه‌ ده‌کریت، به‌لام ئەوه‌ی که‌ لێزه‌دا باسکرا ته‌نیا به‌شیکه‌ له‌ و وپینه‌.

نووسه‌ری ئەم کتێبه‌ عفیف

اخضر (۱۹۳۴-۲۰۱۳) له تونس له دایک بووه و دەرچووی زانستگای زیتونهی ئایینی، به ئه زههری تونس ناسراوه، دواتر یاسای خویندووه و ماوهیه کیش له پاریس ژیاوه و له ویش مردووه. خاوه نی کۆمه لیک کتیب و وتارو چاوپیکه وتنه و به یه کیک له بیرمه ندو رۆشنفکره کانی عه ره ب داده نریت.

تییینی: ئه م کتیبه له که رکوک ده سته که ویت
<http://dengekan.ca/archives/1647>

تاهیر ره حیم

له گوندی شاسه یوان / خورماتوو له دایک بووه. خویندنی سه ره تایی هه تاوه کو ئامادهیی له خورماتوو / که رکوک ته واو کردوو. پاشان دەرچووی ئامادهیی برینیچی که رکوک بووه و سالی ۱۹۷۸-۱۹۷۹ وهک نه ندامی ریکخسته کانی کۆمه له ی رهنجدهران دوری گیراوه. واوتر له سالی ۱۹۸۰ وه له گه ل ریکخراو و گروه کۆمونیسته کان کار و چالاکی کردوو، به کیک له و گروپانه به ری رزگاری زه حمه تکیشان به رزه بووه. سالی ۱۹۸۶ وه واز له کاری حیزیی دینی و سالی ۱۹۹۶ کوردستان به جی ده هیلت و روو ده کاته ولاتی ئالمان. له و ولاتی ئالمان هاو کاری کۆمه لی له ریکخراوه خیرخوازه کانه و له و به ستینه دا یارمه تی جیددی نه خوشخانه کانی کوردستان و ولاتی سوریه ی داوه.